

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
BALTIJOS REGIONO ISTORIJOS IR ARCHEOLOGIJOS INSTITUTAS

Jurga Vaškevičienė,
II magistrantūros kurso, nuolatinų studijų studentė

KLAIPĖDOS KRAŠTO GYVENTOJAI
LIETUVOS KARIUOMENĖJE TARPUKARIU:
POLITINIS KONTEKSTAS IR TAUTINIAI ASPEKTAI

Magistro baigiamasis darbas

Mokslinio darbo vadovas:
Doc. dr. Hektoras Vitkus

Klaipėda, 2019

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. Klaipėdos krašto gyventojai tarpukario Lietuvoje ir jos kariuomenėje: statistinės imtys.....	12
1.2. Tautinės-etninės Klaipėdos krašto gyventojų grupės ir jų kiekybinė kaita tarpukario laikotarpiu.....	12
1.2. Tarpukario Lietuvos kariuomenės karių iš Klaipėdos krašto statistika	15
2. Politinis kontekstas: „atlietuvinimo“ politika ir kariuomenė	23
2.1. „Atlietuvinimo politika“ ir jos įtaka Klaipėdos kraštui	23
2.2. „Atlietuvinimas“ ir Lietuvos kariuomenė.....	30
3. Klaipėdos krašto gyventojai tarpukario Lietuvos kariuomenėje: tautinių ir etninių santykių pinkiės.....	36
3.1. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte ir Lietuvos kariuomenėje	36
3.2. Tautinės ir politinės įtampos Lietuvos kariuomenėje: Klaipėdos krašto gyventojų dezertyravimas ir kitos „nedalyvavimo“ formos	47
IŠVADOS	54
SANTRAUKA	56
SUMMARY.....	58
ŠALTINIAI IR LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	60

IVADAS

Pastaraisiais metais susidomėjimas Lietuvos Respublikos 1918 – 1940 m. kariuomenės istorija auga.¹ Domimasi ne tik kariuomenės veikėjais ir jų biografijomis, bet ir atskirų karinių dalinių bei paramilitarinių organizacijų veiklos istorija. Pradėjusi nuo keliolikos savanorių, išaugusi ir sustiprėjusi Nepriklausomybės kovų metais, Lietuvos kariuomenė per savo neilgą 22-jų metų tarpsnį pasiekė modernios tų laikmečio kariuomenės lygį. Nepriklausomybės laikotarpiu Lietuvos kariuomenė modernėjo, paruošė mobilizacinį rezervą krašto gynybai.

Nuo 1923 m. vasario 19 d. iki 1939 m. kovo 22 d. Klaipėdos kraštas autonomijos pagrindais, kuriuos reglamentavo Konvencija, priklausė Lietuvos Respublikai. Tačiau Lietuvos bandymai integruoti Klaipėdos kraštą nebuvo sėkmingi. Kalbant apie 1923-1939 m. Klaipėdos krašto istoriją, neretai šis laikotarpis įvardijamas kaip kovos už identitetą ar Klaipėdą epitetu.² Susidūrę su prievartiniu lietuvinimu, dauguma Klaipėdos krašto gyventojų ėmė priešintis, todėl, viena priemonių, lietuvybės „skiepijimui“ Klaipėdos krašte buvo krašto karių šaukimas į privalomąją karo tarnybą Lietuvos kariuomenėje. Pagal Klaipėdos krašto statutą³ Klaipėdos krašto gyventojai nuo 1930 m. sausio 1 d. buvo įpareigoti atlikti karinę tarnybą Lietuvos kariuomenėje. Lietuvos kariuomenės karių pagrindas buvo lietuvių tautybės jaunuoliai, kuriais buvo labiau pasitikima. Kariuomenės švietimo programoje ypač akcentuojamas patriotiškumas ir tautiškumas, keliama lietuvių kalbos svarba. Daug konfliktų kildavo dėl to, kad karininkai ir kariškiai nesuprasdavo vokiečių kalbos ir užkalbinti gatvėje (Klaipėdos krašte) vokiškai į tai sureaguodavo gana jautriai⁴. Konfliktų tarp vokiečių nacionalistų ir Lietuvos kariuomenės atstovų padaugėjo, intensyvėjant nacistinių partijų veiklai 3-iajame dešimtmetyje. Pagrindinė priežastis buvo vietinių gyventojų antilietuviškas nusiteikimas, vokiečių kalbos vartojimas: vokiški šūkių, kurie dažnai dėl vokiečių kalbos nesupratimo buvo priimti kaip įžeidimas ir lietuvių kalbos žeminimas. Anot šaltinių, kariai dažnai konfliktuodavo ir su Klaipėdoje veikusio kino teatro administracija, kuomet pulko kariams, lankantis kino teatre, buvo atsisakoma uždėti lietuviškus subtitrus, kad kariai galėtų suprasti filmą. Subtitrai būdavo vokiečių kalba, kurios kariai nesuprasdavo, o tai juos žeidavo, nes

¹ JOKUBAUSKAS, V., VAREIKIS, V. Surašykim jų vardus, kad neišnyktų: apie Klaipėdos universitete vykdomą mokslinių tyrimų projektą „Paramilitarinių organizacijų reikšmė valstybių gynybos sistemoje: Lietuvos šaulių sąjungos atvejis“. *Karo archyvas*, 2014, t. XXIX, p. 386–396.

² POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 118-147.

³ *Klaipėdos krašto Konvencija ir Statutas*. Klaipėda, 1935.

⁴ POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 128.

Klaipėdos kraštas buvo laikomas Lietuvos valstybės dalimi.⁵ Penkiolika metų Klaipėdos krašte praktiškai visose gyvenimo srityse vyko lietuvių ir vokiečių kova. Remiantis plačiai paplitusia metafora sakoma, kad karas visada kyla žmogaus viduje. Lietuvos valdžia šį karą bandė laimėti visomis įmanomomis priemonėmis, tačiau tarp Klaipėdos krašto gyventojų ir atvykėlių iš Didžiosios Lietuvos praktiškai jokių artimesnių kontaktų nebuvo. Pastarieji savo identitetą, apibrėžę ne pagal tautinį, bet pagal kultūrinį-teritorinį pobūdį, labiau linko į vokiečių pusę.

Darbo naujumas ir aktualumas:

Iki šiol rašyta knygų, nemažai informatyvios medžiagos sudėta į įvairius straipsnius, kuriuose rašoma apie Klaipėdos kraštą 1923-1939 metais, jo gyventojus, politinius santykius bei jų pagrindu vykusius tautinius incidentus, ir atskirai apie tarpukario Lietuvos kariuomenę, jos kūrimą bei modernėjimą, tačiau menkai analizuota apie Klaipėdos krašto gyventojus, kaip atskirą elementą, tarpukario Lietuvos kariuomenėje. Naujokai atvykę į Lietuvos kariuomenę atlikti privalomąją karinę tarnybą iš krašto, kuris politiškai ir kultūriškai nebuvo teigiamai nusiteikęs Lietuvos atžvilgiu, į kariuomenę ateidavo jau turėdami savo nuomonę ir poziciją apie ją ir apie Lietuvos valdžią. Šiame darbe analizuojama Klaipėdos krašto gyventojų tarnybos tarpukario Lietuvos kariuomenėje specifika, problemos politinių ir tautinių santykių aspektais. Šis tyrimas leidžia papildyti įvykdytus ir vykdomus⁶ mokslinius tarpukario Lietuvos kariuomenės socialinio⁷ ir politinio⁸ vaidmens tyrimus.

Darbo objektas – politinės ir kultūrinės Klaipėdos krašto gyventojų inkorporacijos tarpukario Lietuvos kariuomenėje problemos.

Darbo tikslas – atskleisti Klaipėdos krašto gyventojų tarnybos tarpukario Lietuvos kariuomenėje problemas politiniu ir tautinių santykių aspektais.

Darbo uždaviniai:

1. išnagrinėti Klaipėdos krašto gyventojų tarnybos Lietuvos kariuomenėje tarpukario laikotarpiu statistinius davinius. Statistinių imčių pagalba išsiaiškinti, kiek Klaipėdos

⁵ Mockevičius L., Klaipėdos įgula, *Karys*, 1928, Nr. 2, p. 61.

⁶ JAKŠTYS, G. Lietuvos karių kasdienybė karo ir taikos metu [rengiama disertacija], [interaktyvus], [žiūrėta 2019-05-16]. Prieitis per internetą: < <http://briai.ku.lt/studijos/doktorantai/jakstys-gintautas/>>. SEREIČIKAS, M. Civilių gyventojų patirtys Lietuvoje ginkluotų konfliktų metu (1918 – 1923 m.) [rengiama disertacija].

⁷ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda, 2014; TAUBER, J., Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945. In Nordost-Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge. Inn Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel inn 20. Jahrhundert. Lüneburg, 2002. S. 11-44; LEŠČIUS, V. Lietuvos kariuomenės aprūpinimas (1921-1940 m.). *Karo archyvas*, 2011, t. XXVI, p.114-271; VAIČENONIS, J. Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920-1939 m. *Karo archyvas*, 2002, t. XVII, p. 144-180.

⁸ KILINSKAS, K. *Civilinės ir karinės valdžios sąveika Lietuvoje 1918 – 1940*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2018.; KILINSKAS, K. Teisinės pastangos sureguliuoti Lietuvos vyriausiojo karo vado ir kariuomenės vado pavaldumą krašto apsaugos ministrui, ministrui pirmininkui ir Respublikos Prezidentui 1918-1940 m. *Karo archyvas*, 2018, t. XXXIII, p. 36-57.; KILINSKAS, K. Pulkininkas prieš vyriausybę: plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio ir Mykolo Sleževičiaus vyriausybių santykiai 1919 ir 1926 m. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 76-93.

krašto gyventojų tarpukario Lietuvoje atliko privalomąją pradinę karo tarnybą, kokios buvo priežastys lėmusios jų daugėjimą ar mažėjimą;

2. „(at)lietuvinimo“ politikos aspektu ištyrinėti Klaipėdos krašto gyventojų tarnybos Lietuvos kariuomenėje situaciją. Išsiaiškinti, kiek daug įtakos lietuviškumo diegimui Klaipėdos krašte turėjo vykdoma „(at)lietuvinimo“ politika Lietuvos kariuomenėje, esantiems naujokams iš Klaipėdos krašto ir pačiame krašte;
3. tautinių/etninių santykių aspektu išanalizuoti Klaipėdos krašto gyventojų tarnybos tarpukario Lietuvos kariuomenėje problemas.

Rengiant darbą naudotasi apibendrinimo, šaltinių analizės, statistiniais (kiekybinių duomenų analizės ir kokybinės sintezės) tyrimo metodais. Apibendrinimo metodas taikytas nagrinėjant tarpukario Lietuvos kariuomenėje tarnybą ėjusių Klaipėdos krašto gyventojų nuotaikas fiksuojančius šaltinius. Statistiniais metodais remtasi sisteminant kiekybinius davinius (pvz., bandant išsiaiškinti, kiek Klaipėdos krašto gyventojų atliko privalomąją karinę tarnybą Lietuvos kariuomenėje) ir bandant pateikti kokybines empirinių duomenų reikšmes (pvz., sintezės metodu bandant nustatyti, kokiai etninei grupei save priskirdavo Lietuvos kariuomenėje tarnavę Klaipėdos krašto gyventojai). Šaltinių analizės metodas šiame darbe taikytas dirbant su archyviniais ir periodiniais šaltiniais, padedančiais atskleisti „atlietuvinimo“ politikos įtaką tautiniams/etniniams incidentams Lietuvos kariuomenėje, susijusiems su kariais iš Klaipėdos krašto. Istoriografiniai daliai taikiau lyginamąjį metodą, kurio metu archyvinius duomenis gretinau turimai istoriografiniai medžiagai.

Darbo chronologinės ribos apima 1923 – 1939 metus, tačiau šį laikotarpį galima išskirti į du etapus: 1923 – 1930 m., (iki 1930 m. į Lietuvos kariuomenę buvo imami tik savanoriai) ir 1930 – 1939 m., (nuo 1930 m. rudens pagal Klaipėdos krašto konvenciją Klaipėdos krašto gyventojus imta šaukti į Lietuvos kariuomenę naujokais kartu su Didžiosios Lietuvos gyventojais).

Istoriografija

Apie Klaipėdą ir Klaipėdos krašto gyventojus tarpukariu yra parašyta nemažai darbų⁹, tačiau apie Klaipėdos krašto gyventojus tarpukario Lietuvos kariuomenėje, jeigu kas ir rašė, tai tik užsimindamas arba skirdamas savo darbe vieną ar kelis lapus.

⁹ POCYTĖ, S. Klaipėdiškių/ lietuvininkų politinės ir tautinės nuostatos 1939 m. kovo išvakarėse. In *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXI). Sud. S. POCYTĖ. Klaipėda, 2010, p. 188–220.; POCYTĖ, S. XX a. Klaipėdos krašto gyventojų klaipėdiškių kultūrinio ir tautinio tapatumo išraiškos epitafijose. *Lituanistica*, 2013, t. 59, nr. 4, p. 235–251; STRAKAUSKAITĖ, N. Etnofilologiniai Prūsijos lietuvių identifikavimo kontekstai (XIX a. antra pusė – XX a. pradžia). In *Daugiareikšmės tapatybės tarpuerdvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Sud. V. SAFRONOVAS, N. STRAKAUSKAITĖ, L. MOTUZIENĖ. Klaipėda, 2011, p. 145–157; STRAKAUSKAITĖ, N. Tautiniai santykiai Klaipėdos krašte XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pirmojoje pusėje (Berlyno ir Olštyno archyvų duomenimis). In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 41–46; SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis: Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011.

Pirmasis darbo skyrius skirtas Klaipėdos krašto gyventojų tarnybos Lietuvos kariuomenėje tarpukario laikotarpiu statistinių davinių analizei. Vienas pirmųjų autorių, šalia bendrųjų Klaipėdos krašto problemų, pateikęs daug įvairios statistinės medžiagos, buvo Rudolfas Valsonokas. Petronėlė Žostautaitė palydimame žodyje R. Valsonoko knygai „Klaipėdos problema“ išleistoje 1932 m. (fotografuotinas leidinys) rašė, jog autorius nuodugniai susipažino su tuo metu naujausiais lietuvių, vokiečių, lenkų istoriografiniais darbais, archyviniais dokumentais, periodine spauda, pats atidžiai sekė politinį visuomeninį krašto gyvenimą.¹⁰ Knygoje autorius labai smulkiai išnagrinėjo 1925 m. sausio 20 d. Klaipėdos krašto gyventojų surašymo duomenis, jo socialinę bei nacionalinę sudėtį ir jų kiekybinę kaitą tarpukariu. Visus duomenis pateikdamas sudarytose lentelėse, autorius taip pat pastebėjo, kad Lietuvos ir autonominio Klaipėdos krašto santykiuose didelį vaidmenį vaidino Vokietija, jos nuolatinis kišimasis į krašto reikalus. Jonas Vaičėnionis knygoje „Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927-1940)“¹¹ pateikia daug įvairios statistinės informacijos. Istorikas aptardamas kariuomenės vadovybę, struktūrą, dislokaciją, kiekybinės bei kokybinės analizės pagalba parodė, kiek valstybės politiniam gyvenimui turėjo įtakos Lietuvos kariuomenė. Vienas pirmųjų autorių, kuris apie vokiečių tautybės asmenis Lietuvos kariuomenėje rašė, buvo Vytautas Jokubauskas. Savo straipsnyje „Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940“¹² autorius aptarė vokiečių tautinės mažumos įtaką tarpukario Lietuvos kariuomenėje. Taip pat trumpai pristatė Klaipėdos krašto šauktinių Lietuvos kariuomenėje problematiką bei kaitą.

Antras darbo skyrius skirtas „(At)lietuvinimo“ politikai Klaipėdos krašte ir Lietuvos kariuomenėje. Kiek Lietuvos vykdyta griežta „atlietuvinimo“ politika buvo veiksminga Klaipėdos krašte ir kas paskatino antilietuviškas nuotaikas tarp vokiečių ir vietinių lietuvių rašė Petronėlė Žostautaitė monografijoje „Klaipėdos kraštas 1923-1939“, kurioje taip pat supažindina su Klaipėdos klausimo sprendimu tarptautinėse instancijose 1919-1924 m. Ji tiria krašto, kaip autonominio vieneto 1923-1939 m. istoriją, daugiausiai dėmesio skirdama krašto vidaus reikalų analizei bei Lietuvos vyriausybės, krašto autonominės valdžios ir imperialistinės Vokietijos politinės kovos dėl Klaipėdos ateities priežastis, politinius siekius, veiklos kryptis, metodus ir galutinius tos kovos rezultatus.¹³ Kuo save laikė vietiniai Klaipėdos krašto gyventojai, savo monografijoje „Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurenciją XX amžiaus Klaipėdoje“ pristato Vasilijus Safronovas. Anot monografijos autoriaus, „1938-1939 m. yra vokiečių ir lietuvių nacionalistinių tapatybės ideologijų konkurencijos Klaipėdoje deaktualizacijos riba, sutampanti su Lietuvos įtakos Klaipėdos krašte susilpnėjimu tarpukariu ir šio krašto perdavimu

¹⁰ VALSONOKAS, R. *Klaipėdos krašto problema*. Fotografuotinis leidinys. Leidybos fotocentras „Vaizdas“, 1989, p. 1.

¹¹ VAIČENONIS, J. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927-1940 m.)*. Vilnius, 2004.

¹² JOKUBAUSKAS, V. Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, 2009, nr. 17, S. 285-300.

¹³ ŽOSTAUTAITĖ, P. *Klaipėdos kraštas 1923-1939*. Vilnius, 1992, p. 9.

Vokietijai“.¹⁴ Knygoje „Tautiškumo beišskant Antano Smetonos Lietuvoje: tautinių įvaizdžių klausimas“ Bernardas Ivanovas knygoje „Tautiškumo beišskant Antano Smetonos Lietuvoje: tautinių įvaizdžių klausimas“ analizavo tautinių mažumų įvaizdžių socialines, politines, kultūrinės, ekonomines priežastis. Anot knygos autoriaus, vokiečių tautinės mažumos įvaizdžių problemos daugiausia sietos su Klaipėdos krašto klausimu, vokiečių mažumos statistika, valdžios buvo naudojamos visuomenės pažiūrų formavimo tikslams.¹⁵ Sauliaus Kaubrio ir Mindaugo Tamošaičio monografijoje „Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai“¹⁶ siekiama parodyti, kaip Didžiojoje Lietuvoje kūrėsi vokiečių bendruomenės, kaip jos plėtojosi ir įsitvirtino. Knygoje analizuojamas vokiečių bendruomenės indėlis į Lietuvos tarpukario ekonomiką, išaiškinama, kaip ši tautinė mažuma siekė savo interesų atstovavimo Lietuvos parlamente ir savivaldos struktūrose, parodoma, kokias buvo sukūrusi visuomenines organizacijas. Gana plačiai aptariama Lietuvos vokiečių kultūrinė sąjunga – Kulturverbandas bei jos veikla ir įtaka Klaipėdos krašte. Atskleidžiama, kaip keitėsi vokiečių įvaizdis visuomenės ir oficialiosios valdžios akyse. Vytautas Žalys knygoje „Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939“ Lietuvos nesėkmes Klaipėdos krašte analizavo per politinį aspektą, išskirdamas centro valdžios padarytas klaidas, integruojant Klaipėdos kraštą į Lietuvos respubliką, ir teigdamas, jog kova trukusi beveik 15 metų vyko „praktiškai visose gyvenimo srityse, pradedant lietuviškais užrašais Klaipėdos gatvėse, baigiant ginčais dėl statuto interpretavimo Ženevoje bei Hagoje“¹⁷ bei tarpusavio nesusikalbėjimo tarp Didžiosios Lietuvos lietuvių ir Klaipėdos krašto gyventojų. Savo išvalgas apie dviejų valstybių teritorinį ginčą dėl Klaipėdos krašto, Vytautas Žalys aprašo knygoje „Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940 metais)“ II tomo pirmojoje ir antrojoje dalyje. Anot autoriaus, į Lietuvos ir Vokietijos ginčą dėl Klaipėdos krašto buvo įtraukti visi didžiosios politikos Europoje žaidėjai *in corpore*, todėl tai buvo ne dvišalė, o tarptautinio masto problema.¹⁸ Joachim Tauber straipsnyje „Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945“ išsako V. Žalio mintį, kad Klaipėdos krašto konvencija ir statusas atvėrė istorinę galimybę Lietuvai ir Lietuvos memelenderiams. Anot straipsnio autoriaus, „ši istorinė galimybė buvo praleista“¹⁹ ir ateityje „bendras probleminis vaikas“ tapo „nesantaikos obuoliu“.²⁰

¹⁴ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės idealogijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 21.

¹⁵ IVANOVAS, B. *Tautiškumo beišskant Antano Smetonos Lietuvoje: tautinių įvaizdžių klausimas*. Vilnius, 2005, p. 219.

¹⁶ KAUBRYS, S., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013.

¹⁷ ŽALYS, V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939 m.*, Verlag Nordostdeutsches Kulturerk, Lüneburg 1993, p. 36.

¹⁸ ŽALYS, V., *Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940 metais)*. II tomas. Vilnius, 2012, p. 11.

¹⁹ TAUBER, J. Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945. In *Nordost-Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge. Inn Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel inn 20. Jahrhundert*. Lüneburg, 2002., S. 16.

Viena iš priemonių, kurių ėmėsi Lietuva, norėdama „atlietuvininti“ Klaipėdos kraštą, buvo įvairių paramilitarinių organizacijų kūrimas. Vytautas Jokubauskas²¹ savo monografijoje rašė apie Lietuvos ir Baltijos valstybių karinį saugumą. Pagrindiniai klausimai, kuriuos autorius apžvelgė, buvo kiek Lietuvos kariuomenė tarpukariu buvo pasirengusi apginti savo kraštą, lyginant ją su Latvija, Estija bei Suomija, ar buvo parengta Lietuvos kariuomenė atlikti jai skirtą užduotį – apsiginti. Šioje monografijoje taip pat aptariama, kaip mažos valstybės stiprino savo galią, kurdamos paramilitarines organizacijas, tokias kaip Lietuvos šaulių sąjungą. Klaipėdoje tarpukariu intensyvią kultūrinę bei ideologinę veiklą vykdė Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė. Apie jos įsikūrimą ir veiklą, vykdomą „atlietuvinimo“ politiką bei rinktinės sukarinimą, nes viena iš užduočių Klaipėdos krašto rinktinės buvo – „padėti Lietuvos kariuomenei, kilus vietos gyventojų sukilimui, palaikyti tvarką, o karo su Vokietija atveju – saugoti strateginius objektus, surinkti transporto priemones ir traukti kartu su kariuomene į Žemaitiją“, leidinyje „Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923-1939 metais“²² pristatė Vytautas Jokubauskas ir Vygandas Vareikis. Kiek veiksmingos buvo šios organizacijos veiklos savo straipsniuose apie Lietuvos šaulių sąjungą tarpukario Lietuvoje aptaria Mindaugas Nefas. Jis taip pat pastebi, jog 1923-1939 m. Klaipėdos krašto šauliai intensyviai vystė kultūrinę ir visuomeninę veiklą, į kurią aktyviai jungdavosi lietuviai, bet ir šioje organizacijoje nebuvo išvengta „atėjūnų ir vietinių konfliktų, nes atvykėliai užimdavo nemažą dalį krašte esančių darbo vietų“²³

Oficialios Lietuvos valstybės šventės ir oficialūs atminimo minėjimai buvo tam tikra priemonė, kuria tikėtasi ugdyti Klaipėdos visuomenės lojalumą. Istoriografijoje rašoma, jog nei vienas renginys neįvykdavo be Klaipėdos įgulos pagalbos. Gintautas Surgailis monografijoje „Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas“²⁴ pristatė pulko istoriją, kuri buvo ne tik kad įdomi, bet ir gana sudėtinga, nes pulkui teko kovoti dėl Lietuvos nepriklausomybės, būti išformuotam, vėl atkurtam ir tapti saugumo garantu – avanpostu Klaipėdos krašte. Sudėtinga Klaipėdos miesto krašto situacija lėmė skirtingas ir gana sudėtingas jam gyvenimo sąlygas, lyginant su kitais kariniais Lietuvos daliniais. Šioje monografijoje aprašyta pulko veikla, minėjimai, šventės, iškilmingos rikiuotės, ne visai pozityvūs įvykiai, įvairūs incidentai padėjo susidaryti bendrą vaizdą nagrinėjamu metu. Nuodugniai aprašytus tarpukariu Klaipėdos mieste įsikūrusių Lietuvos kariuomenė dalinių veiklos aspektus galime surasti Vyganto Vareikio, Vasilijaus Safronovo

²⁰ TAUBER, J. Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945. In *Nordost-Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge. Inn Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel inn 20. Jahrhundert*. Luneburg, 2002, S. 21.

²¹ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014, p. 8.

²² JOKUBAUSKAS, V., VAREIKIS, V. *Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923-1939 metais*. Klaipėda, 2016, p. 40.

²³ NEFAS, M. Šauliai valstybės tarnyboje ir valstybės įmonėse Klaipėdos krašte 1923-1939 m. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 3.

²⁴ SURGAILIS, G. *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*. Vilnius, 2019.

bei Vytauto Jokubausko studijoje „Kareivinės, tapusios Klaipėdos universitetu“²⁵ ar „Nepriklausomybės diena. Vasario 16-osios minėjimas Klaipėdoje“.²⁶

Trečiasis skyrius skirtas tautinių incidentų Klaipėdos krašte ir tautinių bei politinių įtampų Lietuvos kariuomenėje analizei. Istoriografijoje nurodoma, kad Neumanno ir Sasso byla buvo „šaukštas deguto parako statinėje“, kalbant apie Lietuvos ir Vokietijos santykius. Ingrida Jakubavičienė straipsnyje „Dar kartą apie Ernsto Neumanno ir Theodoro Saso procesą“ aptaria šią bylą kaip svarbiausia tarpukario tarptautinį istorinį Lietuvos teismų įvykį. Nors ši byla lietuviams liko kaip nelygios kovos su Vokietija epizodas, kur Lietuva buvo priversta politiškai kapituliuoti, o lietuvių akyse pasmerkti nuteistieji – greitai amnestuoti, anot autorės „Vokiečių nacionalsocializmas ir reicho politika ilgam buvo susieta su pavojumi ir neigiamais vaizdiniais. Antra vertus, šis procesas lietuvių visuomenei tapo gera pamoka, kurią išmokę lietuviai susilaikė nuo aktyvesnio kolaboravimo su nacistais per vokiečių okupaciją ir Antrąjį pasaulinį karą.“²⁷ Istorikė taip pat teigia, kad Klaipėdos krašto gubernatoriui vykdyti politines ir ekonomines reformas, neabejotinai trukdė ir jas stabdė Vokietijos konsulas. Pastarasis įgijo ryškią persvarą vadovaudamas provokiškų jėgų blokui, o Lietuvos vyriausybė ir Klaipėdos krašto gubernatorius visiškai prarado Klaipėdiškių palaikymą ir paramą.²⁸

Kiek lojalūs buvo Klaipėdos krašto gyventojai, bei apie jų sugyvenimą su Lietuvos valdžia ir atvykėliais iš didžiosios Lietuvos, nemažai straipsnių rašė Silva Pocytė. Straipsnyje „Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais“²⁹ rašoma apie įvairių organizacijų bei draugijų steigimą Klaipėdos krašte, remiantis Lietuvos pavyzdžiu, kurios ne tik ne visada sulaukdavo palaikymo iš vietinių lietuvių pusės, bet ir keldavo vokiečių nepasitenkinimą. Viena tokių organizacijų buvo Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė. Taip pat tekste analizuojami nuo 4-ojo dešimtmečio pradžios gausėję incidentai, į kuriuos buvo įtraukti Klaipėdos krašte dislokuoti Lietuvos kariuomenės kariai iš 7-ojo pėstininkų pulko ir 3-iojo kavalerijos pulko. Straipsnyje „Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: Lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934–1939 m. pavyzdys“ nagrinėjo vykusią „atkaklią kovą“ tarp Vokietijos ir Lietuvos dėl Klaipėdos krašto, kuomet vyko „atlietuvinimo“

²⁵ *Kareivinės, tapusios Klaipėdos universitetu: studija, skirta Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto 20-mečiui, Klaipėdos universiteto 20-mečiui ir Klaipėdos miesto 760-mečiui*. Sud. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2012.

²⁶ VAREIKIS, V., JOKUBAUSKAS, V. *Nepriklausomybės diena. Vasario 16-osios minėjimas Klaipėdoje*. Klaipėda, 2018.

²⁷ JAKUBAVIČIENĖ, I. Dar kartą apie Ernsto Neumanno ir Theodoro Saso procesą. *Darbai ir dienos*, 2012, t. LVII, p. 61.

²⁸ JAKUBAVIČIENĖ, I. Vokietijos generalinis konsulas – pagrindinis politinis Klaipėdos krašto gubernatoriaus varžovas XX amžiaus 3–4-uoju dešimtmečiais. In *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį* (Acta Historica Universitatis klaipedensis, t. XVII). Sud. S. POCYTĖ, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2008, p. 147.

²⁹ POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 118–147.

politika. Anot istorikės, jog „vienu iš Klaipėdos krašto „atlietuvinimo“ įrankių turėjo tapti 1934–1939 m. veikęs Lietuviškųjų organizacijų komitetas, vienijęs krašte veikusias lietuviškas kultūrinės ir politines organizacijas“, tačiau čia pat pripažįsta, kad „Lietuvos Respublika, norėdama kraštą integruoti į savos valstybės sudėtį, padarė nemažai ekonominių, politinių, kultūrinių klaidų, kurios vietinį krašto gyventoją klaipėdiškį / lietuvininką, ne artino, bet tolino nuo lietuviškumo ir Didžiosios Lietuvos. Pastarosios diegiamas lietuviškumas klaipėdiškiui buvo nepriimtinas, todėl, negalėjęs plėtoti savojo tapatumo, jis glaudėsi prie labiau pažįstamos vokiškosios terpės“.³⁰ Tai viena iš kertinių tezių, kurios pasėkoje ir rutuliojosi šis tyrimas. Savo daktaro disertacijoje „Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923–1940 m. šiaurės rytų Baltijos regiono kontekste“³¹ Vytautas Jokubauskas aptarė incidentus tarp vietos gyventojų ir Lietuvos kariuomenės bei trumpai pristatė naujokų iš Klaipėdos krašto „nuotaikas“ Lietuvos Respublikos atžvilgiu. Kaip atskirą problemą Lietuvos kariuomenei, jis išskyrė Klaipėdos miesto ir krašto gynybą bei su ja susijusias problemas, vietos gyventojų požiūrį, kas komplikavo galimas gynybos perspektyvas.

Politinė įtampa ir Lietuvos valdžios vykdomos politikos negatyvus vertinimas bei Lietuvos pasienyje fiksuojamos Vokietijos kariuomenės didinimas ar manevrų vykdymai dažnai iššaukdavo reiškinių, kaip dezertyravimas atsiradimą. Paulius Pacevičiaus magistriniame darbe „Lietuvos kariuomenės dezertyrai 1918–1940 m.“ supažindino su dezertyravimo ir dezertyrų problema Lietuvos kariuomenėje, pristatė jos mastus, priežastis, dezertyracijos tendencija atskirais valstybės ir kariuomenės gyvavimo laikotarpiais. Rašydamas apie Klaipėdos krašto naujokus Lietuvos kariuomenėje jis pastebi, kad šauktiniai didelės įtakos dezercijai nedarė, „tačiau net ir pavieniai Klaipėdos krašto naujokų dezertyravimo atvejai, buvo didelis moralinis Lietuvos kariuomenės pralaimėjimas“.³² Apie Klaipėdos krašto pabėgėlius, nacistinės administracijos nuostatas Klaipėdos krašte gyvenusių lietuvių atžvilgiu, įvairius incidentus savo monografijoje „Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939–1944)“³³ aprašė ir Arūnė Liucija Arbušauskaitė.

Kalbėdami apie Klaipėdos krašto gyventojų nuotaikas savo atsiminimuose tiek Martynas Anysas „Kova dėl Klaipėdos: atsiminimai 1927–1939“³⁴, tiek Vilius Gaigalaitis autobiografiniuose tekstuose „Atsiminimai“³⁵ pastebi, kad Lietuvos valdžios politika neatsižvelgė į Klaipėdos krašto gyventojų pageidavimus, norus ar prašymus. Žinoma, tai savaime stūmė krašto gyventojus į

³⁰ POCYTĖ, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: Lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934–1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis* 2003,2, 2005, p. 88.

³¹ JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923–1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013.

³² PACEVIČIUS, P. *Lietuvos kariuomenės dezertyrai 1918–1940 m.*, [magistro baigiamasis darbas]. Kaunas, 2012, p. 60.

³³ ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939–1944)*. Klaipėda, 2010.

³⁴ ANYSAS, M. *Kova dėl Klaipėdos: atsiminimai 1927–1939*. Čikaga, 1978.

³⁵ GAIGALAITIS, V. *Atsiminimai*. Klaipėda, 1998.

Vokietijos pusę. Taigi, Klaipėdos krašto likimas buvo nulemtas visai kitokių jėgų nei planavo Lietuvos valdžia.

Didžiąją darbe panaudotų šaltinių bazę sudaro Lietuvos centriniam valstybės archyve saugomi dokumentų rinkiniai. Rašant šį darbą daugiausia remtasi Kariuomenės štabo fondu (f. 929) vyriausiojo štabo, generalinio štabo, Lietuvos respublikos krašto apsaugos ministerijos, Klaipėdos krašto komendanto dokumentais, valstybės saugumo raportais, spaudos ir švietimo skyriaus veiklos bylų apyrašais. Nemažai naudingos informacijos pavyko aptikti I pėstininkų divizijos (f.509), II pėstininkų divizijos (f. 510) ir III pėstininkų divizijos (f.511) raportuose bei biografinėmis žiniose apie karius iš Klaipėdos krašto.

Kita svarbi šaltinių grupė, padėjusi nagrinėti Klaipėdos krašto gyventojų inkorporacijos tarpukario Lietuvos kariuomenėje problemos - tai atsiminimai, įžvalgos ir to meto aktualijos publikuotos tarpukario lietuviškoje spaudoje „Karys“, „Kardas“ , „Trinitas“ ir kt. Svarbus šaltinis nagrinėjant gyventojų kaitą Klaipėdos krašte ir Lietuvos kariuomenėje – „Lietuvos statistikos metraštis“ (1927-1940 m.) ir „Lietuvos statistikos biuleteniai“ (1931-1939 m.).

1. Klaipėdos krašto gyventojai tarpukario Lietuvoje ir jos kariuomenėje: statistinės imtys

Konfliktas tarp Vokietijos ir Lietuvos dėl Klaipėdos krašto kėlė viena iš pagrindinių klausimų, kokie yra gyventojų santykiai, kam jie save priskiria. Vokiečių istoriografija pabrėžia Mažosios Lietuvos gyventojų asimiliaciją į vokiečių tautą ir taip reprezentuoja Lietuvos mokslinių tyrimų poziciją. Senesnėje lietuvių istoriografijoje Mažosios Lietuvos gyventojai yra pristatomi kaip germanizmo aukos, kurios turėjo suvokti savo liaudiškumą.³⁶

1.1. Tautinės-etninės Klaipėdos krašto gyventojų grupės ir jų kiekybinė kaita tarpukario laikotarpiu

Po 1923 m. sėkmingo žygio Klaipėdos kraštas atiteko Lietuvai ir iki pat lemtingų 1939 m. krašte vyko kultūrinė bei ideologinė lietuvių ir vokiečių kova.³⁷ Atsikūrusios Lietuvos valstybės (1918-1940 m.) teritorija neapėmė visų istorinių ir etninių lietuvių žemių. 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis tautinių mažumų Lietuvoje (be Klaipėdos krašto) gyveno apie 2,03 mln. gyventojų. Iš jų daugiau negu 84% sudarė lietuviai, žydai – 7,6%, lenkai – 3,2%, rusai – 2,5%, vokiečiai – 1,4% arba kiek daugiau nei 29 tūkst. visų šalies gyventojų, o kitos tautinės mažumos - 0,5%.³⁸ Surašymo duomenimis 10 132 vokiečių tautybės asmenys gyveno miestuose, o tai sudarė 3,4% jų gyventojų, miesteliuose – 2 104 (1,1%), kaimuose – 16 995 (1,1%). Didžiausi vokiečių tautinės mažumos koncentracijos centrai buvo Vilkaviškio, Marijampolės, Tauragės, Šakių, Raseinių apskritys ir Kauno miestas. Amžių tarpsnių kiekybinėmis charakteristikomis vokiečiai buvo artimiausi lietuviams. Asmenų, sulaukusių 10 metų ir vyresnių, raštingų ir pusiau raštingų, iš 23 693 vokiečių tautybės asmenų – mokančių skaityti ir rašyti arba skaityti buvo 16 585, o tai sudarė 70% šios grupės narių. 1923 m. Lietuvos vokiečiai sudarė 1,34% visų ekonomiškai aktyvių gyventojų; tarp žemės ūkyje dirbančių vokiečiai sudarė 1%, pramonėje dirbančių – 3,62%, transporte ir ryšiuose dirbančių – 3,63%, prekyboje dirbančių – 1,44%, valstybinėse įstaigose ir

³⁶ TAUBER, J. Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945. In *Nordost-Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge. Inn Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel inn 20. Jahrhundert*. Luneburg, 2002, S. 27.

³⁷ JOKUBAUSKAS, V., VAREIKIS, V. *Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923-1939 metais*. Klaipėda, 2016, p. 5.

³⁸ KAUBRYS, S., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 32.

visuomeninėse organizacijose dirbančių – 1,82%, kitose veiklos sferose dirbančių – 2,45%. visų šalies gyventojų.³⁹

Klaipėdos kraštas etniniu požiūriu nebuvo vienalytis. Čia beveik po lygiai gyveno lietuvaininkai ir vokiečiai, o pastarųjų dauguma buvo susitelkę Klaipėdoje (1924 m. Klaipėdoje gyveno 36 187 gyventojai, 1938 m. gruodį – 47 189 gyventojai).⁴⁰ Lietuviškai kalbanti dalis daugiausia buvo įsikūrusi kaimo vietovėse, o Klaipėdoje daugiausia buvo vokiškai kalbantys. Tarpukariu ši regioninis pasiskirstymas, kaip bus matyti, vaidino svarbų vaidmenį.⁴¹ Reikšminga buvo religinė priklausomybė, nes Klaipėdos krašto gyventojai buvo protestantai, kas sunkino jų identifikavimą su Didžiosios Lietuvos gyventojais, nes pastarieji buvo katalikai. Šis religinis skirtumas taip pat leidžia lengviau suvokti įvykius Klaipėdos krašte. Retrospektyviai Klaipėdos krašto gyventojų požiūri į daiktus aprašo Joachimas Tauberis: vokiečiai elgėsi taip: jei reikia, jie eina į bažnyčią, jei tai nėra būtina, tada ne. Jie nebuvo tokie pamaldūs. Pasak lietuvių, jie buvo geresni, nes brangus dievas viską stebi iš dangaus, jis vertina žmones, kurie yra pamaldūs, šie turi geresnį šansą. Tas, kuris nėra pamaldus, nesupranta gyvenimo, nežino, dėl ko jis gyvena. Jis gyvena, kad po mirties patektų į dangų. Vokiečiams tai nerūpėjo, todėl lietuviams atrodė, kad jie yra teisingi – „Mes, lietuviai, esame teisingi“.⁴²

Statistinėse žiniose 1927 m. palyginimui buvo pateikta 1910 m. ir 1925 m. Klaipėdos krašto gyventojų surašymo duomenys. Remiantis visuotiniu 1905 m. gyventojų surašymo duomenimis tuo metu teritorijoje gyveno 140 852 gyventojai, iš jų buvo 68 035 (48,3%) lietuviai, 71 556 (50,8%) vokiečiai, 1 261 (0,9%) kitų tautybių gyventojai. Po Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos 1925 m., atlikus surašymą, atsirado nauja grupė „klaipėdiečiai“. Tuo metu krašte gyveno 141 645 gyventojai, iš kurių 37 626 (26,5%) lietuviai, 34 337 (24,2%) „klaipėdiečiai“, 64 158 (45,2%) vokiečiai, 5 524 (4,1%) kitų tautybių ir tie kurie nenurodė tautybės gyventojų.⁴³ Konfesiniu požiūriu 1925 m. surašymo metu Klaipėdos krašte dominavo evangelikai 129 860 (91,68%), o katalikų buvo 7 549 (5,33%).⁴⁴

Nemaža krašto dalis nebuvo linkę savęs tapatinti su Didžiosios Lietuvos lietuviais katalikais, dėl visiškai skirtingos konfesijos, mentaliteto ir kultūrinio bei materialinio gyvenimo

³⁹ KAUBRYŠ, S., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 33.

⁴⁰ JOKUBAUSKAS, V. Deutche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsche-litauische Beziehungen*, 2009, Nr. 17, S. 288.

⁴¹ TAUBER, J. Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945. In *Nordost-Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge. Inn Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel inn 20. Jahrhundert*. Luneburg, 2002, S. 28.

⁴² *Ibid.*, S. 28.

⁴³ Gyventojų ir pramonės įmonių surašymas Klaipėdos krašte. Statistinės žinios, 1927 m. Nr. 9, p. 2 (162)-6 (166).

⁴⁴ Gyventojų ir pramonės įmonių surašymas Klaipėdos krašte. Statistinės žinios, 1927 m. Nr. 9, p. 6 (166)-7 (167).

lygio. Klaipėdos krašte autonomijos sąlygomis gyveno apie 60 000 vokiečių.⁴⁵ Anot Vytauto Žalio, Klaipėdos krašte susidarė unikali etnopolitinė ir etnokultūrinė situacija, kurios išraiška tapo vadinamasis „klaipėdiškio“ (Klaipėdos lietuvių) ir „memelenderio“ (Klaipėdos vokiečių) tipo susiformavimas. Svarbiausias klausimas tapo, kuriai nacionalinei grupei priskirti klaipėdiškį. Vokiečių spaudoje 1939 m. Klaipėdos krašto lietuviai buvo laikomi kaip „vos ne vokiečiai“, aukštesnės kultūros žmonės nei „vargani žemaičiai“. Didžiojoje Lietuvoje buvo teigiama, kad klaipėdiškiai - tai vokiečių kultūros įtakoje iš dalies arba visiškai tautinę savimonę praradę lietuviai.⁴⁶

Gyventojų kitimui ir tautinių jėgų pasiskirstymui didelės įtakos turėjo tokie veiksniai, kaip optacija ir infiltracija iš Didžiosios Lietuvos. Vokietijos pilietybę optavo – 13 238 klaipėdiečiai (užsienyje 2 071 ir pačiame krašte 11 167). Iki 1932 m. pradžios Klaipėdos kraštą paliko iš viso 9 792 optantai, o kiti 1 375 gyveno svetimšalių teisėmis. Iš Didžiosios Lietuvos, turimomis žiniomis, atsikėlė 8 000 žmonių (6 000 lietuvių ir 2 000 žydų). Taigi 1932 m. Klaipėdos krašto gyventojų sudėtis buvo tokia: lietuvių 81 800 (58,5 %), vokiečių 53 400 (38,2 %) ir kitataučių 4 500 (3,3 %).⁴⁷ Tačiau vienareikšmiškai negalime teigti, kad gyventojų etnografinis pasiskirstymas būtų identifikuojamas su tautybinių jėgų santykiu. Tie 35 000 lietuvių, kurie 1925 m. pasivadino „klaipėdiečiais“, anot Valsonoko faktiškai nėra tautybinės kovos dalyviai, o tesudaro tos kovos objektą. Vokiečių tautine ekspansijai stengiamasi užtikrinti vokietybei tautinę persvarą krašte, iš esmės virsta kova dėl tautiškai neapsisprendusios lietuvių etnografinės masės.⁴⁸

Klaipėdos krašto lietuviai suvokė ir demonstravo savo skirtumą nuo vadinamų „didlietuvių“. Kaune visi mąstė, kad Klaipėdos krašte dominuoja lietuviai, tačiau jų „tautinė sąmonė“ nėra stipri, jie dar nėra „priebrendę“ ir „valstybinei sąmonei“. 1925 m. gyventojų surašymo metu buvo užfiksuota, kad Klaipėdos krašte greta 45,2% „vokiečių“ ir 26,5% „lietuvių“ dar gyveno 24,2% „memelenderių“, o jie buvo suvokiami kaip objektyviai egzistuojantis krašto gyventojų elementas ir laikomi suvokietėjusiais, tautiškais neapsisprendusiais arba „neišdrįsusiais pasivadinti“ lietuviais – klaipėdiečiais“ ar „klaipėdiškiais“. Taigi vietos lietuviai teigėdavo, kad būtent jie ir yra tie „klaipėdiškiai“, todėl Didžiojoje Lietuvoje atrodydavo, kad būtina pelnyti „klaipėdiškį“ palankumą, įgauti Lietuvai įtaką Klaipėdos krašte remiantis vietos lietuviais.⁴⁹ Lietuvos politinė

⁴⁵ JOKUBAUSKAS, V. Deutche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsche-litauische Beziehungen*, 2009, Nr. 17, S. 288.

⁴⁶ ŽALYS, V., *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939 m.*, Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, Lüneburg 1993, p. 10.

⁴⁷ VALSONOKAS, R. *Klaipėdos krašto problema*. Fotografinis leidinys. Leidybos fotocentras „Vaizdas“, 1989 m., p. 273.

⁴⁸ Ibid., p. 275.

⁴⁹ SAFRONOVAS, V., *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 123-124.

vyriausybė klaipėdiškius traktavo kaip nutautėjusius lietuvius, o krašto vokiečius kaip kolonistus ar jų palikuonis.

Vietos vokiečių vadovybė, o pirmiausia *Kulturverbando* (Lietuvos vokiečių kultūrinė sąjunga) vadovybė, 4-ajame dešimtmetyje teigė, kad vokiečių bendruomenę sudarė per 35 tūkst. narių. Vokietijos spauda 1939 m. šį skaičių propagandos tikslais padidino net iki 45 tūkst. Iš turimų duomenų, daroma prielaida, kad Lietuvos vokiečių skaičius tarpukariu išliko gana stabilus. Nepaisant didelės Lietuvos gyventojų emigracijos (1920-1940 m. iš šalies išvyko per 102 tūkst. gyventojų), vietos vokiečių šis procesas mažai palietė. Oficialiais duomenimis, 1928-1939 m. iš Lietuvos emigravo tik 536 vokiečiai.⁵⁰

Taigi dar Prancūzijos administravimo laikotarpiu atsiradęs Klaipėdos krašte terminas „memelendriai“ jungė į vieną visumą vokiečių ir lietuvių kultūros bruožus, bet savęs pastarieji nelaikė nei lietuviais, nei vokiečiais. Jie nekėlė savo tautiškumo klausimo ir nelaikė savęs nutautusia etninės grupės dalimi. Memelendriai save suvokė kaip savitos tautinės kultūros žmones. Viso tarpukario metu „memelendriai“ Klaipėdos krašte buvo lyg „švytuoklės efekto“ būsenoje. Lietuvos centrinė valdžia nesugebėjo išlaikyti vokiečių mažumos Klaipėdos krašte lojalumo savo rankose. Visos propagandinės pastangos įtvirtinti lietuvių ir priskirti memelendrių etninę grupę prie nutautėjusių lietuvių – „klaipėdiškių“ buvo niekinės. Nors ir su pertraukomis ši „švytuoklė“ nukrypo į Vokietijos pusę.

1.2. Tarpukario Lietuvos kariuomenės karių iš Klaipėdos krašto statistika

Su Klaipėdos krašto prijungimu 1923 m. Lietuva įgijo dar vieną nemažą tautinę mažumą – vokiečius. Krašto miestų gyventojai daugiausia buvo vokiečiai, o miestų gyventojai sudarė pusę viso krašto gyventojų skaičiaus. Remiantis 1925 m. surašymo duomenimis, Klaipėdos miesto (35 845 gyv.) ir apskrities (30 409 gyv.) gyventojų skaičius prilygo pusei viso krašto gyventojų skaičiui - Pagėgių apskrityje gyveno - 38 987 gyv., Šilutės – 36 404 gyv.⁵¹ 1930 m. pradėjus šaukti naujokus iš Klaipėdos krašto privalomai karo tarnybai – Klaipėdos mieste gyveno 33 961, apskrityje - 30 502 gyventojai.⁵²

Klaipėdos konvencijos str. 13 numatė, kad Klaipėdos krašto gyventojai, kuriems sutarties ratifikavimo dieną yra sukakę 18 metų, bus atleisti nuo privalomosios karinės tarnybos iki 1930 sausio 1 d.⁵³ Remiantis konvencijos str.13 ir karinės prievolės įstatymo pakeitimu §12 – nutarta,

⁵⁰ KAUBRYS, S., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 33

⁵¹ Klaipėdos krašte pradėjo veikti karinės prievolės įstatymas, *Karys*, 1930, Nr. 20, p. 392.

⁵² Klaipėdos krašto reikšmė Lietuva, *Karys*, 1930, Nr. 8, p. 152.

⁵³ PACEVIČIUS, P. *Lietuvos kariuomenės dezertyrai 1918-1940 m.* Magistro baigiamasis darbas. Kaunas, 2012, p. 54.

kad nuo 1930 m. rudens Klaipėdos krašto gyventojus šaukti į Lietuvos kariuomenę naujokais kartu su Didžiosios Lietuvos gyventojais. Klaipėdos sutarties str. 8 nusakė - visi Klaipėdos krašto gyventojai, buvę Vokietijos piliečiai ir išgyvenę krašte ne mažiau kaip nuo 1920 sausio 10 d. - tampa Lietuvos piliečiais ipso facto ir įgyja Klaipėdos krašto gyventojų požymį.⁵⁴

Iki 1930 m. pagal 1923 m. gegužės 18 d. įsakymą į Lietuvos kariuomenę buvo imami tik savanoriai, jų padaugėjo nuo 1927 m., kai buvo įsteigta Klaipėdos krašto komendantūra. 1925 m. į 7 pėstininkų pulką įsikūrusį Klaipėdoje,⁵⁵ dažnai kreipdavosi Klaipėdos krašto vyrai, kurie išreikšdavo norą stoti į kariuomenę savanoriais, bet dažnai jų prašymai likdavo nesvarstomi, į juos buvo nereaguojama. Klaipėdos krašto Gelbėjimo komitetas prašė Krašto apsaugos ministro išsiaiškinti ir išaiškinti, ar gali Klaipėdos krašto piliečiai stoti savanoriais į Lietuvos kariuomenę tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir Didžiosios Lietuvos piliečiai. Krašto apsaugos ministras siūlė iš Klaipėdos krašto paimtus karius priimti atlikti tarnybą tik Didžiojoje Lietuvoje esančiuose daliniuose, taip pat buvo reikalingas krašto Gubernatoriaus leidimas.⁵⁶ 1927 m. buvo paskelbtas priėmimas, dėl Klaipėdos krašto gyventojų stojimo į Lietuvos kariuomenę savanoriais. Skelbimai buvo išplatinti lietuviškuose laikraščiuose: rugsėjo 24 d. Nr. 102 „*Klaipėdos garsas*“ ir rugsėjo 24 d. Nr. 224 „*Lietuvos keleivis*“. Juose buvo nurodoma, kad „2. Savanoriais bus priimami tik Lietuvos Respublikos piliečiai nuo 18 iki 24 amžiaus, ištikimi, sveiki ir dorūs, kuriems nėra teismo susiaurintos pilietinės teisės. 3. Savanoriai vykdami Komendantūron privalo su savimi turėti Šaulių sąjungos XX rinktinės Valdybos ištikimybės liūdimą. 5. Savanoriai gali pasirinkti kariuomenės dalį“. ⁵⁷ Mobilizacijos skyrius nurodė, kad 1927 m. rudenį iš Klaipėdos krašto bus galimybė priimti iki 100 vyrų, t. y. iki 50 vyrų į pėstininkus, 20 – kavaleriją, 15 – artileriją, 15-karo techniką.⁵⁸

Priėmus karo prievolės įstatymą visam Klaipėdos kraštui prie krašto komendantūros buvo sudaroma viena bendra naujokų ėmimo komisija.⁵⁹

⁵⁴ Ibid., p. 52.

⁵⁵ Operacijų skyriaus raštas III karo apygardos Štabo viršininkui, 1925 m. kovo 10 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 502, l. 5.

⁵⁶ Krašto apsaugos ministro. raportas ministrui pirmininkui, 1925 m. balandžio 9 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 502, l. 6.

⁵⁷ Klaipėdos krašto komendanto raportas, 1927 m. rugsėjo 24 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 253, l. 41-42.

⁵⁸ Mobilizacijos skyriaus raštas, 1927 m. rugsėjo 2 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 253, l. 60.

⁵⁹ Klaipėdos krašte pradėjo veikti karinės prievolės įstatymas, *Karys*, 1930, Nr. 20, p. 393.

Lentelė 1: Savanorių iš Klaipėdos krašto, priimtų į Lietuvos kariuomenę, skaičius 1927–1933 m.

Priėmimo metai	Priėmimo laikas	Priimtų savanorių skaičius
1927	Pavasaris	9
1927	Ruduo	14
1928	Pavasaris	22
1928	Ruduo	28
1929	Pavasaris	35
1929	Ruduo	32
1930	Pavasaris	42
1930	Ruduo	17
1931	Pavasaris	30
1931	Ruduo	47
1932	pavasaris	19
1932	Ruduo	20
1933	pavasaris	5
Iš viso 320		

Šaltinis: Klaipėdiečiai mūsų kariuomenėje. *Karys*, 1934 m., Nr. 2, p. 28.

Nuo 1927 m. iki 1933 m. savanoriais stjo 320 Klaipėdos krašto vyrų. Maždaug tiek pat vyrų netiko dėl sveikatos būklės.⁶⁰ Iš visų priimtų savanorių kasmet buvo skiriama į pėstininkų dalinius 50%, likusieji – į specialiąsias dalis. Dauguma savanorių norėdavo tarnybą atlikti specialiose daliniuose, nes ten galėjo įgyti profesiją. Dauguma atitarnavusių į civilį gyvenimą grįždavo su puskarininkio laipsniu, nemaža dalis jų pasilikdavo tarnauti Lietuvos kariuomenėje toliau.⁶¹ Vokiečių tautybės karių skaičius, tarnaujančių Lietuvos kariuomenėje per metus nuo 1930 m., padidėjo daugiau negu dvigubai - 1930 m. - 0.88 %, 1931 m. - 1.84 %. Šis procentas galėtų būtų dar didesnis, nes susiduriama su problema – Klaipėdos krašto gyventojai, Lietuvos piliečiai, tarnaujantys Lietuvos kariuomenėje, užsirašę lietuviais, išsaugoję lietuviškos kilmės atributus, pvz.

⁶⁰ JOKUBAUSKAS, V. Deutche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsche-litauische Beziehungen*, 2009, Nr. 17, S. 289.

⁶¹ Klaipėdiečiai mūsų kariuomenėje. *Karys*, 1934 m., Nr. 2, p. 28.

lietuvišką pavardę, bet nekalba lietuviškai nei viešai, nei šeimoje, t.y. tautiniu požiūriu - lietuviai de jure, bet ne de facto, įskaitomi kaip lietuviai.⁶²

Vokiečių tautybes asmenis tarnavusius tarpukario Lietuvos kariuomenėje Vytautas Jokubauskas siūlo skirstyti į keturias grupes:

1. pirmajai grupei priklausę vokiečiai specialistai, kurie iš Vokietijos samdos pagrindais tarnavo Lietuvos kariuomenėje nepriklausomybės karo metu. 1919 m. Lietuvai trūko savų specialistų, todėl samdę užsienio instruktorius, karininkus ir technikus bei aviacijos sričių specialistus, kad jie padėtų kurti kariuomenę ir apmokintų vietinius karius. Vėliau šių specialistų buvo atsisakyta;
2. antrajai grupei priklausę vokiečiai, kurie buvo privalomosios karo tarnybos šauktiniai. Būdami Lietuvos piliečiais atlikinėjo karinę tarnybą. Jie buvo šaukiami į kariuomenę, sulaukę 21 metų, o po tarnybos buvo paleidžiami į atsargą ir galėjo būti vėl pašaukti iki 45 m. amžiaus;
3. trečioji grupė - tai vokiečių kilmės karininkai, kurie buvo kilę iš Lietuvos. Dažnai tarnybą jie pradėjo dar Rusijos imperijoje, o vėliau tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1934 m. pagal statistiką jų buvo tik vienas;
4. ketvirtajai grupei priklausę Klaipėdos krašto vokiečiai, kurie iki 1930 m. į kariuomenę, kaip ir visi kiti krašto gyventojai, galėjo stoti savanoriais. Nuo 1930 m. pagal Klaipėdos krašto konvencijos 13 str. visiems Klaipėdos krašto vyrams buvo privaloma atlikti karo tarnybą Lietuvos kariuomenėje kaip ir visiems kitiems Lietuvos piliečiams.⁶³

1930 m. pagal Klaipėdos krašto konvencijos 13 str. naujokų šaukimas prasidėjo 1930 m. rugsėjo – spalio mėnesiais. Rudenį priimti naujokai buvo padalinti į dvi dalis. Pirmasis klaipėdiečių išsiuntimas į dalinius vyko 1930 m. lapkričio 3 d., tada buvo išsiųsta 55% visų priimtų naujokų, o likusieji 45% buvo išsiųsti 1931 m. gegužės 3 d.⁶⁴ 1930 m. rudeninio šaukimo metu Klaipėdos krašte buvo priimta 306 naujokai. 1931 m. buvo numatyta dalį rudeninio šaukimo Klaipėdos krašto naujokų palikti papildymui 7-to pėst. pulko, dislokuoto Klaipėdos krašte. Generalinio štabo valdybos I-jo skyriaus vadovybė nurodė 7-jame pėst. pulke palikti tik lietuvius naujokus arba „aiškios lietuviškos orientuotės naujokus“. Tokių „aiškiai lietuviškai orientuotų“ naujokų pirmajame sąraše buvo – 27, vėliau šis sąrašas padidėjo iki 44. Visus kitus buvo numatyta išskirstyti po dalis Didžiojoje Lietuvoje.⁶⁵ Atsižvelgiant į politines aplinkybes, Klaipėdos krašto komendanto buvo siūloma, priimtus į aktyviąją karo tarnybą Klaipėdos krašto naujokus „skirstyti į: priimtus į

⁶² PACEVIČIUS, P. *Lietuvos kariuomenės dezertyrai 1918-1940 m.* Magistro baigiamasis darbas. Kaunas, 2012, p. 55.

⁶³ JOKUBAUSKAS, V. Deutche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsche-litauische Beziehungen*, 2009, Nr. 17, S. 286.

⁶⁴ Klaipėdiečiai mūsų kariuomenėje. *Karys*, 1934 m., Nr. 2, p. 29.

⁶⁵ PACEVIČIUS, P. *Lietuvos kariuomenės dezertyrai 1918-1940 m.* Magistro baigiamasis darbas. Kaunas, 2012, p. 56.

technikos kariuomenėn – į technikos dalį, artileristus – į 3 ir 4 artilerijos pulkus, pėstininkus – į tuos pulkus, kurie turi geresnes būstines, pav. : į 2, 5 ir 9 pėstininkų pulkus; 25% galima būtų paskirti į 7 pėstininkų pulką. Tarnybos labai pageidaujama buvo, kad į tas kariuomenės dalis, į kurias bus paskirti Klaipėdos krašto naujokai, būtų perkelti visi puskarininkiai ir karininkai, žinantieji vokiečių kalbą.“ Taip pat atkreipiamas dėmesys dėl mokytojų ėmimo į kariuomenę. Anot komendanto, mokytojų ėmimas į kariuomenėn yra labai naudingas valstybei dalykas, o ypač Klaipėdos krašte. „Jeigu jau Didžiojoje Lietuvoje mokytojai imami kariuomenėn, tai jau tais pačiais sumetimais ir dar kai kuriais kitais klaipeidiškius irgi reikia būtinai imti. Jokios išimties daryti nėra reikalo.“⁶⁶ Žurnale „Karys“ rašoma, kad „Pirmą klaipeidiečių išsiuntimą labai plačiai paminėjo vietos spauda, o naujokų surinkimo punktuose: Klaipėdoje, Šilutėje ir Pagėgiuose, buvo nuo ryto iki vakaro susirinkusios didžiulės minios giminių, pažįstamų ir smalsuolių, kurie lydėjo pirmuosius klaipeidiškius naujokus į mūsų kariuomenę.“⁶⁷

Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerijos Vyriausiojo štabo slaptame aplinkraštyje išsamiai surašomi nurodymai visiems kariniams daliniams apie pradedamą naujokų (naujų šauktinių) priėmimą iš Klaipėdos krašto. Jame rašomas, kad visi viršininkai „išnaudodami visas galimybes, turi stengtis pirmon eilėn padaryti iš jų gerus piliečius“, siūloma ruošti kuo daugiau paskaitų, pasirenkant temas iš turtingos ir garbingos Lietuvos praeities. „Kad Klaipėdos krašto naujokai nesijaustų svetimais, būtų labai gerai laikyti juos visus kartu, geriausia viename ar daugiau dalies padaliniuose (...) svarbu, kad Klaipėdos krašto naujokai nebūtų užgauliojami ar pašiepiami kitais kareiviais dėl savo tikybos, skirtingų papročių, tarmės, pavardžių ir panašiai.“ Patariama skirti geresnes patalpas, labai neišskiriant kitų naujokų iš Didžiosios Lietuvos, o viršininkais ir instruktoriais skirti labiausiai išsilavinusius ir „tautiškumo atžvilgiu be užmetimų puskarininkius ir kitą žemesnį kadra“.⁶⁸ Kadangi naujokai iš Klaipėdos krašto dažnai kalbėdavo tik vokiškai, buvo susirūpinta jų nemokėjimu lietuvių kalbos. „Jau dabar kyla reikalas susirūpinti tiems naujokams mokyti tinkamo kadro parinkimu, nes pirmuoju bent laiku kai kurie paaiškinimai teks iš dalies atlikti vokiečių kalba“. Buvo išleistas įsakymas, kuriame nurodoma pateikti karininkų sąrašus, kurie „tiktų vokiečių kalbos mokėjimo atžvilgiu šiam kontingentui ir būtų be to Klaipėdos krašto gyventojų įgimtam būdo artimi.“⁶⁹ Griežtai nurodoma, kad visų naujokų iš Klaipėdos krašto įspūdžiai šeimos nariams apie Lietuvos kariuomenę būtų perpasakojami kuo geresni. Tikėtasi, kad tinkamų instruktorių parinkimas ir nuolatinis patriotinis ugdymas pašalins skirtumus atsiradusius amžių sandūroje tarp Didžiosios ir Mažosios Lietuvos. „Grįžta iš kariuomenės namo klaipeidiečiai

⁶⁶ Klaipėdos krašto komendanto Mobilizacijos skyriaus raportas, 1929 m. gruodžio 16 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 323, l. 58-59.

⁶⁷ Klaipeidiečiai mūsų kariuomenėje. *Karys*, 1934 m., Nr. 2, p. 29.

⁶⁸ LR KAM Vyriausias Štabas aplinkraštis Nr.4., 1930 m. lapkričio 6 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 535, l. 4.

⁶⁹ LR Generalinio Štabo valdybos raštas, 1930 m. gegužės 2 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 538, l. 2.

galės gera apie Lietuva opinija labai susilpninti svetimą įtaką Klaipėdos krašte.⁷⁰ Pirmojo šaukimo metu nemokančių lietuviškai kalbėti į Klaipėdos krašto į Lietuvos kariuomenę buvo priimta apie 73 %, antrojo šaukimo metu – apie 78%, ir tas skaičius vis didėjo. Nemokančiųjų kalbos pasitaikydavo iš miestelių arba gyvenančių ar studijuojančių užsienio šalyse. Pastebima, kad buvo ir išimčių, „kurie nesistengė, nesimokė lietuviškai, o tyčia užsispyrę simuliavo ir stengėsi vengti tarnybos, nesąžiningai atlikdavo savo pareigas.“⁷¹

Per pirmuosius tris metus nuo 1930 iki 1933 metų, kai krašte įsigaliojo karo prievolė, nuo jos pasislėpė 62 šauktiniai iš Klaipėdos krašto. 1937 m. į kariuomenę iš Klaipėdos krašto buvo pašaukti 779 naujokai (419 lietuvių, 345 vokiečiai ir 15 kitų tautybių). Tautiškai „susipratusių“ lietuvių skaičius buvo labai mažas. Konfesiniu požiūriu 599 (76,7%) iš jų buvo evangelikai liuteronai, 159 (20,35%) katalikai, 2 (0,25%) reformatai ir 21 (2,7%) kitų konfesijų atstovai.⁷²

Atkreipiamas dėmesys, kad klaipėdiečiai naujokai išsiskiria geresnėmis savo fizinėmis savybėmis. Vidutinis klaipėdiečio ūgis buvo 170 cm, svoris – 64 kg, krūtinės apimtis – 89 cm. Bendras Lietuvos vidurkis: vidutinis ūgis – 168 cm, svoris – 63,01 kg, krūtinės apimtis – 88,35 cm.⁷³ Raštuose dažnai pastebima, kad jie labiau išsilavinę, kultūringesni, drausmingesni, atsinešantys didesnę karybos žinomumą bei tradicijas, paliktas dar iš Vokietijos imperijos laikų.

Lentelė 2: Klaipėdiečių naujokų, priimtų į kariuomenę 1937 m. išsilavinimas, lyginant su bendru Lietuvos vidurkiu

Išsilavinimas	Klaipėdiečiai	Bendras Lietuvos vidurkis
Baigusių aukštąją mokyklą	6 (0,77%)	0,61%,
Vidurinis išsilavinimas	48 (6,16%)	4,17%
Progimnazija ar jai prilygintas mokslas	64 (8,22%)	4,67%
Pradžios mokykla	649 (83,31%)	59,36%
Savamoksliai	8 (1,03%)	27,86%
Mokantis tik skaityti	2 (0,26%)	0,35%
Beraščiai	2 (0,26%)	2,98%

⁷⁰ LR KAM Vyriausias Štabas aplinkraštis Nr.4., 1930 m. lapkričio 6 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 535, l. 4.

⁷¹ Klaipėdiečiai mūsų kariuomenėje. *Karys*, 1934 m., Nr. 2, p. 29.

⁷² JOKUBAUSKAS, V. Deutche und Deutschstämmige in der litauischen Armeee 1918-1940. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsche-litauische Beziehungen*, 2009, Nr. 17, S. 290.

⁷³ Klaipėdiečių naujokų įkadravimo reikalai [1937 m.]. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 430, l. 6.

Šaltinis: Klaipėdiečių naujokų įkadravimo reikalai [1937 m.]. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 430, l. 6.

1937 m. 319 vyrų, 27,86% visų šauktinių (Lietuvos vidurkis buvo 28,01%) iš Klaipėdos krašto į Lietuvos kariuomenę nebuvo priimti. 53 (4,63%) iš jų buvo pripažinti visiškai netinkami karo tarnybai, 117 (10,22%) laikinai buvo atidėta tarnyba, 149 (13,01%) buvo pripažinti tinkami tik ne rikiuotės daliniuose.⁷⁴

Klaipėdos krašto gyventojai dėl politinių, socialinių, ekonominių aplinkybių savaime buvo nutolę nuo Didžiosios Lietuvos. Dažnai įvairiuose raportuose ar atsiminimuose minima, kad dažnas „grynas lietuvis“ klaipėdietis į Didžiąją Lietuvą žiūri pro „vokiškus akinius“.⁷⁵ Lietuvos kariuomenėje tarnybą atliekantys Klaipėdos krašto vyrai buvo ypač jautrūs tiek vidiniams, tiek išoriniams veiksniams. Neuman-Sasso'o politikos aktyvesni veiksmai Lietuvos pasienyje būdavo fiksuojami Vokietijos kariuomenės didinimu ir dislokacijos pakeitimais Rytprūsijuose, iš karto papildavo pranešimai apie dezertyrus, kilusius iš Klaipėdos krašto.⁷⁶

Klaipėdos krašto mokyklos ir visas autonominis aparatas dirbo Vokietijai. Vienintelė niša, kurioje buvo galima plėtoti lietuvių, skatinti patriotiškumą ir pilietiškumą buvo kariuomenė. Manoma, kad karys, atėjęs atlikti tarnybą iš Didžiosios Lietuvos, atsineša nors „dalį reikiamo patriotizmo“ iš mokyklos, o klaipėdietis to visai neturi, todėl buvo siūloma juos mokyti ne tik karo meno, bet ir „tautinės dvasios“. Siūloma, kad klaipėdiečiai kariai būtų išskirstomi į kuopas po kelis žmones, kur jiems būtų priskirtas karininkas, kuris su jais galėtų užsiimti. Didžiausiu pliusu buvo laikoma tai, kad tarnybą klaipėdiečiai atliktų kartu su Didžiosios Lietuvoje gimusiais vyrais, taip galėdami perprasti Lietuvos krašto kultūrą išmokyti lietuvių kalbos. Antru variantu buvo siūloma, kad klaipėdiečius lietuvius paskirti į vieną būrį, kuriam vadovautų ir mokytų specialiai paskirtas karininkas. O klaipėdiečius vokiečius išskirstyti po visas kuopas, taip jie turėtų galimybės išmokyti lietuvių kalbos. Tačiau taip pat atkreipiamas dėmesys, kad toks išskirstymas turėtų ir neigiamo aspekto ir gali būti dviprasmiškai interpretuojamas. Trečiuoju variantu buvo siūloma tiek klaipėdiečius lietuvius, tiek vokiečius sukelti į vieną kuopą, kurią apmokytų specialiai jiems skirtas karininkas. Bet minusas tas, kad klaipėdiečiai vokiečiai visai neišmokyti lietuvių kalbos, o klaipėdiečiai lietuviai neturėtų progos labiau pažinti Lietuvos krašto, kultūros, papročių.⁷⁷ Buvo siūloma klaipėdiečius karius skirti tarnauti didesniuose miestuose dislokuotuose daliniuose, kad

⁷⁴ JOKUBAUSKAS, V. Deutche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsche-litauische Beziehungen*, 2009, Nr. 17, S. 291.

⁷⁵ Klaipėdiečių naujokų įkadravimo reikalai [1937 m.]. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 430, l. 6.

⁷⁶ PACEVIČIUS, P. *Lietuvos kariuomenės dezertyrai 1918-1940 m.* Magistro baigiamasis darbas. Kaunas, 2012, p. 57.

⁷⁷ Klaipėdiečių naujokų įkadravimo reikalai [1937 m.]. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 430, l. 6.

būtų galimybė aplankyti teatrus, muziejus ar kitus kultūros objektus, bei pritaikyti jiems atskirą mokymo programą, kalbant apie patriotizmą ir pilietiškumą.

1938 m. rudenį Lietuvos kariuomenės dalyse klaipėdiečiai (452 žmonės) pasiskirstė taip: 1 pėst. pulk. – 65 (viso naujokų gavo 600); 3 pėst. pulk. – 60 (viso naujokų gavo 550); 4 pėst. pulk. – 50 (viso naujokų gavo 300); 5 pėst. pulk. – 48 (viso naujokų gavo 310); 6 pėst. pulk. – 30 (viso naujokų gavo 500); 8 pėst. pulk. – 50 (viso naujokų gavo 300); 9 pėst. pulk. – 60 (viso naujokų gavo 600); 1 artil. pulk. – 14 (viso naujokų gavo 200); 2 artil. pulk. – 10 (viso naujokų gavo 150); 3 artil. pulk. – 15 (viso naujokų gavo 200); 1 kav. pulk. – 20 (viso naujokų gavo 225); 2 kav. pulk. – 20 (viso naujokų gavo 225); 1 inž. bat. – 10 (viso naujokų gavo 150); Priedangos pulkai klaipėdiečių negavo.⁷⁸

Klaipėdos krašto vokiečiai gerokai skyrėsi nuo Didžiosios Lietuvos vokiečių, kurie savo socialine padėtimi buvo artimi lietuviams, jie niekada nekėlė politinių reikalavimų, nemažai jų prisidėjo prie Nepriklausomybės kovų ir Lietuvos valstybės kūrimo. Lietuvos vokiečiai laikėsi neutraliai Lietuvos-Vokietijos ginče dėl Klaipėdos krašto ir net paskutiniaisiais Nepriklausomybės metais buvo pripažįstami kaip lojalūs Lietuvos piliečiai, o Klaipėdos krašto naujokai karinę prievolę Lietuvos kariuomenėje atliko verčiami susiklosčiusių politinių aplinkybių. Kiek didesnis pabėgusių karių skaičius Lietuvos kariuomenėje fiksuotas 1931 m. liepos mėnesį -tai gali būti siejamas su 1930 m. rudeniniu šaukimu, kada Klaipėdos krašto naujokų tarnybą Lietuvos kariuomenėje buvo numatyta pradėti 1931 m. gegužės mėnesį. Tačiau galima būtų konstatuoti, kad nemaža dalis Klaipėdos krašto gyventojų buvo „dezertyrai iš vidinio įsitikinimo“, ką parodė ir klaipėdiškių laikysena 1939 m. atplėšiant Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos.⁷⁹ 1939 m. kovo 22 d. Lietuvos vyriausybė nusprendė visus karo prievolę atlikinėjusius nuolatinius Klaipėdos krašto gyventojus paleisti iš kariuomenės. Buvo paleisti 333 šauktiniai, pradėję tarnybą 1938 m. gegužės 1 d., 452 šauktiniai, pradėję tarnybą 1938 m. spalio 1 d.⁸⁰

Taigi po 1923 m. Klaipėdos krašto prijungimo Lietuvos politinė vadovybė gerai suprato, kad įgydama naujų teritorijų, neįgijo toje teritorijoje gyvenančių žmonių lojalumo. Geopolitinė situacija regione, o ir visoje Europoje nebuvo stabili ir bet kuriuo metu galėjo žymiai pasikeisti. Lietuvos valdžios vykdomos „atlietuvinimo“ politikos ir greitesnės Klaipėdos krašto gyventojų integracijos viena parankinių priemonių tapo Klaipėdos krašto jaunuolių šaukimas naujokais į Lietuvos kariuomenę. Naujokų iš Klaipėdos krašto šaukimas Lietuvos valdžiai buvo niša, kurios pagalba buvo galima skiepyti patriotiškumo ir pilietiškumo jausmą Klaipėdos krašto gyventojams, nors dažnai buvo susiduriama ir su antivalstybiniu naujokų požiūriu.

⁷⁸ Klaipėdiečių naujokų įkadravimo reikalai [1937 m.]. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 430, l. 6.

⁷⁹ PACEVIČIUS, P. *Lietuvos kariuomenės dezertyrai 1918-1940 m.* Magistro baigiamasis darbas. Kaunas, 2012, p. 58.

⁸⁰ JOKUBAUSKAS, V. *Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940. Annaberger Annalen über Litauen und deutsche-litauische Beziehungen*, 2009, Nr. 17, S. 292.

2. Politinis kontekstas: „atlietuvinimo“ politika ir kariuomenė

Sovietų Rusija, Lenkija ir Vokietija, būdamos nusistačiusios prieš nepriklausomos Lietuvos atsiradimą Europos žemėlapyje, tarpukariu stengėsi Lietuvoje suformuoti sau ištikimų asmenų būrį, kad atėjus tinkamam momentui ir juos pasitelkus būtų galima Lietuvą okupuoti.⁸¹ 1923-1939 m. tarp Vokietijos ir Lietuvos vyko atkakli kova dėl Klaipėdos krašto. Vienu iš Klaipėdos krašto „atlietuvinimo“ įrankių turėjo tapti 1934-1939 m. veikęs Lietuviškųjų organizacijų komitetas, vienijęs krašte veikusias lietuviškas kultūrinės ir politines organizacijas. Šias organizacijas finansavo Lietuvos Respublikos vyriausybė, Švietimo ministerija, Vidaus reikalų ministerija. Tačiau Lietuva padarė ir nemažai ekonominių, politinių klaidų, kurios Klaipėdos krašto gyventoją ne artino, bet tolino nuo lietuviškumo ir Didžiosios Lietuvos. Pastarosios diegiamas lietuviškumas klaipėdiškiui buvo nepriimtinas, todėl negalėjęs plėtoti savo tapatumo, jis glaudėsi labiau prie pažįstamos vokiškos terpės.⁸² Lietuvos vyriausybės politikai autonominiu krašto atžvilgiu įtaką darė ne tik tarpvalstybiniai Lietuvos ir Vokietijos santykiai, bet ir Didžiosios Lietuvos lietuvių bei Klaipėdiškių/lietuvininkų tarpusavio bendravimo ir supratimo problema. Lietuvos vykdyta griežta „atlietuvinimo“ politika sukėlė priešingą efektą, kas paskatino antilietuviškas nuotaikas tarp vokiečių ir vietinių lietuvių.⁸³

2.1. „Atlietuvinimo politika“ ir jos įtaka Klaipėdos kraštui

Savo talkininkų būrį nepriklausomoje Lietuvoje ruošė ir kaimyninė Vokietija, neatsisakiusi planų susigrąžinti Klaipėdos kraštą. Nors Vokietija leido Lietuvai 1923 m. Klaipėdos krašte surengti tariamą vietos gyventojų sukilimą prieš tą kraštą administravusią Prancūzijos valdžią, o 1928 m. tarpvalstybine sutartimi Klaipėdos kraštą pripažino Lietuvai, 4-ajame dešimtmetyje Vokietijos valdžios politika ėmė keistis. Lietuvos ir Vokietijos santykiai ėmė komplikuootis 1930 m. Tų pačių metų vasarą Vokietijos spauda pradėjo pulti Lietuvą, o Klaipėdos krašto seimelio atstovai parašė skundą Tautų Sąjungai. Vokietijos užsienio politikos kryptis ėmė keistis 4-ojo dešimtmečio

⁸¹ KAUBRYŠ, S., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 98.

⁸² POCYTĖ, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: Lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis. 2003 metai*, 2, 2005, p. 88.

⁸³ *Ibid.*, p. 78.

pradžioje, ir jos „laikysena tapo kietesnė“. Tai nepriklausė nuo Lietuvos ir Vokietijos santykių bei Klaipėdos problemos, o buvo refleksija į tarptautinės ir vidaus padėties vystymąsi.⁸⁴

1930 m. Vokietijos valdančiuose sluoksniuose įvyksta kaita, Lokarno politikos šalininkus keičia revizionistai. Esant ekonominiai sumaiščiai, reparacijų klausimas buvo išspręstas Vokietijos naudai. Vokietijos požiūrį puikiai iliustruoja Vokietijos pasiuntinio Kauna Hanso Morahto 1930 m. rugpjūčio 28 d. laiškas Vokietijos valstybės sekretoriui Bernhardui von Bulowui. Jame H. Morahtas teigia, kad Klaipėdos kraštas Vokietijai yra ir liks vokiškos teritorijos dalis, kuri buvo neteisėtai atplėšta. Neprarandant vilties susigrąžinti šios srities, būtina dėti pastangas išlaikyti vokišką krašto charakterį.⁸⁵

Nuo 1930 m. Vokietijos spaudimas Lietuvai ir jos kišimasis į Klaipėdos reikalus nepaprastai išaugo. Antiversalinės ir revanšistinės nuotaikos Vokietijoje pradėjo augti ne dienomis, bet valandomis. Anot V. Žalio, net Vokietijos socialdemokratai pasidavė šioms nuotakoms. Pavyzdžiui, kai Lietuvos socialdemokratai kreipėsi į savo kolegas Vokietijoje prašydami, jog pastarieji paveiktų savo vyriausybę, kad Berlynas nustotų kiršinti žmones Klaipėdos krašte, buvo atsakyta, kad jie esą socialdemokratai iki Eitkūnų, o nuo Eitkūnų jie tik vokiečiai.⁸⁶ V. Žalys taip pat pažymi, kad 1930 m. pradžioje tiek Vokietijoje, tiek už jos ribų kalbant apie teritoriją, Klaipėdos krašto priklausomybės klausimas nebuvo laikomas labai aktuali, tačiau tai nereiškė, kad Vokietija „pamiršo“ Klaipėdos kraštą ir nebandys jo susigrąžinti pasitaikius progai. Šią nedidelę, Vokietijos požiūriu, teritorinę problemą tikėtasi išspręsti tinkamu laiku.⁸⁷

1932 m. Vokietija buvo paskelbta lygiateisė valstybė karinėje srityje. Revizionistai ėmė kelti teritorines pretenzijas bandydami vaduotis iš primestos Versalio sistemos. 1932 m. tas pats H. Morahtas Juozui Tūbeliui pareiškė, kad Klaipėda priklauso atplėštoms teritorijoms. Klaipėdos krašto Vokietija niekada nepamiršianti ir Lietuva tai turi suprasti. [...] padėtis dar labiau pasikeitė 1933 m. lapkričio mėn., kai Lietuva Klaipėdos krašto gubernatoriumi paskelbė Joną Navaką, o 1934 m. prasidėjo Neumanno-Sasso byla. Po trijų mėnesių tarptautinį susidomėjimą sukėlusio proceso buvo nuteisti 87 asmenys, keturi iš jų mirties bausme. [...] Vokietijos reakcija buvo griežta, spaudoje buvo pradėtas Lietuvos puolimas, perspėjant visuomenę, kad Lietuva su prancūzų pagalba gali bandyti užsiimti net Rytprūsius. Paskelbus nuosprendį, įvairiuose miestuose vyko protesto demonstracijos.⁸⁸ Vėliau prasidėjo nuteistųjų amnestija. 1938 m. viduryje šioje byloje neliko nė vieno įkalinto ar nuteistojo, nė vienas mirties nuosprendis nebuvo įvykdytas. Vokiečių aprašymuose

⁸⁴ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014 p. 65.

⁸⁵ Ibid., p. 65-66.

⁸⁶ ŽALYS, V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939 m.*, Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, Lüneburg 1993, p. 52.

⁸⁷ ŽALYS, V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940)*, II tomas, pirmoji dalis. Vilnius, 2012.

⁸⁸ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014, p. 66.

randamas vertinimas, kad tai buvo tik parodomasis procesas, keliamas klausimas ar Lietuvos pasirinkto teismo proceso sprendimas buvo politiškai protingas.⁸⁹

1931-1932 m. pagrindinės pozicijos beveik visose viešosiose, kultūrinėse ir politinėse institucijose vis dar buvo tvirtai vokiečių rankose, negalėjo būti kalbama apie „atlietuvinimą“ ar bent jau lėtą Lietuvos dalyvavimą Klaipėdos krašte. Vokietijos požiūriu šis balansas pasirodė esąs labai teigiamas.⁹⁰ Lietuvos valdžia ėmėsi įvairių griežtų priemonių prieš Klaipėdos krašto nacių gruputes. 1933 m. metais naujuoju gubernatoriumi buvo išrinktas Jonas Navakas, kuris stengėsi sutramdyti vietinių nacių išsišokimus ir maištavimus, bei uždrausti nacistų partinę veiklą. Įvairios nacistinės sporto ir kitokio pobūdžio organizacijos turėjo nutraukti ryšius su savo centrais Vokietijoje. Pradėti sekti slapti hitlerininkų susirinkimai, renkama apie juos kaltinamoji informacija, atiminėjami ginklai. Valdininkai, vadovaujantys nacių partijų gruputėms, buvo atleidinėjami iš darbo, panaikinti net nacių partijoms priklausantys mandatai Klaipėdos krašto seimelyje.⁹¹ Pasitelkęs cenzūrą, J. Navakas siekė uždrausti per Klaipėdos krašte leistus vokiškus laikraščius Vokietijos konsulato skleistą propagandą. Dar iki 1934 m. už kai kuriuos Lietuvos valdžios ar gubernatoriaus politikai priešiškus straipsnius cenzūra konfiskuodavo visą laikraščio numerio tiražą, o redaktoriams skirdavo baudas.⁹² „Dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus d-ro Navako paskutiniųjų žygių (svetimšalių mokytojų atleidimas, svetimšalių teisėjų atstatymas ir bendrai griežtesnė lietuviška linija), kurie visi yra teisingi ir teisėti ir atitinka Klaipėdos konvenciją, vokiečių spauda labai daug rašo šiuo reikalu ir bendrai apie lietuvių - vokiečių santykius. Vokiečių spauda dabar rašo, kad Klaipėdos statusas yra blogas ir netinkama sutartis ir be reikalo buvusi vokiečių vyriausybė ją pasirašė.“ – rašoma žurnale „*Karys*“ politikos apžvalgoje.⁹³ 1935 m. kovo 12-22 d. pasienyje su Lietuva Vokietija sutraukė kariuomenę ir surengė manevrus, į kuriuos atvyko net Liuftvafės reichmaršalas Hermanas Goringas. Vokiečių kariniai ir civiliai lėktuvai skraidė virš Lietuvos žvalgybos tikslais. Nuo 1934 m. birželio 2 d. iki 1936 m. vasario 18 d. ne mažiau kaip 26 kartus buvo pažeista Lietuvos siena.⁹⁴ 1933 m. kai Vokietijos kancleriu tapo Adolfas Hitleris, nacistinė Vokietija atvirai ėmė kalbėti apie Paryžiaus taikos konferencijos nutarimų peržiūrėjimą ir neslėpė planų atgauti po Pirmojo pasaulinio karo prarastas žemes, tarp jų ir Klaipėdos kraštą. Taigi Vokietijos ir Lietuvos santykiai labai pablogėjo. Lemiamais faktoriais tapo ir suaktyvėję

⁸⁹ TAUBER, J. Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945. In *Nordost-Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge. Inn Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel inn 20. Jahrhundert*. Lüneburg, 2002, S. 24.

⁹⁰ *Ibid.*, S. 21.

⁹¹ KAUBRYS, S., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 99.

⁹² JAKUBAVIČIENĖ, I. Vokietijos generalinis konsulas – politinis Klaipėdos krašto gubernatoriaus varžovas XX amžiaus 3-4 uoju dešimtmečiais. In *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVII). Sud. S. POČYTĖ, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2008, p. 142.

⁹³ Vokiečių spauda ir Klaipėdos krašto gubernatoriaus žygiai. *Karys*, 1934 m., Nr. 1, p. 2.

⁹⁴ JOKUBAUSKAS, V. „*Mažųjų kariuomenių*“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014, p. 66.

nacionalsocialistų veiksmai Klaipėdos krašte.⁹⁵ Tame pačiame „*Kario*“ žurnale rašoma, kad vokiečiai po Saro plebiscito imsis apginti savo teise Klaipėdoje, nes „pats fiureris (t. y. vadas) imsis rūpintis tuo reikalu, esą fiureris nori sustiprinti vokiečių frontą Klaipėdoj.“⁹⁶

Vokiečių bendruomenės politinės saviraiškos ir reprezentavimo, interesų viešinimo ir gynimo arena sąlyginai tapo parlamentas ir vietos savivaldybės.⁹⁷ Jie veikė ir sėkmę bandė per Lietuvos vokiečių partiją bei vokiečių rinkiminius komitetus.

Pirmajame Stiegiamajame Seime (1920-1922 m.) vokiečių tautinei mažumai atstovavo vienas atstovas – Rudolfas Kinderis (Rudolf Kinder). Pastarasis parlamente dirbo keletą mėnesių ir jo veikla buvo pasyvi. 1920 m. gegužės 31 d. balsuojant ar reikalinga Lietuvai Prezidento institucija, R. Kinderis nepritarė jos įvedimui.⁹⁸ Jį pakeitė vokiečių evangelikas liuteronas Oskaras Biuchleris, kuris pastarąjį savo aktyvumu pralenkė. Dažnai savo ir Lietuvos vokiečių vardu ne kartą išreiškė lojalumą Lietuvai.⁹⁹

Nuo nepriklausomybės pradžios Lietuvos politikai, suvokdami tautinių mažumų reikšmę, ypač dėl jų gausumo šalyje, stengėsi atsižvelgti į jų interesus ir siekė užtikrinti jų paramą. Norėdama greičiau gauti tarptautinį pripažinimą ir varžydamasi su Lenkija dėl Vilniaus krašto, Lietuvos valdžia apsisprendė suteikti daug nuolaidų tautinėms mažumoms.

I Seime (1922-1923 m.) ir vokiečiams, ir kitoms tautinių mažumų grupėms rinkimų kampanijoje į I Seimą nepasisekė – trumpiausiam iš visų veikusiam parlamente tautinės mažumos gavo vos 5 mandatus (iš 78), o vokiečiai – nė vieno.¹⁰⁰

II Seimo rinkimuose (1923-1926 m.) Lietuvos vokiečiai nedalyvavo atskiru sąrašu – jų kandidatai buvo įtraukti į „Suvienytųjų mažumų (žydų, vokiečių, rusų, valstiečių baltagudžių) sąrašą. Buvo išrinkti 2 vokiečių atstovai.¹⁰¹

1926 m. III Seimo (1926-1927 m.) septyniuose rinkiminėse apygardose (pirmą kartą į Seimą rinkimai vyko ir X apygardoje, apimančioje Klaipėdos apskritį, Klaipėdos miestą, Šilutės ir Pagėgių apskritis) buvo iškelti rinkiminiai kandidatų sąrašai. Į šį Seimą iš Didžiosios Lietuvos buvo išrinktas vienintelis vokiečių atstovas R. Kinderis. Iš X apygardos į parlamentą pateko „klaipėdiečiai“. Tai sudarė klaipėdiečių-vokiečių frakciją.¹⁰²

1936 m. po 9 metų pertraukos darbą pradėjęs IV Seimas savo gretose tautinių mažumų atstovų (o kartu ir vokiečių) jau neturėjo ir tai kėlė tų mažumų nepasitenkinimą. 1936 m. birželio 9-

⁹⁵ KAUBRYS, S., TAMOŠAITIS, M., *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 98.

⁹⁶ Vokiečiai svajoja po Saro balsavimo susirūpinti Klaipėda. *Karys*, 1935 m., Nr. 3, p. 58.

⁹⁷ KAUBRYS, S., TAMOŠAITIS, M., *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 49.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 55.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 58.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 61.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 65-67.

¹⁰² *Ibid.*, p. 74-75.

10 d. vykusių rinkimų kontekstas buvo aiškiai pasikeitęs – politinių partijų vaidmuo eliminuotas, kandidatus kėlė vietos savivaldybės, o tai siaurino mažumų perspektyvas, į IV Seimą išvakarėse ir po jų vokiečių bendruomenė neslėpė nepasitenkinimo galimais ir susiklosčiusiais rinkimų rezultatais.¹⁰³

Dauguma Vokietijos parlamento narių, anot J. Tauberio, sudarė „Archimedo tašką“, iš kurio Vokietijos politika drąsiai galėjo kenkti Lietuvos valdžiai Klaipėdos krašte, o Vokietijos generalinis konsulas Klaipėdoje atliko tam tikrą Reicho gubernatoriaus vaidmenį. Įstatymų leidybos procesai Klaipėdos krašto seimelyje visada buvo suderinami su generaliniu konsulu, buvo vykdomas slaptas vokiškų organizacijų finansavimas. Vokietijos tikslas buvo vienas – išsaugoti krašto „vokišką charakterį“.¹⁰⁴

Nuo pat pirmųjų rinkimų į Klaipėdos krašto seimelį 1925 m. memelenderiai buvo raginami saugoti savo kultūrinį savitumą, branginti autonomiją ir kovoti už ją, parodyti Klaipėdos krašto „Volk“ (tauta) apsisprendimą balsuojant už tas partijas, kurios gins „Heimat“ (tėviškės) teises. 1925 m. rinkimų rezultatai, kai *Landwirtschaftsprtei*, *Volkspartei* ir *socialdemokratų koalicija* gavo 27 iš 29 mandatų, vėlesnių rinkimų (1927, 1930, 1932 m.) metu buvo pateikiami kaip memelenderių ištikimybės pavyzdys.¹⁰⁵ 1924 m. spalio 31 Kaune buvo įregistruoti „Lietuvos vokiečių kultūrinės sąjungos“ („*Kulturverband der Deutschen Litauens*“) įstatai, kuriuose nė vienu žodžiu nebuvo užsiminta apie sąjungos sąsajas su politika. 1924 m. viduryje jau turėdamas apie 20 tūkst. narių, Kulturbandas tapo pagrindiniu tarpininku, neleidusiu nutrūkti Vokietijos, vokiečių kultūros ir Klaipėdos krašto saitams. Gaudamas finansinę paramą iš įvairių Vokietijoje veikusiu fondų, Klaipėdos krašte Kulturbandas rėmė įvairių giedotojų, sporto draugijų veiklą, mokėjo pašalpas Pasaulinio karo invalidams, stipendijas krašto gimnazijų studijoms Vokietijoje. Visa tai leido tikėtis, kad atskiros krašto gyventojų grupės, finansiškai „pririštos“ prie Vokietijos paramos, palaikys ir atitinkamą politinį nusistatymą.¹⁰⁶ Anot Lietuvos saugumo struktūrų, iki 1933 m. *Kulturverbandas* buvo lojalus Lietuvos valdžiai, nevarė vokiškos propagandos ir pagrindinį dėmesį skyrė kultūriniais reikalams. Viskas pasikeitė, kai į valdžią Vokietijoje atėjo Adolfas Hitleris ir jo nacionalsocialistų partija. Tuomet Lietuvos vokiečių kultūrinė organizacija pavirto į nacistinę propagandinę „mašinę“ ir pakeitė veikimo kryptį. Jos pagrindinis tikslas tapo suburti visus Lietuvos vokiečius ir lietuvius evangelikus į *Kulturverbandą* po Hitlerio vėliava ir padaryti juos

¹⁰³ KAUBRYŠ, S., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 77.

¹⁰⁴ TAUBER, J., *Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945*. In *Nordost-Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge. Inn Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel inn 20. Jahrhundert*. Luneburg, 2002, S. 19.

¹⁰⁵ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 89.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 69-70.

ištikimus Berlynui.¹⁰⁷ 1936 m. *Kulturverbando* atstovų suvažiavime, Vokietijos piliečių klubas, buvo išdekoruotas Hitlerio, Hindenburgo, Hesso, Horsto Wesselio ir kitų nacionalsocialistų paveikslais.¹⁰⁸ *Kulturverbando* vadovybė artimai pradėjo bendradarbiauti su Vokietija ir ėmė veikti pagal iš ten gaunamus nurodymus. Tiesioginiai kontaktai su Vokietija ir iš jos gaunama parama lėmė radikalų organizacijos posūkį nacionalsocialistine linkme. Lietuvos saugumas 1933 m. pranešė, kad *Kulturverbandas* rodo vis didesnę aktyvumą, intensyviai „globoja“ ne tik vokiečių mokyklas, bet jaunimo organizacijas, kurias instruktuoja iš Vokietijos atvykę žmonės.¹⁰⁹

Kulturverbando vadovybė tikėjo nacionalsocialistų skelbiamais šūkais ir būsimu vokiečių tautos viešpatavimu visame pasaulyje. Konfliktą gilino ir tarp Lietuvos visuomenės bei vietos vokiečių neigiami nacių veiksmai bei griežta Lietuvos valdžios politika jų atžvilgiu, Vokietijos ekonominės sankcijos ir nuolatiniai Vokietijos valdžios bei spaudos kaltinimai Lietuvai. Anot S. Kaubrio ir M. Tamošaičio, visos šios priežastys toline vokiečių tautinę mažumą nuo Lietuvos, o susidariusia padėtimi naudojosi nacistinės Vokietijos remiamas *Kulturverbandas*, siekęs iš Didžiojoje Lietuvoje gyvenusių vokiečių išugdyti ištikimą Trečiojo reicho rėmėjų būrį.¹¹⁰

1933 m. lapkričio mėn. Klaipėdos krašto gubernatoriumi paskirtas Jonas Navakas. Ryžtingo, energingo ir taip pat labai pasitikinčio politikos paskyrimas į šį postą liudija, jog buvo grįžtama prie kietesnio Klaipėdos kurso. Kartu su jo paskyrimu imtasi ir kitų priemonių Centro pozicijoms krašte sustiprinti: papildyti kariuomenės daliniai, sustiprinta pasienio ir saugumo politika, imta riboti turizmą iš Vokietijos (pastarieji, neretai uniformuoti, nuo 1933 m. dažnai marširuodavo kolonom krašto keliais, dainuodami žygio dainas), uždrausta įvežti nacistinę spaudą.¹¹¹

Klaipėdos krašte buvo pradėtas formuoti vietinių kankinystės mitas: 1935 m. ir 1938 m. rinkimų į seimelį metu buvo primenama, kad Lietuva 1934 m. pasikėsino į memelenderių autonomiją, ėmėsi krašte Konvencijos ribas peržengiančios savivalės, sudarydama pasitikėjimo neturinčias direktorijas, atleisdama valdininkus, bandydama „atlietuvinti“ vokiškas Klaipėdos krašto mokyklas, nutraukdama *Kulturbundo* veiklą.¹¹² Lietuvos valdžia laikėsi ryžtingos politikos. 1934 m. vasario 8 d. išleistu *Tautai ir valstybei saugoti* įstatymu buvo numatyta bausti visus, kurie niekins ir įžeidinės lietuvių tautą, Lietuvos vyriausybę, valstybinius ženklus, vėliavą, be Lietuvos vyriausybės sutikimo ves derybas su svetimų valstybių vyriausybėmis bei jų įstaigomis ir agentais, panaudos ekonomines priemones prieš Lietuvą ir lietuvių tautos interesus ir pan. Taigi remiantis

¹⁰⁷ KAUBRYS, S., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 103.

¹⁰⁸ Ibid., p. 105.

¹⁰⁹ Ibid., p. 107.

¹¹⁰ Ibid., p. 109.

¹¹¹ ŽALYS, V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939 m.*, Verlag Nordostdeutsches Kulturerk, Lüneburg 1993, p. 60-62.

¹¹² SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 96.

šiuo įstatymu buvo suimti pagrindiniai vietos nacių aktyvistai bei jų lyderiai Ernstas Neumannas ir Teodoras Sassas. Buvo uždraustos nacistinės partijos.¹¹³ Imtos daryti kratos, rinkti įkalčiai, suiminėjami aktyviausi hitlerininkai. Daugiausia dėmesio sulaukė 1934 m. gruodžio mėn. Kaune pradėtas Klaipėdos krašto nacių vadų Neumanno ir Sasso bei jų šalininkų teismas, trukęs iki kitų metų kovo mėnesio. Tai buvo pirmasis teismas prieš nacių partijos atstovus Europoje. Kariuomenės teismo sprendimu buvo nuteisti 87 asmenys. Į kalėjimą pasodinti 76 nacionalsocialistai. Žinoma, tai užtraukė Vokietijos nemalonę, kuri nutraukė su Lietuva ekonominius santykius. Dėl to Lietuvos valdžia gavo nusileisti ir padaryti didelių nuolaidų Kaune nuteistiems nacių vadams. Į laisvę buvo paleisti 35 nuteistieji, o Neumanną ir Sassą amnestavo ir panaikinus mirties bausmę paleido į laisvę. Paleistieji ir toliau vykdė priešvalstybinę veiklą Lietuvos atžvilgiu. Jie ir toliau konsolidavo vokiškąją visuomenės dalį, diegė nacionalistinę ideologiją ir reikalavo Klaipėdos krašto prijungimo prie Vokietijos.¹¹⁴

Spauda tarpukariu buvo pagrindinė viešo informacijos perdavimo priemonė, o pagrindiniai krašto leidiniai, kuriuose buvo laikomasi provokiškos ideologijos buvo „*Memeler Dampfboot*“, „*Lietuwiska Ceitunga*“, „*Memellandische Rundschau*“ – vietos gyventojams turėjo kur kas daugiau įtakos nei proletuviškai orientuoti leidiniai, kaip „*Lietuwsos Keleiwis*“, „*Vakarai*“. Beje, tai pripažino ir pati Klaipėdos krašto gubernatūra.¹¹⁵ Minėti laikraščiai neleido nutrūkti Klaipėdos krašto ryšiams su Vokietija, išlaikė krašto gyventojus vokiečių kultūroje.

Klaipėdos krašte nuolat augo Vokietijos politinė ir propagandinė galia. Klaipėdos krašte nuo pat 1934 m. klostėsi šių nuotaikų ir Lietuvos „kietos rankos“ politikos krašte priešprieša, dėl kurios formavosi nepasitenkinimo esama padėtimi įtampa. Ši įtampa 1938 m. buvo sėkmingai aktualizauta siekiant mobilizuoti Klaipėdos krašto gyventojus.¹¹⁶ Valstybės saugumo policijos Klaipėdos apygardos raporte apie dr. Neumanno organizaciją *Ordnungsdienst*, Valstybės saugumo departamento direktoriui yra pastebima, kad „jeigu įvyktų susidūrimas su lietuvių ginkluotosiomis jėgomis arba atskirais ginkluotais asmenimis, *Ordnungsdiensto* nariai, kurie jau dabar yra ginkluoti, priklauso pagalbinei policijai, turi teisę vartoti ginklą ir už tai nėra atsakingi“, taip pat „kriminalinė policija padeda aktyvistams – opozicijos žmonėms, nes kaip prokuroro paliepimu buvo sulaikyti voldemarininkai, tai policijos valdininkai dalinosi su suimtaisiais net savo priešpiečiais.“ Teigiama, kad negauta žinių, jog krašto policijos valdininkai lankytųsi kareivinių rajone ir kareivinėse, bet

¹¹³ KAUBRYS, S., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 99.

¹¹⁴ Ibid., p. 100-101.

¹¹⁵ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 174.

¹¹⁶ Ibid., p. 76.

tikriausiai yra stebimas judėjimas pačiose kareivinėse, nes aplink jas yra daug gyvenamų namų, kuriuose gyvena vokiečiai.¹¹⁷

1923-1939 m. į Klaipėdos kraštą iš Lietuvos persikėlė daugiau kaip 3000 žmonių. Tai būtų įspūdingas skaičius, turint galvoje, jog krašte 1939 m. gyveno iš viso 153000 gyventojų. Tačiau Žalys tvirtina, jog šio skaičiaus nepatvirtina oficialioji statistika. 1925 m. surašymo duomenimis krašte gyveno 37626 lietuviai, 1939 m. sausio 1 d. jų buvo 43226. Kalbos apie krašto kolonizaciją buvo daugiau propagandinio pobūdžio, nes Lietuvos vyriausybei nepavyko pasiekti, kad bent Klaipėdoje būtų pasiektas toks urbanistinės kolonizacijos laipsnis, kuria laiduotų lietuviškos daugumos atsiradimą.¹¹⁸

Taigi, vokiečių administracinė struktūra Klaipėdos krašte buvo gerai sutvarkyta ir turėjo didelę darbo patirtį. Valdininkai, baigę Vokietijos aukštąsias ir specialiąsias mokyklas, griežtai vykdė įstatymus, sugebėjo pasirodyti vietos gyventojams ne tik kaip įstatymų saugotojai bei vykdytojai, bet ir kaip patarėjai, savivaldos teisių gynėjai. Žmonės jais labiau pasitikėjo nei iš Kauno siunčiamais valdininkais. Lietuvos valdžia klaipėdiškių kategoriją, priešingai negu vokiečiai, priskyrė lietuviams, tvirtindami, kad klaipėdiškiai yra vietos gyventojai, paveikti vokiečių kultūros, nustoję tautinės savimonės, tačiau namie kalbantys lietuviškai. Neliko nepastebėta ir tai, kad kelis šimtus metų iš kartos į kartą skiepyta provokiška politinė orientacija jiems yra artimesnė ir savo politinį atstovavimą Klaipėdos krašto lietuviai linkę daugiau patikėti vokiečiams negu lietuviams. Lietuvos centrinė valdžia buvo linkusi klaipėdiškius suvokti tik kaip „suvokietėjusią“ lietuvių tautinės grupės dalį, kurią bet kokiomis priemonėmis reikėjo „atlietuvininti“ bei atitolinti nuo vokiečių įtakos. Lietuvos valdžios nesugebėjimas perprasti Klaipėdos krašto specifikos tik dar labiau tolino Klaipėdos krašto gyventojus nuo visos Lietuvos.

2.2. „Atlietuvinimas“ ir Lietuvos kariuomenė

Apie tai, kad Klaipėdos kraštą reikia kuo greičiau lietuvininti ir įnešti kuo daugiau lietuviškos dvasios buvo kalbama iš karto po jo prijungimo prie Didžiosios Lietuvos. Jau 1924 m. Klaipėdos krašto gubernatorius Krašto apsaugos ministrui rašė, kad tarp klaipėdiečių lietuvių nėra tokių specialistų kaip vairuotojai, šaltkalviai, elektromechanikai, todėl į šias vietas Klaipėdos krašte atvyksta dirbti Vokietijos piliečiai. Buvo siūloma kuo greičiau į Lietuvos kariuomenę priimti karius ir specialiuose kariuomenės mokyklose juos apmokyti šio amato. „Ištarnavę nustatytą laiką, grįš į

¹¹⁷ Valstybės saugumo policijos Klaipėdos apygardos raportas, 1938 m. gruodžio 27 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1052, l. 103.

¹¹⁸ ŽALYS, V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939 m.*, Verlag Nordostdeutsches Kulturerk, Lüneburg 1993, p. 86.

namus prisiėmę lietuviškos dvasios, susipažins su gyvenimu Didžiojoje Lietuvoje, galėtų pamainyti čionai dabar dirbančius vokiečius specialistus, įneštų į kraštą lietuvišką srovę“, kas labai padėtų atlietuvinimui.¹¹⁹

Priemonės, kurių ėmėsi Lietuva 1933-1935 m. siekdama „atlietuvinti“ Klaipėdą, buvo nukreiptos į siekį padidinti Lietuvą valstybiškai (tautiškai) orientuotą Klaipėdos krašto gyventojų dalį. Dėl to buvo įkurta *Šaulių sąjungos XX-oji rinktinė*, „Santaros“ organizacija, iš Didžiosios Lietuvos į Klaipėdą buvo atkeliamos įvairios kultūros įstaigos.¹²⁰ Dažnai buvo organizuojamos įvairios ekskursijos, kuriose kariai iš Didžiosios Lietuvos galėjo susipažinti su Klaipėdos kraštu arba atvirkščiai į Didžiąją Lietuvą buvo atvežami kariai iš Klaipėdos krašto.¹²¹ Buvo stengiamasi pašalinti visas neigiamybes, kurios trukdytų „atlietuvinimo“ politikai. Viena tokių priemonių buvo nurodymas nenaudoti vokiškų šalmų Klaipėdos įguloje¹²². Buvo gautas nusiskundimas, kad Klaipėdos krašte kariškiai, valdininkai su savo šeimos nariais dažnai kalba ne lietuviškai, o rusiškai ar net lenkiškai. Todėl buvo uždraustas šių kalbų vartojimas kariškių šeimose, nes „ši skaudų reiškinį ypatingai atjaučia Klaipėdos krašto lietuvininkai patriotai“.¹²³ Reikalaujam, kuo greičiau pašalinti visus vidinius lietuviškųjų organizacijų, kaip „Santaros“ ir *Šaulių sąjungos* nesusikalbėjimus, nes jie trukdė sudaryti teigiamą įvaizdį: „kyla vis daugiau kivirčų ir nesusipratimų krašte tarp jaunimo sąjungos „Santara“ ir *šaulių*. Apie tai raportavo 7 Butegidžio pėstininkų pulko vadas slaptame rašte ir „Santaros“ centro vadovybė. Teigiam, kad tarp „Santaros“ ir *šaulių* yra nesusipratimai ir ne visai geri santykiai, kartais visai dėl menkų priežasčių ir kad būtina išspręsti šią problemą.“¹²⁴.

Gyvenusius Prūsijos lietuvius ir Didžiosios Lietuvos lietuvius siejo tik kalbinis bendrumas, bet kultūra ir religija buvo skirtinga. Ne ką mažiau svarbu buvo ir tai, kad šios dvi lietuviškai kalbančios bendruomenės neturėjo apčiuopiamos, abiejų bendruomenių narių įsisaugotos bendros praeities. Tad Lietuvos kariuomenei ginti kraštą, kurio dauguma vietinių gyventojų net nenorėjo būti „apginti“, buvo sunkiai įvykdoma misija. 1923 m. net Lietuvos kariuomenės karininkai Klaipėdos krašto prijungimo nelaikė Tėvynės gynimu.¹²⁵

3-iajame dešimtmetyje Klaipėdoje galima pastebėti tam tikrą Lietuvos atminimo kultūros reikšmių, kurios iki tol nebuvo būdingos vietos lietuviams, diegimo procesą. Oficialios Lietuvos valstybės šventės ir oficialios atminimo politikos padiktuoti minėjimai buvo tam tikra priemonė,

¹¹⁹ Klaipėdos krašto gubernatoriaus raštas, 1924 m. lapkričio 17 d., LCVA, f. 929, ap. 5, b. 163, l. 64.

¹²⁰ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 124.

¹²¹ Iš gusarų – Klaipėdos krašte. *Karys*, 1934, Nr. 26, p. 507.

¹²² Lietuvos Respublikos Generalinio Štabo valdybos IV skyriaus slaptas raštas, 1930 m. lapkričio 26 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 537, l. 53.

¹²³ LR KAM Vyriausiojo štabo aplinkraštis Nr.3, 1930 m. lapkričio 5 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 535, l. 3.

¹²⁴ LR KAM Komendanto slaptas raštas, 1935 m. birželio 8 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1027, l. 53.

¹²⁵ JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923-1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013, p. 165.

kuria tikėtasi ugdyti Klaipėdos visuomenės lojalumą. Didžiausią aktyvumą, t. y. savo priklausymą Lietuvos atminimo kultūrai, rodė *Šaulių sąjungos XX-oji rinktinė, santariečiai* ir Klaipėdos dislokuota Lietuvos kariuomenės įgula. Pirmiausia tai pasireiškė Lietuvos atminimo švenčių ir atmintinų dienų minėjimais Klaipėdoje, kurias aktyviausiai rengė Klaipėdoje 1923 m. dislokuotas 7-asis Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pėstininkų pulkas. Dvi pagrindinės šventės : nuo 1923 m. oficialiai minėta vasario 16-oji ir nuo 1924 m. antroji nepriklausomybės paskelbimo diena švęsta labiau nei vasario 16-oji – „Tautos šventė“ gegužės 15-oji (1920 m. Steigiamojo Seimo susirinkimo ir atitinkamos deklaracijos paskelbimo diena). Tomis dienomis vykdavo pamaldos bažnyčioje, pulko dalinių paradas Teatro aikštėje, oficialūs priėmimai, koncertai arba vaidinimai Šaulių namuose, kuriuos rengdavo 7-ojo pėstininkų pulko Švietimo komisija.¹²⁶ 1929 m. Lietuvos respublikos Krašto apsaugos ministerijos aplinkraštyje gegužės 5 d. nurodoma, kad visa Lietuva, bažnyčios, organizacijos, mokyklos, spauda, šeimos ir pavieniai asmenys turi minėti Motinos dieną. Jame nurodoma, ką konkrečiai reikia daryti, kokia turi būti programa. Pasitinkant Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto 500 metines, nurodoma rodyti kuo daugiau iniciatyvas ruošiantis 1930 m. minėjimui, skirti kuo daugiau paskaitų istorine tematika, kalbant apie Vytauto laikotarpį, rinkti aukas „grandiozinio“ paminklo.¹²⁷

4-ame dešimtmetyje jau tradicija tapo kasmet rengiami nepriklausomybės sukaktuvių (vasario 16 d.) paminėjimai, kariuomenės ir visuomenės suartinimo (gegužės 23 d.), Tautos (rugsėjo 8 d.), Kariuomenės (lapkričio 23 d.) šventės. Gedulu minimos dvi dienos, t. y. spalio 9 d. („Vilniaus pagrobimas“) ir Vėlinės. Buvo pažymėtos Dariaus ir Girėno žuvimo metinės, Saulės mūšio 700 metų sukaktis, gruodžio 17 d. perversmo dešimtmetis. Dauguma šių minėjimų vyko uždaroje erdvėje (Šaulių namų salėje arba didelėje 1934 m. pastatytoje naujo Vytauto Didžiojo gimnazijos pastato salėje). Savitu programos akcentu išsiskyrė Tautos šventės, kurių metu dar vyko paradai Klaipėdos įgulos kareivinių pratybų aikštėje – iš esmės taip pat uždaroje erdvėje.¹²⁸

Dr. Ernesto Neumanno ir Theodoro von Sasso organizacijoms priklausė 30 proc. visų Klaipėdos krašto mokytojų, todėl, anot Žalio, nereikia stebėtis, jog dažnas moksleivis Klaipėdoje geriau žinojo, kada valdė Frydrichas Didysis, ar kas parašė *Mein Kampf*, nei kas tuo metu buvo Lietuvos prezidentas. Krašto mokyklose lietuviybės pozicijos buvo labai silpnos. 1929 m. Šilutės apskrityje patikrinus iš 66 mokyklų 35-ias, išaiškėjo, kad 33-ose dėstomoji kalba buvo vokiečių kalba, 2-jose – lietuvių. Iš 57 mokytojų lietuvių kalbos nemokėjo 35, mokėjo nepatenkinamai – 17, patenkinamai – 5. Tuo tarpu mokinių sudėtis tautybės atžvilgiu buvo: 758 lietuviai, 569

¹²⁶ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 132.

¹²⁷ Lietuvos respublikos Krašto apsaugos ministerijos aplinkraštis Nr. 1, 1929 m. balandžio 17 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 521, l. 20-21.

¹²⁸ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 143-144.

vokiečiai.¹²⁹ Klaipėdos krašto gyventojų organizavimą į pronacistines struktūras vietas fiureris Ernstas Neumannas pradėjo nuo sunkiausiai suvaldomo jaunimo būrimo į savo jėgos struktūras.¹³⁰ Į tai atkreipusi dėmesį Lietuvos valdžia davė skubų nurodymą *Šaulių sąjungai*. Buvo pastebėta, kad grįžus jaunuoliams iš tarnybos, kai kurie kreipiasi į *Šaulių sąjungą* išreikšdami norą jai priklausyti, bet „būrių vadovybė nesiima skubios iniciatyvos juos patraukti į savo pusę, jų prašymai praguli būriuose apie 2 mėnesius. Tuo laiku vokiečiai juos atkalba ir jie atvykę atsiima savo prašymus, atsisako nuo šaulių ir patenka vėl vokiečių įtakon. Visas kariuomenėje pasiektas įskiepijimas ir pradėtas atlietuvinimo darbas nueina niekais.“¹³¹ „*Kario*“ žurnale dažnai galima rasti įvairios agitacijos, kuria kariai iš Klaipėdos krašto kviečiami stoti į *Šaulių sąjungą*, nes tai yra „[...] rezervuaras, kuris nuolat papildys jūsų dvasines jėgas, teiks jums tautiško susipratimo ir šviesos. [...] Smagu žiūrėti, kai po skaudžios praeities vėl šimtai klaipėdiečių ritmingai žengia su mumis rikiuotėje!“¹³² arba kreipiniu „Klaipėdiečiai broli kary!“ skatinami grįžus iš po tarnybos nepamiršti, jog esi davęs priesaiką Lietuvos respublikai, stovi „nepriklausomos Lietuvos sargyboje“, todėl laiškuose namiškiams ar grįžus po tarnybos į atsargą „stenkis tarp savųjų plėsti sveiką lietuviškąją vieningumo mintį, rauti blogos valios žmonių pasėtą pikto sėklą“.¹³³

Kariniuose daliniuose buvo nurodyta vietoj įvairių švietimo, tikybos ar higienos pamokų daryti kuo daugiau pilietinio ugdymo paskaitų, kurių metu „pasikalbėjimuose paliesti atsarginio reikšmę tautai ir kariuomenei. Nušviesti mūsų didžiųjų kaimynų dabartinius politinius siekius. Paliečiant Klaipėdos kraštą ir lenkų okupuotą Lietuvos dalį, priminti tų kraštų istoriją, reikšmę ir svarbą, ypač Klaipėdos uosto, Lietuvai. Pasikalbėjimų metu ugdyti atsarginių tarpe pasiaukojimą, drąsą, ryžtumą, ypač kelti Lietuvos savimeilės ir savimi pasitikėjimo jausmą.“¹³⁴ Religija ir priklausymas kokiam nors konfesijai bei jos priežiūra taip pat buvo viena iš atlietuvinimo politikos atraminių dalių. Buvo nurodoma sudaryti visas sąlygas kariams, norintiems lankytis bažnyčiose. „Pastebėta, kad kariuomenės reformatų, stačiatikių, sentikių ir žydų kapelionams lankantis kariuomenės dalyse, ne visų tikybų kariai, atleisti nuo užsiėmimų lanko jiems laikomas pamaldas ir tuo sudaro savo dvasinės vyriausybės atžvilgiu nepatogumų“, todėl buvo nurodyta, kad visi kariai turi būti vedami pamaldoms į bažnyčias kaip ir katalikai.¹³⁵

Klaipėdos krašto gyventojų nacionalizavimo procesas, aktyviai vykęs 4-ajame dešimtmetyje, daugiausia galėjo paveikti jaunąją kartą, tarpukariu lankiusią mokyklas. Mokyklų,

¹²⁹ ŽALYS, V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939 m.*, Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, Lüneburg 1993, p. 78.

¹³⁰ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 79.

¹³¹ Iš Klaipėdos krašto [1935 m.]. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1027, l. 9.

¹³² Į Klaipėdos dirvonus. *Karys*, 1935, Nr. 25, p. 580.

¹³³ Laisvi mes – laisva jūra. *Karys*, 1937, Nr. 3, p. 67.

¹³⁴ Kariuomenės štabo I skyriaus slaptas aplinkraštis nr. 8 [1936 m.]. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 597, l. 56.

¹³⁵ LR vyriausiojo štabo aplinkraštis Nr. 6, 1930 m. birželio 10 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 521, l. 6.

kuriuose buvo dėstoma vokiečių kalba, Klaipėdos mieste buvo gerokai daugiau (1938 m. pradinių, vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų, kuriose buvo dėstyta vokiečių kalba, Klaipėdoje buvo keturiolika, lietuvių kalba dėstyta šešiose mokyklose). Didesnis nacionalistų poveikis jaunimui greičiausiai paaiškina, kodėl būtent jaunimo terpė buvo ta, kurioje 1938 m. buvo daugiausia greito Klaipėdos krašto prijungimo prie Vokietijos šalininkų.¹³⁶

Karinė vadovybė į naujokus iš Klaipėdos krašto, pašauktus pirmą kartą, žiūrėjo pakankamai rezervuoti, jų lojalumu Lietuvos valstybei smarkiai abejota, nors dėta nemažai vilčių, kad tikslas – pašalinti susidariusį amžių bėgyje skirtumą tarp Didžiosios Lietuvos ir Mažosios Lietuvos bus pasiektas. Iš Klaipėdos krašto kilęs karys eilinis Ernstas Šmitas jau 1936 m. yra sakęs, kad vyriausybė veda klaidingą politiką Klaipėdos krašte, negalima atlietuvinti klaipėdiečių per keliolika metų, nes jų nutautinimui buvę pašvęsti šimtmečiai.¹³⁷ Tam tikslui dalių vadams, kurie gaus naujokų iš Klaipėdos krašto, buvo nurodyta, kad jie turi išnaudoti visas galimybes, siekiant iš jų padaryti gerus Lietuvos piliečius – rekomenduojama skirti jiems geresnes patalpas, žiūrėti, kad nebūtų užgauliojami dėl savo tikybos, tarmės, pavardžių, prie jų skirti itin tautiškai nusiteikusius ir ideologiškai tvirtus puskarininkius, skaityti paskaitas iš garbingos Lietuvos praeities ir pan.¹³⁸

Dėl politinių priežasčių į Lietuvos kariuomenę buvo siūloma imti kuo mažiau vokiškai nusiteikusių šauktinių bei neruošti vokiško nusistatymo atsargos karininkų ir puskarininkų, kad savo karinių žinių nepanaudotų prieš Lietuvos valdžią. Buvo siūloma, kad klaipėdiečius vokiečius, kurie yra priešiški nusiteikę prieš Lietuvą, atleisti iš kariuomenės, kad ir neteisėtais būdais, bet formaliai pripažįstant, kad karo tarnybai jie netinkami. Teigiama, kad geriausiai tai atlikti būtų naujokų šaukimo metu. Kilusiems iš Klaipėdos krašto naujokams buvo siūloma leisti pasirinkti dalinį, kuriame jie norėtų tarnauti, žinoma, išskyrus 6-ame Pilėnų kunigaikščio Margio pėstininkų pulke, kuris buvo dislokuotas Klaipėdos krašte, tarnauti buvo nuspręsta neleisti.¹³⁹ Buvo teigiama, kad vokiečių kilmės šauktinius kariniu atžvilgiu reikia rengti kuo silpniau, visiškai neskirti juos kulkosvaidininkais, artileristais, inžinieriais ir neruošti atsargos puskarininkų ir karininkų. Nors buvo konstatuota, kad iš esmės Klaipėdos krašto šauktiniai yra linkę į karinę tarnybą ir ypač tinkami kavalerijos daliniams, tačiau siūlyta šio krašto šauktinius skirti tik į tas įgulas, kur buvo evangelikų liuteronų bažnyčios ir pastoriai. Tam tiko Kauno, Kėdainių, Marijampolės, Ž. Naumiesčio, Panevėžio, Prienų, Raseinių, Šiaulių, Tauragės, Ukmergės ir Vilkaviškio įgulos. 1939 m. kovo 11 d.

¹³⁶ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 173.

¹³⁷ I Pėstininkų divizijos raportas, 1936 m. sausio 10 d. LCVA, f. 509, ap. 1, b. 284, l. 9.

¹³⁸ PACEVIČIUS, P. *Lietuvos kariuomenės dezertirai 1918-1940 m.*, [magistro baigiamasis darbas]. Kaunas, 2012, p. 56.

¹³⁹ Klaipėdiečių naujokų įkadravimo reikalai [1939 m.]. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 430, l. 6.

kariuomenės štabas nurodė iš Klaipėdos krašto imti tik savanorius, o jau pašauktus ir nenorinčius tarnauti paleisti.¹⁴⁰

Kuo daugiau Lietuvos valdžia stengėsi kraštą lietuvinti (Klaipėdos krašto Statutas taip pat numatė, kad visus kultūros ir bažnyčios reikalus nuo šiol turi spręsti direktorija), nekreipdama dėmesio į krašto autonomiją, tuo labiau klaipėdiškiai šliejosi prie krašto vokiečių ir vokiečių. Tiek vietos vokiečiai, tiek lietuviai greitai nusivylė ir ėmė piktintis naująja valdžia, ypač vietos verslininkai, ir kaip įmanydami stabdė lietuvių iš Didžiosios Lietuvos integraciją.¹⁴¹ Taigi visomis priemonėmis buvo siekiama, kad kariuomenė klaipėdiečiui būtų patraukli ir padarytų daugiau malonių įspūdžių ir gilesnės auklėjančios įtakos. Kariuomenės dalyse buvo priskiriami karininkai, kurie buvo atsakingi už švietimo ir kultūros renginius. Visas pilietinis ir patriotinis ugdymas buvo įgyvendinamas įvairių klubų, sporto, švenčių, minėjimų, ekskursijų, spektaklių, bibliotekų, filmų peržiūrų pagalba.

¹⁴⁰ JOKUBAUSKAS, V. Deutche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918-1940. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsche-litauische Beziehungen*, 2009, Nr. 17, S. 291.

¹⁴¹ PACEVIČIUS, P. *Lietuvos kariuomenės dezertyrai 1918-1940 m.* Magistro baigiamasis darbas. Kaunas, 2012, p. 54.

3. Klaipėdos krašto gyventojai tarpukario Lietuvos kariuomenėje: tautinių ir etninių santykių pinklės

J. Tauberis nurodo, kad Lietuvos ir Vokietijos valstybių santykiai akivaizdžiai pablogėjo nuo 3-4 dešimtmečių sandūros, kai Kauno vyriausybė, nepaisydama Statuto apribojimų, „siekiė Klaipėdoje įgyvendinti savo tautinę politiką ir visapusiškai regioną integruoti į Lietuvos Respubliką“. Iš kitos pusės, dėl Vokietijoje stiprėjusio nacionalsocializmo ir radikalėjusios vidaus politikos laikytasi griežtos užsienio politikos, atvirai siekusios revizuoti Versalį.¹⁴²

Autonominiame Klaipėdos krašte abi valstybės stiprino savo pozicijas per vietos gyventojus – lietuvininkus ir vokiečius - per čia veikusias ar naujas kuriamas kultūrinės ir politines lietuviškas bei vokiškas organizacijas. Nepaisant Klaipėdos krašto priklausymo Lietuvai, pastarosios įtakos ir autoriteto stiprinimas tarp krašto gyventojų buvo sudėtingas. Dviejų lietuviškų grupių sugyvenimą sunkino Klaipėdos krašto lietuvininkų bevaisės viltys su Lietuvos valstybės pagalba įsitvirtinti valdant Klaipėdos kraštą ir į kraštą atsikėlusią Didžiosios Lietuvos lietuvių nenoras suprasti vietos lietuvininkų mentaliteto, tradicijų savitumo.¹⁴³ Atvykėliais iš Didžiosios Lietuvos nesidžiaugė vietos gyventojai, keldami šūki – „Klaipėda – klaipėdiečiams!“, o atvykusieji iš Didžiosios Lietuvos, nežinodami vietinių tradicijos ir istorijos, stebėjosi miesto švara, pieno išvežiojimu. Visas miestas mūrinis ir nebuvo medinių pastatų, važinėjančių tramvajumi, stebėjosi ir Klaipėdos vežikūrių išvaizda bei jų vežimais.¹⁴⁴ Daugumai Klaipėdos krašto vokiečių, kurie vadovavosi šūkiu: „Nemunas yra mūsų upė, bet ne mūsų siena“. Naujoji padėtis atrodė laikina, bet kartu ir didžiausia istorinė neteisybė. 1923 m. prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, prasidėjo penkiolika metų trukusi kova, kuri pasireiškė beveik visose krašto gyvenimo srityse.¹⁴⁵

3.1. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte ir Lietuvos kariuomenėje

Lietuviškojo elemento stiprėjimas Klaipėdos krašte reiškėsi įvairiomis formomis, kaip įvairių draugijų ar organizacijų steigimas Lietuvos pavyzdžiu, kurios ne tik sulaukdavo palaikymo

¹⁴²POCYTĖ, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: Lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis. 2003 metai*, 2, 2005, p. 79.

¹⁴³POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 116.

¹⁴⁴JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923-1940 m. Šiaurės Rytų baltijos regiono šalių kontekste* [daktaro disertacija]. Klaipėda, 2013, p. 166.

¹⁴⁵ŽALYS, V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939 m.*, Verlag Nordostdeutsches Kulturerk, Lüneburg 1993, p. 36.

iš vietinių lietuvių pusės, bet ir keldavo vokiečių neapsitenkinimą. Lietuviybės sklaida reiškėsi įvairiomis formomis, tarp jų ir steigiant įvairias draugijas bei organizacijas. Pastarosios nesulaukė didelio palaikymo tarp lietuvininkų, nuo pat veiklos pradžios jos keldavo vietos vokiečių, kurie išvelgdavo grėsmę vokiškumui, nepasitenkinimą. Po 1923 m. sausio 15 d. Klaipėdos krašto prijungimo, stiprinant lietuviškumą, buvo steigiamos įvairios kultūrinės ir politinės draugijos bei organizacijos, kurios turėjo tapti atsvara čia stiprias pozicijas dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių turėjusiam vokiškumui. Viena tokių organizacijų, veikusių Klaipėdos krašte, buvo *Lietuvos Šaulių sąjungos XX-oji Klaipėdos rinktinė*, kuri turėjo stiprinti valstybės gynyimą auklėdama piliečius tautiškai, lavindama sportiškai ir rengdama kariškai.¹⁴⁶

Šaulių vaidmuo Klaipėdos krašto gynyboje buvo kiek kitoks nei visoje Lietuvoje. Visą tarpukarį rinktinė augo bei stiprėjo, ir paprastai Klaipėdoje valstybinių švenčių minėjimai ar lietuviški renginiai nepraeidavo be šaulių, santariečių ir Klaipėdoje dislokuotos Lietuvos kariuomenės įgulos iniciatyvos ar dalyvavimo. 1924 m. buvo nuogaustaujama, kad jei Klaipėdoje nebūtų Lietuvos kariuomenės įgulos, vargu ar kas išvis būtų pastebėjęs Tautos šventę – gegužės 15-ąją Steigiamojo seimo susirinkimo dieną.¹⁴⁷ Didžioji dalis *XX-osios rinktinės šaulių* buvo ne vietos gyventojai, o persikėlėliai iš kitų Lietuvos regionų: centrinės valdžios įstaigų tarnautojų gausa byloja apie tam tikrą „dirbtinį“ *XX-osios rinktinės* veiklos palaikymą iš Kauno per centrinės valdžios įstaigas. Šią prielaidą patvirtina ir faktas, kad po 1938 m. birželio 10 d. III Pėstininkų divizijos vado raporto apie kritinę padėtį Klaipėdos įguloje ir negalėjimą užtikrinti kontrolės mieste. Kilus neramumams kariuomenės štabas sureagavo, siūlydamas sustiprinti 6-ąją Pėstininkų pulką kariais iš 1-ojo Pėstininkų pulko bei nurodė, kad „neatidėliotinai ir skubiai reikia padaryti žygius Klaipėdos mieste ir krašte padidinti *šaulių* skaičių. Paraginimu ar net priverstinai į šaulių eiles reikėtų verbuoti: centro įstaigų valdininkus, prekybos ir pedagoginio instituto studentus, aukštesnių klasių gimnazistus. [...] griežtai uždrausti kelti į Klaipėdos kraštą blogus ir prasikaltusius valdininkus, nes jie demoralizuoja ir atstumia lojalų mums elementą.“¹⁴⁸

Kadangi *Lietuvos Šaulių sąjunga* tarp vokiško nusistatymo Klaipėdos krašto gyventojų buvo suvokiama kaip didlietuviškumą propogavusi organizacija, tad akivaizdu, kad fiziniai ar chuliganiški susidūrimai tarp skirtingai nusiteikusių gyventojų buvo neišvengiami. Vienas pirmųjų tokių konfliktų buvo 1924 m. rugpjūčio 23 d. Pagėgių apskrityje, Natkiškiuose. Konfliktas įvyko po šaulių susirinkimo Kuraičio karčemoje. Susirėmimo metu vieną šaulį Bišofą užpuolus iš nugaros ir

¹⁴⁶ POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 117.

¹⁴⁷ JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923–1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013, p. 168.

¹⁴⁸ Ibid., p. 169.

ketinant jį parversti, pastarasis griebėsi už revolverio ir paleido šūvį į užpuoliką. Vienas iš užpuolikų darbininkas Peiser mirė ligoninėje, o kitas buvo sužeistas į galvą ir taip pat nuvežtas į ligoninę.¹⁴⁹ Bišofas buvo suimtas autonominės krašto policijos ir 1924 m. lapkričio 14 d. nuteistas Klaipėdos krašto teismo dvejus metus kalėti.¹⁵⁰

Po krašto prijungimo prie Lietuvos, pradėjus kilti nepasitenkinimui tarp vietos vokiečių dėl vykdomos lietuviškos veiklos, autonominės „krašto valdžios požiūris į šaulius buvo neigiamas ir galiausiai buvo nutarta *Lietuvos Šaulių sąjungą* krašte nuginkluoti“.¹⁵¹ Jau vykstant Bišofo procesui Lietuvos Šaulių sąjunga turėjo spręsti kur kas sudėtingesnę ir tarptautinę rezonansą sukėlusią bylą. 1924 m. spalio 30 d. Agluonėnuose įvyko incidentas, kuriuo metu Vanagų šaulių būrio vadas Martynas Pėteraitis atvykus policininkams atsisakė atiduoti pas jį saugomus ginklus. Konflikto metu buvo nušautas vyresnysis policijos vachmistras Heldemanas. Remiantis Klaipėdos krašto statuto 5 straipsnio 11 punktu, kuris skelbė, jog Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencijai priklauso teismų santvarka, galima manyti, jog ir Pėteraičio bylą turėjo spręsti Klaipėdos krašto teisminės institucijos, tačiau byla pasisuko kita linkme. Remiantis Lietuvos Šaulių sąjungos įstatymu, Lietuvos karinės institucijos M. Pėteraitį traktavo kaip karį, todėl jis buvo suimtas Klaipėdoje dislokuoto 7-ojo ŽKB PP vado plk. Lt. Petro Genio įsakymu. Martynas Pėteraitis buvo perduotas šio pulko žinion, siekiant jį apsaugoti nuo autonominės valdžios teisminių sprendimų.¹⁵²

Iš Lietuvos atvykę kariai ar civiliai persikėlėliai Klaipėdoje susidūrė su realybe – „Kiekvienam iš mūsų krito į akis aiškus skirtumas. Čia jau beveik viskas sutvarkyta. Ir bendrai jaučiama, kad visur būta žmogaus rankų. Pati žemė, jos plotai, kažkaip geometriškai susiskirstę. [...] namai daugiausia mūriniai, po žemės plotus gražiai – baltai ir raudonai išsimėtę... [...] Visur geri keliai, yra plentų net meksfaluotų, kurie lygūs kaip stalas. [...] Ūkiai beveik visi aptverti ir ne spygliuota viela, kaip pas mus galima stebėti, bet visai lygia, kad gyvuliai, brangus ūkininko turtas, - nesusižeistų. Laukai visur drenuoti (nusausinti). [...] Žinoma, visa tai pas brolius klaipėdiečius kultūriškiau negu dabar pas mus.“¹⁵³ Pastebima, kad tai kitoks kraštas, Klaipėda vokiškas miestas, kuriame „viskas vokiška“. Gatvių, krautuvių pavadinimai, užrašai vokiški. Gatvėse girdėjosi tik vokiška kalba“. „Žmonių apsirengimas kitoks, laikysena nedraugiška, mums svetima. Nelietuviška! Pagaliau ir kareivinės buvo ne tokios, kokias mes turėjome“.¹⁵⁴

¹⁴⁹ POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 118.

¹⁵⁰ Ibid., p. 119.

¹⁵¹ Ibid., p. 120.

¹⁵² Ibid., p. 121.

¹⁵³ Po Klaipėdos kraštą, *Karys*, 1929, Nr. 44, p. 731.

¹⁵⁴ JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923–1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013, p. 166

Nemaloniausias XX a. 3-iojo dešimtmečio incidentas Klaipėdoje buvo 1923 m. balandžio 6-11 d. vietos gyventojų streikas. Balandžio 8 d. Smeltėje buvo susirinkusi apie 9000 žmonių minia, kurią išvaikyti buvo pasitelkta Lietuvos kariuomenė, o radikaliai nusiteikę gyventojai Lietuvos kariams šaukė „Szameiten, raus!“. 1924 m. rugpjūčio 2 d. vyriausiasis Lietuvos kariuomenės štabas 7-ojo pėstininkų pulko vadą plk. lt. Petrą Genį telegrama informavo, kad rengiamas jo vadovaujamo pulko užpuolimas. Buvo pranešta, kad vietiniai gyventojai planuoja sukilti ir užimti vietines kareivines. Sužinojus apie vadų susirinkimo vietą iš rugpjūčio 4 d. į rugpjūčio 5 d. naktį vienuolika jų buvo suimta. 1924 m. pabaigoje Lietuvos kariuomenės vyriausiasis štabas vėl informavo 7-ojo pėstininkų pulko vadą, kad Kalėdinių švenčių metu vietos vokiečiai ar komunistai gali bandyti suorganizuoti „pučą“. Visgi vėliau gauta informacija pranešė, kad „nieko neįvyko“.¹⁵⁵

Tarp *šaulių* ir vietos gyventojų dažnai kildavo įtampa dėl simbolių, kultūrinės ar visuomeninės veiklos. 1932 m. gegužės 19 d. Klaipėdos krašto komendantas rašė, jog dėl politinių aplinkybių ir pritariant gubernatoriui „prašau įsakyti būrių Vadams nedaryti jokių šaulių susirinkimų, užsiėmimų, ekskursijų, pasivaikščiojimų ir t. .t. iki atskiro mano pranešimo.“¹⁵⁶ 1938 m. gruodžio 4 d. Priekulėje įvyko skaudus incidentas, kurio metu biliardo lazdomis buvo nužudytas devyniolikmetis lietuvis Benediktas Jonušis. Jaunuolis žuvo, nes atsisakė pasisveikinti „vokišku sveikinimosi būdu“ – „Heil Hitler“ ir trenkė ar pastūmė kitą asmenį, kuris į jo „labas vakaras“ atsakė – „Heil“. Žuvęs vaikinai buvo palaidotas Klaipėdos miesto kapinėse, o jo laidotuvsė, anot lietuviškos spaudos, dalyvavo 5000 žmonių.¹⁵⁷ Tai nepavieniai incidentai, jų pasitaikydavo gana daug.

Įvairiuose Klaipėdos krašto centro įstaigų rašytuose suvestinėse ir ataskaitose pastebimos nuo 1933 m. sustiprėjusios provokiškos gyventojų nuotaikos. Klaipėdos krašto gubernatūros Pro memoria rašoma, kad „vasario ir kovo mėnesiais kiekviename Klaipėdos krašto užkampyje kursavo gandai, kad į kraštą tuoj turi ateiti Hitlerio valdžia“. Vokiečiai, kurie ir mokėjo lietuviškai „dabar nebekalba, net ir mokyklinio amžiaus vaikai, ir tie stengiasi daugiau vokiškai kalbėti“. Į valdžią atėjus Adolfui Hitleriui, „Rusnės rajono ribose vokiško nusistatymo vietos gyventojų nuotaika labai gera, nes visi dar nesiliauja džiūgavę dėl Hitlerio laimėjimo Vokietijoje. Laukia tik, kuomet Hitleris atvaduos Klaipėdos kraštą“, panašios nuotaikos sklandė ir tarp Panemunės, Bitėnų gyventojų, kurie tarp savęs sveikinosi „fašistiniu rankos pakėlimu ir viešose vietose šūkauja „Heil Hitler““.¹⁵⁸ 4-ojo

¹⁵⁵ JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923-1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013, p. 165.

¹⁵⁶ Ibid., p. 169.

¹⁵⁷ Ibid., p. 170.

¹⁵⁸ POČYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919-1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919-1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 123

dešimtmečio pradžioje padidėjus provokiškiesiems judėjimams Klaipėdos krašte, Lietuvos valstybė nuo 1934 m. pradėjo intensyvų krašto integravimą ir vadinamąją atlietuvinimo politiką, pasitelkiant 1934 m. vasario 8 priimtą 38 straipsnių *Tautai ir valstybei saugoti* įstatymą, kuris baudė už nusikalstamas veiklas prieš valstybės saugumą visoje Lietuvoje. Vienais iš pirmųjų šio įstatymo vykdymo Klaipėdos krašte akcentų tapo pronacistinių veikėjų suėmimai ir Neumanno-Sasso procesas. Žinoma, tai sukėlė vokiškai nusiteikusių gyventojų pasipiktinimą, kuris dažniausiai buvo nukreiptas prieš Klaipėdos šaulių sąjungą.¹⁵⁹

Viena iš Lietuvos kariuomenės štabo įvardintų grėsmių Klaipėdos krašte buvo vietinių separatistiškai nusiteikusių gyventojų sukilimas. Kad to išvengti, 1925 m. kovo 15 d. buvo parengtas planas sukilėliams malšinti. 1931 m. kariuomenės štabas papildomai nurodė kariuomenei padėti malšinti neramumus, tuo atveju jei policija ir šauliai vieni to padaryti nepajėgtų. Praradus ryšį su karine vadovybe, buvo nurodyta veikti savo nuožiūra. Buvo parengtas ir Klaipėdos miesto gynybos planas.¹⁶⁰ 1930 m. gruodžio 20 d. įvyko visuotinis Klaipėdos šaulių būrio susirinkimas, kurio metu buvo išreikštas susirūpinimas, jog „įvairūs Klaipėdos krašto vokiškos dvasios ponai pradėjo truputį triukšmauti ir nesiskaityti nei su visuomenišku padorumu, nei su lojalumu valstybei [...], nei pagaliau net su pačia Klaipėdos konvencija (sutartimi). Pasiiekia mus kartais žinios, kad Klaipėdos didvokiečiai vienu ar kitu būdu kėsinausi lietuvius, nuskriaudžia juos, paskui kelia triukšmą ir apsimeta esą patys nuskriausti“.¹⁶¹

4-ojo dešimtmečio pradžioje politinė įtampa tarp vietos vokiečių ir *Šaulių sąjungos* narių dar labiau padidėjo. 1933 m. vasario mėnesį Usėnų pašto agentūros laiškanėšys Mickaitis vietos restorane girtavo su keliais provokiškai nusiteikusiais asmenimis. Pradėjo politikuoti, ko pasėkoje kilo ginčas ir muštynės. „Ištrūkęs iš mušeikų, parbėgo į namus ir, pasiėmęs karišką šautuvą (turėjo kaip Plaškių šaulių būrio vadas), grįžo į restoraną.“ Nors restorano savininkas jau miegojo, reikalavo atidaryti jam duris. „Mickaičio elgesys sukėlė vietos gyventojų nepasitenkinimą.“ Už peštynes ir ginklo pavartojimą jam buvo iškelta saugumo policijoj byla ir apie tai informuota *Šaulių sąjungos* vadovybė.¹⁶²

1934 ir 1935 m. fiksuojami vietos vokiečių incidentai ir su Lietuvos kariuomenės kareiviais dislokuotais Klaipėdos krašte. Vienas jų įvyko 1934 m. lapkričio 4 d. Kulėšiuose (Pašyšių valsčiaus

¹⁵⁹ POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 125.

¹⁶⁰ JOKUBAUSKAS, V., *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923–1940 m. Šiaurės Rytų baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013, p. 165.

¹⁶¹ Klaipėdos šaulių būrys stiprėja. *Karys*, 1931 m., Nr. 3, p. 55.

¹⁶² POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 124–125.

Šilutės apskrityje) Martos Jagst krautuvėje. Šioje krautuvėje, būnant kareiviams ir civiliams asmenims, vienas jų Šermanas Gustavas pasakė, kad „čia yra Klaipėdos kraštas, čia yra Vokietija ir Vokietija bus“.¹⁶³ Jis buvo sulaikytas ir perduotas policijai. Tyrimo metu išaiškėjo, kad su vienu iš kariškių jis kalbėjo vokiškai, nors pastarasis karys buvo kitų karių perspėtas nekalbėti su gyventojais vokiečių kalba. Į šios bylos tyrimą pateko du kariai (Albertas Mikolačius ir Ervinas Manas), jų apklausų metu išryškėjo, kad jie buvo laikomi ne itin lietuvybei atsidavusiais asmenimis.

Incidentų padaugėdavo įvairių valstybinių švenčių ar minėjimų metu. Klaipėdos krašto komendanto raporte apie Lietuvos Nepriklausomybės 16 metų sukaktį rašoma, kad „Klaipėdos apskrityje Sudmantų kaime, nakčia iš vasario mėn. 16 į 17 d. atrasta prie plento medyje iškabinta baltos drobės hackenkreus vėliava su žaliais dažais įrašytu šūkiu „Heil Hitler“. Įtartas vėliavą iškėlęs vienas darbininkas. Pas jį padarius kratą rastas tos pat spalvos dažų, kuriais išrašytas vėliavoje šūkis ir tais dažais suteptas teptukas.“¹⁶⁴ Tame pačiame raporte rašoma, kad *Sozialistische Volksgemeinschaft*¹⁶⁵ organizacijai įsakius, piktybiškai prie namų buvo nekeliamos tautinės vėliavos. Pasitaikydavo ir atvejų kuomet tautine vėliavas buvo bandoma nuplėšti ar net suplėšyti.

1934 m. įvyko ir pirmasis 6-ojo Pilėnų Margio pulko incidentas Klaipėdos krašte. Griežikų komandos auklėtinis Aleksas Beitelis, dėl netinkamo elgesio buvo įspėtas policijos valdininko, bet užuot paklusęs, jis visokiais žodžiais išplūdo patį policininką. Pulko vadas karį nubaudė 3 paroms sunkiojo arešto ir visiems nurodė, kad Klaipėdos krašte visų elgesys turi būti nepriekaištingas, pavyzdinis. Taip pat nurodė, kad nepaklusus bus griežtai baudžiami, o civiliai tarnautojai atleidžiami iš darbo.¹⁶⁶

Didelio politinio rezonanso tarp Klaipėdos krašto įstaigų ir Lietuvos kariuomenės bei Vokietijos spaudoje sulaukė 3-iojo kavalerijos pulko, į Klaipėdos kraštą atkelto 1934 m. ir įkurdinto Katyčiuose, kareivių incidentai su miestelio vietos gyventojais. Anot eskadrono vado mjr. Juozo Prūsaičio, eskadrono stovėjimo sąlygos buvo labai sunkios, nes žmonės ir arkliai buvo išmėtyti po visą gyvenvietę „net 19 vietų“, „gyvena didžiomis nepalankius mums piliečius. Nuo eskadrono atvykimo į Katyčius saugumo sumetimais nuo sutemų iki prašvitimo tenka siųsti patrolį, patruliuoti gatvėmis pagal užimtas eskadrono patalpas“.¹⁶⁷

¹⁶³ POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 127.

¹⁶⁴ Klaipėdos krašto komendanto raportas, 1934 m. vasario 19 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 138, l. 41.

¹⁶⁵ Klaipėdos krašto komendanto raportas, 1934 m. vasario 19 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 138, l. 41.

¹⁶⁶ SURGAILIS, G. *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*. Vilnius, 2019, p. 111.

¹⁶⁷ POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 129.

Antrame 1934 metų pusmetyje jau gausėjo patruliuojančių kareivių užkabinėjimų, įžeidinėjimų, vadinant juos ilgaplaukiais žemaičiais, skarmaliais, ilgaskverniais, ar pasakymais, kad kareiviai su šalmais galvoja, kad jie „auksines karūnas užsidėję vaikščioja“. Patruliai buvo apmėtomi akmenimis, įgulos kariai vadinami gyvulių vardais. Įtampos tarp kareivių ir vietos gyventojų augo artėjant rinkimams į V Klaipėdos krašto seimelį, kai prieš rinkimus šeštadienio vakare, 1935 m. rugsėjo 28 d., vienas vietos vokiečių pro atidarytą langą iššovė į iškabintą lietuvių plakatą „Lietuviai mes gimę ir lietuviai mes būsim“. Jis su skylė dar kabojęs dvi dienas per visus rinkimus. Kritinis taškas pasiektas 1935 m. rugsėjo 29 d., rinkimų į V Klaipėdos krašto seimelį metu. Rinkimų būstinė buvo įrengta Katyčių mokykloje. Rinkimų dieną buvo jaučiama didelė įtampa tarp lietuvių ir vokiečių. Sklido įvairios kalbos ir gandai, kad „ši vakarą kai kas įvyks“, o vietos gyventojas Peldžius išsitraukęs peilį ir grasinęs, jog ši vakarą išpjausią visus žemaičius. Visą dieną prie rinkimų būstinės būriavosi žmonės, daugiausia jaunuoliai „vokietininkai“, daugelis jų buvo „nepažįstami“, galimai iš kito valsčiaus.¹⁶⁸ Susidarius spūsčiai ir nevaldomai situacijai, komisijos pirmininkas kreipėsi į eskadrono vadą, prašydamas pagalbos padėti rinkimų komisijai suvaldyti įniršusią minią. Dėl sugandintų telefono laidų, nepavykus susisiekti su 7-ojo pulko vadu Tauragėje, kavalerijos eskadrono vadas įsakė jaun. ltn. Antanui Sušinskui paimti 8 patrulius, išrikiuoti prieš minią ir pareikalauti nelaužyti rinkimų būstinės ir išsiskirstyti. Deja, minią pavyko išvaikyti tik panaudojus „karabinų buožes“.¹⁶⁹

Lietuvos kariuomenės kariai buvo kaltinami įvairiais puldinėjimais, sumušimais. Dažni pranešimai neturėdavo didelio pagrindo, bet pasitaikydavo ir tokių, kurie sukeldavo nemažą sumaištį tarp vietos gyventojų ir Lietuvos kariuomenės. 1935 m. Šilutėje kovo 2 d. viešbutyje „Germania“ 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pulko leitenantas Vincas Venčkauskas „veiksmu įžeidė pilietį, kurio užgaunantį atsiliepimą pats iššaukė tokiu pat netaktišku savo išsireiškimu“. Kovo 7 d. Klaipėdoje „Zur Hutte“ restorane leitenantas Ignas Matutis iš 6-ojo pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margirio pulko, būdamas neblaivus ir su civiliais rūbais, „susikivirčijo su 3 piliečiais ir, grasindamas revolveriu pareikalavo, kad jie kartu su juo eitų į kareivines“. Jiems atsisakius įvyko muštynės, per kurias iš leitenanto revolverio buvo paleisti du šūviai. Kovo 10 d. Šilutėje „Deims“ restorane „2-ojo ulonų Lietuvos didžiosios Kunigaikštienės Birutės pulko jaunesnysis leitenantas Antanas Sušinskas, reikšdamas nepasitenkinimą minėtame restorane, pats būdamas neblaiviam stovyje, pavartojo ginklą“. Už šiuos nusižengimus kariai buvo nubausti areštu daboklėje.¹⁷⁰ 1936 m. iš spalio 6 d. vakaro į 7 d. rytą aukšto rango karininkai,

¹⁶⁸ POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, 2016, p. 130.

¹⁶⁹ Ibid., 2016, p. 131.

¹⁷⁰ Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 5, 1935 m. kovo 25 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 596, l. 20.

pulkininkas leitenantas Pranas Gedutis ir pulkininkas leitenantas Antanas Jakštas, būdami su karine uniforma girtavo restorane „*Rambynas*“ privačiame kambaryje, o palikę restoraną ir būdami neblaivūs garsiai kalbėjo, vartodami nekorektiškus išsireiškimus – „tai tikrai neatsiliepė teigiamam požiūriui į Lietuvos kariuomenę“. ¹⁷¹ 1937 m. „Kariuomenės vado įsakymas“ slaptame dokumente rašoma, kad „birželio mėn. 19 d. po 18 val. priešlėktuvinės rinktinės apsaugos kapitonas Bronius Salikas ir jaunesnysis leitenantas Juozas Maceina gerokai įsigėrę, atvyko į Panemunės kurhauzą ir pareikalavo, kad kurhauzo tarnautojai pašalintų arti lošiamojo automato buvusius svečių apsėstus staliukus. Toks karininkų šeiminkavimas jiems svetimoje viešojoje vietoje yra neleistinas ir pašaliečiams sudarė blogo įspūdžio“, anot kariuomenės vado, tokiu elgesiu ir girtavimu svetimoje ir viešojoje vietoje karininkai įžeidė karininko garbę. Visuomenės akyse, šiuo jautriu periodu Klaipėdos krašte, pažemino karininko vardą. Abu buvo nubausti parų arešto namie. ¹⁷² Incidentų tarp vietos gyventojų ir karininkų Klaipėdos krašte būta daug. Todėl karinė vadovybė, „atsižvelgiant į mūsų esamus santykius su Klaipėdos krašto gyventojais“, reikalavo, kad „karininkai ypatingai korektiškai elgtųsi su to krašto piliečiais ir vengtų išsišokimų, kuriuos vokiečių spauda išpučia po pasaulį, žemindama mūsų kariuomenės vardą“. ¹⁷³

Daug kareivių „savivalės“ faktų minima 29 Katyčių gyventojų pasirašytame 1935 m. lapkričio 1 d. skunde Klaipėdos krašto direktorijai, kuriame išvardytos nuo kareivių nukentėjusių vietos gyventojų pavardės. Skunde teigiama, kad vietos gyventojai yra labai įbauginti, bijo dėl savo saugumo, o Joneleit firmos iš Klaipėdos atstovas, išgirdęs apie visus neramumus, net išvykęs iš Katyčių ir nakvojęs Pagėgiuose. ¹⁷⁴ Dar vykstant incidentų aiškinimuisi, lapkričio 14 d. kariuomenės štabo viršininkas slaptame rašte teigia, kad vietos gyventojai visais įmanomais būdais bando išprovokuoti karininkus ir kareivius, kad vėliau „tą galima būtų iškelti visoje plotmėje viešai, išpūsti ir tuo patenkinti kaimyninės valstybės propogandos organų aistras.“ Norėdamas išvengti panašių nesusipratimų, kariuomenės vadas įsakė sąmoningai vengti įvairių asmeninių susidūrimų su vietos gyventojais, o pastebėjus tokius išsišokimus arba norą sukelti incidentą „pranešti apie nusižengėlius vietos policijos organams arba apskrities komendantui“, kilus nesusipratimų, juos kuo greičiau išaiškinti ir nusižengusius nubausti. ¹⁷⁵

1934 m. vasario 8 d. priėmus *Tautai ir valstybei saugoti* įstatymą, prasidėjo Centro valdžios ir jai oponuojančių jėgų susidūrimai. Kovos mastą liudija Klaipėdos krašto karinio komendanto duomenys apie nubaustų asmenų skaičių: jei 1932 m. krašte už įvairius prasižengimus karo

¹⁷¹ Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 13, 1936 m. spalio 26 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 597, l. 62.

¹⁷² Kariuomenės vado įsakymas Nr. 12, 1937 m. liepos 5d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 599, l. 111.

¹⁷³ Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr., 1935 m. kovo 25 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 169, l. 63.

¹⁷⁴ POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 134.

¹⁷⁵ Ibid., p. 135.

komendanto buvo nubausti 27 asmenys, 1933 m. – jau 216 asmenų (dauguma bausti metų pabaigoje), 1934 m. – 247, 1935 m. – 86 asmenys. Iš viso 1932-1935 m. Klaipėdos krašte nubausti 576 asmenys. Iš šios skaičiaus už Lietuvos valstybės, valdžios, kariuomenės niekinimą bei įžeidinėjimą nubausti 67 asmenys, už kurstymą ir kiršinimą vienu gyventojų prieš kitus – 149, nelegalų ginklų laikymą – 75, už uždraustos uniformos arba jos dalių dėvėjimą – 57 asmenys, už policijos neklausymą arba pasipriešinimą jai – 30, susirinkimų organizavimą be leidimų – 19, už svetimo valstybės uniformų ir ženklų įvežimą bei pardavinėjimą – 6, pramanytų žinių platinimą – 13.¹⁷⁶

Didelį rezonansą Lietuvos visuomenėje sukėlė neramumai Klaipėdoje 1938 m. vasarą, akivaizdžiai parodę, kad Klaipėdos krašte įtampa buvo dirbtinai eskaluojama. Kaskart atplaukus keleiviniams laivams iš Vokietijos, Danės rage naciai inspiruodavo riaušes. Keleivių sutiktuvės ir palydėtuvės buvo nerašytas Klaipėdos miesto ritualas, šventiškas ir laukiamas, tačiau 4-ojo dešimtmečio pabaigoje jis ėgavo kitokią nuotaiką ir formą.¹⁷⁷ Vienos demonstracijos metu birželio 28 d. krantinėje įvyko riaušės, kurių metu žuvo 16 metų jaunuolis Petras Kontautas. Tą dieną pagal tvarkaraštį į uostą atplaukė kruizinis laivas „*Hansestadt Danzig*“. Vakarop pradėjo būriuotis žmonės. Demonstrantų, smalsuolių, provokatorių skaičius greitai pasiekė keletą tūkstančių, visi jie atėjo „pasitikti“ laivu atvykstančių 50-ies keleivių. Į uosto rajoną atvyko Klaipėdos krašto komendantas, pasienio saugumo policijos viršininkas, muitininkai, lietuviai uosto darbininkai, neorganizuoti ir neuniformuoti šauliai. Riausių metu buvo sužeista apie 15 policininkų ir daugmaž tiek pat iš minios. Vienas sužeistasis nuvežtas į Raudonojo kryžiaus ligoninę, jau minėtas Petras Kontautas, mirė. Lietuvos vyriausybė įvykį interpretavo kaip provokaciją, todėl buvo atšaukiami leidimai Vokietijos keleiviniams laivams įplaukti į Klaipėdos uostą, taip pat buvo uždraustos visokios karinės pratybos, marširavimai ir pan.¹⁷⁸ Tai labai kenkdavo Lietuvos valdžiai, nes Vokietija bandydavo įrodinėti, kad vietiniai vadai nesugeba suvaldyti jaunimo. Po riausių spaudoje pasirodė jaunimo draugijų atsisaukimai, kuriuose buvo rašoma, kad „Klaipėdos krašto autonomija nebus ginama gatvių susibūrimuose“.¹⁷⁹

Klaipėdos gyventojai vokiečiai ėmė užkabinėti ne tik kareivius, bet ir jų šeimos narius. Labai padaugėjo provokacijų prieš Klaipėdoje dislokuoto 6 pėstininkų pulko karius. 1938 m. lapkričio 2 d. pulko kariams grįžtant iš kapinių, sankryžoje tarp Simono Dacho ir Liepojos gatvių susirinkusi vokiečių minia ėmė įžeidinėti karius šaukdama ir švilpdama; lapkričio 3 d. j. ltn. G. Kaminskui, vienam einant Montės gatve, vokiečiai jaunuoliai su juo pasisveikino šaukdami:

¹⁷⁶ ŽALYS, V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939 m.*, Verlag Nordostdeutsches Kulturerk, Lüneburg 1993, p. 64.

¹⁷⁷ ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939-1944)*. Klaipėda, 2010, p. 17-18.

¹⁷⁸ Ibid., p. 19.

¹⁷⁹ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 99.

„Heil!“; lapkričio 2 d. Montės gatvėje ties kareivinėmis du pulko karininkus keletas jaunuolių apstumdė. Tą pačią dieną buvo apstumdytos mjr. P. Baltrūno, mjr. S. Baltrimonio ir kpt. A. Saunorio žmonos.¹⁸⁰

Praėjus penkiolikai metų nuo Klaipėdos krašto prijungimo ir ruošiantis minėti Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtąsias metines, Klaipėdos įgulos viršininkas konstatavo, kad „Klaipėdos ir Macikų įgulų kariuomenės dalys stovi nepalankiose su vietos visuomene sugyvenimo sąlygose. Dalis visuomenės yra suvokietėjusi, su neapykanta žiūrinti į karius, kas sudaro neleidžiančias su jais bendrauti aplinkybes. Ir toji visuomenės dalis gyvena visai nuo karių atsiskyrusi, su jais kultūriškai nieko bendra neturėdama. [...] Šalia vokiškosios dalies esančioji lietuvių visuomenė, su kuria kariams priderėtų kultūriškai bendrauti, materialiai yra silpna. Gyvena mažu kultūriniu pramogų skaičiumi“. Teigta, kad įgulos neturėjo tinkamų patalpų, kuriuose galėtų organizuoti įvairius renginius.¹⁸¹ III divizijos vadas brg. gen. M. Rėklaitis 1938 m. birželio 10 d. raporte kariuomenės vadui rašė, kad padėtis Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte vis blogėja. Vietos vokiečių nuotaikos puikios „pasitikėjimas savimi ir Reichu absoliutus“. Savo veiklas atkūrino anksčiau uždarytos arba naujos sporto organizacijos, kurių, anot generolo, dauguma narių buvo nesportinio amžiaus, t.y. 50 metų amžiaus. Buvo susirūpinta, kad gali tekti susidurti su sportininkais-smogikais.¹⁸²

Pasitraukimo iš Klaipėdos išvakarėse lietuviškoje spaudoje einančioje Klaipėdos krašte dažnai aprašomi įvairūs incidentai, kurie sukeldavo konfliktus tarp vietinių vokiečių ir lietuvių. 1939 m. vasario mėn. 23 d. laikraštyje „*Laikas*“, rašoma, kad Rusnėje vietos lietuviai viešbutyje „*Central*“ minėjo vasario 16 dieną. Minėjimo metu iš lauko buvo paleisti keli šūviai į salę. Incidento metu niekas nenukentėjo, nusikaltėlių rasti nepavyko.¹⁸³ Tame pačiame numeryje rašoma, kad Tauragės Naumiestyje įvyko incidentas restorane tarp trijų neblaivių „memeldeutšchai“ ir kareivio Lokašausko. Pastarieji ėmė jį kolyti ir įžeidinėjo lietuvių tautą bei Lietuvos valstybę. „Kareivis vis dėlto nesileido su jais į ginčus, vengdamas provokacijų. Tada įsidrąsinę „memeldeutšchai“ puolė fiziškai įžeidinėti kareivį. Besigindamas Lukošauskas vieną iš užpuolėlių „memeldeutšchą“ Joną Žemaitaitį iš Pašyšių lengvai sužeidęs“. Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad kai tie „memeldeutšchai“ nuvyksta į Didžiąją Lietuvą, jie ten elgiasi labai arogantiškai.¹⁸⁴ Rubrikoje „Kas nauja Klaipėdoje“ minima, kad Smalininkuose 1939 m. vasario 22 d. naktį Turgaus aikštėje nežinomi asmenys išvertė ir sulaužė šaulių pastatytą stiebą, kur per tautines ir kitas šventes buvo keliama tautinė vėliava. Prie štai, t. y. vasario 18 d., šis stiebas taip pat nukentėjo, jis buvo išverstas, nulaužta jo viršūnė ir pavogtas vėliavai iškelti jo ratukas. Rubrikoje užsimenama, kad vokiečiai

¹⁸⁰ SURGAILIS, G. *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*. Vilnius, 2019, p. 152-153.

¹⁸¹ JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923-1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste* [daktaro disertacija]. Klaipėda, 2013, p. 166.

¹⁸² SURGAILIS, G. *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*. Vilnius, 2019, p. 150.

¹⁸³ „*Laikas*“, 1939 m. vasario 23 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1052, l. 119.

¹⁸⁴ „*Laikas*“, 1939 m. vasario 23 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1052, l. 118.

beveik kasdien „paraduoja“, negerbia įstatymų, apkaltina nebūtais veiksmais lietuvius, kaip tai „Ernestas Galvanauskas buvo pakviestas į autonomine kriminalinę policiją ir ten apkaltintas, kad nuo vienos moters nuplėšęs vėliavėlę su hakenkreuzu. Kai šis dėl to nustebo, jam paaiškino, kad viena į Vokietiją išvykusi moteris pasiskundusi, jog „apie 50 metų vyriškis su juodu paltu ir skrybėle nuplėšęs nuo jos hakenkreuzą“ ir tik dėl to buvo sulaikytas ir kvočiamas p. E. Galvanauskas“.¹⁸⁵

Klaipėdos krašto vietinė spauda vykdė savo propagandą „juodindama“ lietuvius ir jų valdžią. Laikraštyje „*Memeler Damfboot*“ dažnai buvo aprašomi vietinių gyventojų užpuolimai. 1938 m. lapkričio 24 d., apie 19 val., vyras kalbantis laužyta vokiečių kalba užpuolė 11 metų amžiaus mokinį Helmuth B., kuris bėgdamas nuo užpuoliko susižalojo koją¹⁸⁶. Tame pačiame laikraštyje rašoma, kad ir toliau lietuvių jaunuolių yra terorizuojamos klaipėdiškės moterys ir mokiniai, kurie sveikinas vokišku būdu. Ponia P. iš Klaipėdos (vokietė) Palangos gatvėje su būriu lietuvių vaikinių pasisveikino pakeldama dešinę ranką. Iš karto po to prie jos priėjo trys lietuviai jaunuoliai ir į akis pažėrė miltelių, nuo kurių graužė akis ir pasipylė ašaros.¹⁸⁷

1939 m. kovo 2 d. laikraštyje „*Lietuvos aidas*“, „*Klaipėdos kronikoje*“ aprašomas muitininkų susirėmimus su SA nariais, kurie grįždami iš Tilžės Panemunės muitinėje nenorėjo susimokėti maito už naujai įsigytas uniformas. Į incidento vietą susirinko apie 600 žmonių, kai kurie buvo apsiginklavę akmenimis, o vienas net kirviu užsimojo. Į pagalbą muitininkams atvyko pasienio ir krašto policija. Visgi pavyko išvengti skaudžių susidūrimų ir muitą SA nariams reikėjo susimokėti.¹⁸⁸

Žygiai ir uniformos vis labiau dominavo politiniuose susibūrimuose ir žavėjo gyventojus. Uniformuoti žygiuojantys „turistai“ iš Vokietijos mėgdavo apsilankyti Klaipėdos krašte.¹⁸⁹ 1939 m. sausio 20 d. Lietuvos kariuomenės vadas brg. gen. Stasys Raštikis nurodė klaipėdiečių sveikinimasis pakeliant ranką ir tariant „Heil!“ laikyti vietos gyventojų sveikinimosi papročiu ir į tokį sveikinimąsi, esant su uniforma, atsakyti pagal statutą, o esant civiliais drabužiais, taip kaip Didžiojoje Lietuvoje priimta pagal klaipėdiečių paprotį. Todėl reikia sutikti ir pritarti minčiai, kad net Lietuvos karinės struktūros prieš Klaipėdos krašto nacius kapituliavo, o Lietuvos pozicijos autonominiame Klaipėdos krašte silpnėjo.¹⁹⁰ Lietuvoje buvo kalba apie „tautinės vienybės“

¹⁸⁵ „Laikas“, 1939 m. vasario 23 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1052, l. 116.

¹⁸⁶ Weitere Ueberfälle Auf Schüler. *Memeler Damfboot*, 25 November 1938, Nr. 275, S. 2.

¹⁸⁷ Tränenpulver gegen deutschen Gruß. *Memeler Damfboot*, 25 November 1938, Nr. 275, S. 2.

¹⁸⁸ „Lietuvos aidas“, 1939 m. kovo 2 d. LCVA, f. F.929, ap.2, b.1052, l.136.

¹⁸⁹ TAUBER, J. Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945. In *Nordost-Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge. Inn Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel inn 20. Jahrhundert*. Luneburg, 2002, S. 23.

¹⁹⁰ JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923-1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013, p. 170.

būtinybę, o pastaroji buvo suvokiama kaip individualių interesų subordinavimas tautos (visumos) interesams.¹⁹¹

Taigi, „atlietuvinimo“ politika ir Klaipėdos krašto specifikos neperpratimas Lietuvos valdžiai atnešė daug problemų, su kuriomis ji nesugebėjo arba nebuvo pasiruošusi susitvarkyti. Ką pastebėjo eilinis atvykėlis iš Didžiosios Lietuvos, to nesugebėjo arba nenorėjo įžvelgti Lietuvos valdžia. Įvairūs tautiniai incidentai su Klaipėdos krašte įsikūrusiomis paramilitarinėmis organizacijomis ir Lietuvos kariuomene, ne tik kad nepadėjo suartinti Klaipėdos krašto gyventojų su Didžiąją Lietuva, bet tik dar labiau vienus nuo kitų nutolino, o provokiškos vietinių gyventų nuotaikos tik dar labiau didėjo.

3.2. Tautinės ir politinės įtampos Lietuvos kariuomenėje: Klaipėdos krašto gyventojų dezertyravimas ir kitos „nedalyvavimo“ formos

Pradėjus šaukti Klaipėdos krašto vyrus į Lietuvos kariuomenę, 1930 m. vokiečių tautybės karių, tarnaujančių Lietuvos kariuomenėje, padidėjo daugiau negu dvigubai – nuo 0,88% - 1930 m. iki 1,84% - 1931 m. Lietuvos kariuomenėje jie buvo traktuojami kaip lietuviai, kilę iš Klaipėdos krašto. Nors ir išlaikę lietuviškos kilmės atributus – vardą, pavardę, ne visada deklaruojamą tautybę, daugelis šauktinių nelaikė savęs Didžiosios Lietuvos dalimi ir nesaistė savęs jokiais įsipareigojimais Lietuvos valstybei. Tai buvo vokiškai mąstanti ir kalbanti visuomenės dalis, kuri pasitaikius palankioms politinėms aplinkybėms grįžo prie savo šaknų, pasitaikydavo pavienių dezertyravimo atvejų iš Lietuvos kariuomenės.¹⁹² Pavyzdžiui, Sabrowski Werner 1932 m. buvo baustas kaip pavojingas visuomenės tvarkai ir kariuomenei asmuo ir 3 mėn. atliko bausmę Bajorų kalėjime. Gegužės 3 d. jis visgi buvo priimtas į kariuomenę ir pasiūstas į jam skirtą dalinį, tačiau jame nepasirodė, o pabėgo į Vokietiją. Kitas jaunas kareivis klaipėdietis Markolvicus Maksas pabėgo iš 4-to Pėstininkų pulko ir buvo sulaikytas krašto policijos vachmistro Juodkrantėje (karys leido laiką girtaudamas), kai vietoj asmens dokumento pateikė kuopos asmens ženklą ir iš ligonių knygos išplėštą paskutinį lapą su dalinio vado parašais ir antspaudais. Sulaikytas buvo grąžintas į dalinį.¹⁹³ Nuo 1930 iki 1933 m. vasaros iš Lietuvos kariuomenės dezertyravo 62 vyrai iš Klaipėdos krašto. „*Kario*“ žurnale 1934 m. Nr. 2 pateikti dezertyrų vardai ir pavardės tam, kad juos sugėdinti –

¹⁹¹ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Monografija, Vilnius, 2011, p. 123.

¹⁹² PACEVIČIUS, P. *Lietuvos kariuomenės dezertyrai 1918-1940 m.* Kaunas, 2012, p. 60.

¹⁹³ Klaipėdos krašto komendantas, 1933 m. balandžio 26 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 112, l. 140.

„dauguma dezertyrų pabėgo būdami lengvabūdžiai. Juos patraukė vakarų valstybės naujai papūtę vėjai, garsūs šūkliai ir pažadėti aukso kalnai“.¹⁹⁴

1939 m. buvo išsiaiškinta, kad dalis centrinės valdžios įstaigų, muitinės, pašto, telegrafo, geležinkelio valdininkų Pagėgių apskrityje ir net Tautinio Lietuvių banko Pagėgių skyriaus direktorius priklausė *Sturmabteilung (smogikų būrys)*. Taigi, Klaipėdos krašte tarp lietuvininkų ir Lietuvos Respublikos centrinės valdžios bei persikėlėlių iš Didžiosios Lietuvos tvyrojo nesusikalbėjimas ir abipusis nepasitikėjimas, o tai nebuvo palanki terpė karinei gynybai organizuoti ir karo atveju ginti kraštą.¹⁹⁵

Dažnai neigiamai apie Lietuvos valdžią ir neigiamą propagandą „pildavo“ vietiniai vokiškieji laikraščiai. Viename iš jų buvo rašoma, kad iš kariuomenės paleisti kariai klaipėdiškiai iš Kauno vežami gyvuliniuose vagonuose, kai tuo tarpu iš Didžiosios Lietuvos vežami keleiviniuose vagonuose. „Tuo parodoma, kad klaipėdiškiai laikomi žemesnės rūšies žmonėmis“, o iš tiesų viskas buvo priešingai, kariai iš Klaipėdos krašto buvo vežami „klasiniuose vagonuose, o Didžiosios Lietuvos naujokai arba atsarginiai prekiniuose vagonuose“. Išimtis buvo padaryta tik šiais metais, kai pritrūko vagonų, tai visi buvo vežami prekiniuose.¹⁹⁶ Nemažai dezertyrų grįždavo patys į dalinius, bet buvo ir tokių, kuriuos sulaikydavo be dokumentų ir gražindavo į dalinius atgal.

Lietuvos kariuomenė akylai stebėjo įvykius ir padėtį ne tik Klaipėdos krašte, bet ir visuose daliniuose, kuriuose privalomąją tarnybą atliko kariai, kilę iš Klaipėdos krašto. 1935 m. vasario 12 d. Kariuomenės štabo slaptame aplinkraštyje rašoma, kad „griovimo darbas jau yra konstatuotas I-ame gusary, 2-ame artilerijos pulke ir aviacijoje ir yra varomas per vokiško nusistatymo kareivius. Priešvalstybinis darbas mėginama varyti kareivių tarpe, kuriems yra skiepijamas nepasitikėjimas Lietuvos valstybe. Skleidžiamos demoralizuojančios kalbos apie mūsų kariuomenės skaičius ir ginklavimo menkumą, aprūpinimo nepakankamumą, gąsdinimas Vokietijos jėga, Klaipėdos krašto netekimo pavojumi ir kt.“¹⁹⁷ 1936 m. kovo 2 d. 3 pėstininkų Vytauto Didžiojo pulko raporte I-os pėstininkų Divizijos vadui buvo rašoma, jog „gaunamuose laiškuose iš namiškių konstatuota, kad neigiamai nušviečiama valdžios veikla“, todėl bataliono vado nurodymu buvo įsteigta laiškų kontrolė ir „nepageidaujami laišakai kareiviams neišduodami.“¹⁹⁸ 6 pėstininkų pulke taip pat intensyviai buvo tikrinama korespondencija. Nors naujokams būdavo išdėstoma, ką laiškuose galima rašyti, o ko ne, tačiau pastarieji nekreipdavo į tai dėmesio ir dažnai dejuodavo, kad turi „per daug darbo, kad sunku, kamuoja namų ir sužadėtinių ilgesys“. Pastebėta, kad dažniausiai skųsdavosi kariai iš Didžiosios Lietuvos. Taip pat laiškuose būdavo pateikta ir daug informacijos

¹⁹⁴ Klaipėdiečiai mūsų kariuomenėje. *Karys*, 1934 m., Nr. 2, p. 30.

¹⁹⁵ JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923-1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013, p. 167.

¹⁹⁶ Klaipėdos krašto komendantūros raštas [1935 m.]. *LCVA*, f. 929, ap.2, b.1027, l. 72-73.

¹⁹⁷ Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 6, 1935 m. vasario 12 d. *LCVA*, f. 929, ap.1, b. 538, l. 140.

¹⁹⁸ 3 Pėstininkų Vytauto didžiojo pulko raportas, 1935 m. gruodžio 31 d. *LCVA*, f. 509, ap. 1, b. 285, l. 56.

apie patį pulką, mokymus, pratybų vietas. Gintautas Surgailis pastebi, kad klaipečių laiškuose būdavo priešingai, juose nebuvo nei skundų, nei juntamo begalinio namų ilgesio, tačiau visi jų laišakai buvo rašomi vokiškai, kas keldavo daug įtarimų. Todėl buvo daromi šių laiškų nuorašai arba jie buvo perfotografuojami.¹⁹⁹ Eilinis Johnkè Lothar, kilęs iš Klaipėdos krašto ir baigęs gimnaziją Vokietijoje, nuo 1934 m. 9 mėnesių tarnybą buvo išsiųstas atlikti į Šiaulius. Tarnybos metu įvyko incidentas, kuriuo metu eil. Lothar „niekinamai ir įžeidžiančiai išsireiškė apie Lietuvos tautą ir valstybę sakydamas, kad lietuvių tauta esanti tamsiausia tauta Europoje ir, kaip tokia, ilgai nepriklausoma negali būti, ta Lietuva – po 2-4 metų jos visai nebūsią“. Taip pat teigė, kad Neumanno ir kitų bylos esančios be pagrindo. Už šias kalbas, remiantis Tautai ir valstybei saugoti, įstatymu buvo patrauktas teismo atsakomybėn ir nubaustas.²⁰⁰ Tačiau pats Johnkè Lothar laiške savo tėvui šį incidentą aprašo, kaip „mažą pergyvenimą“. Anot jo, su klaipečiu Bliumu džiaugdami Vokietijos pergale Saro krašte pulko krautuvėje išgėrė butelį vyno, prie jų vėliau prisijungė trys leitenantai, su kuriais prasidėjo diskusija apie Vokietiją, išaugusi į konfliktą ir muštynes. Laiško pabaigoje eilinis Lothar rašo, kad „šiandien jau viskas tvarkoj ir visas pulkas mane skaito kaip teisingą vokiečių“, bet tuo pačiu įspėja ir paprašo „dabar turiu saugotis ir būti atsargesnis, taip pat ateityje daugiau laikraščių man nesiuntinėk“.²⁰¹

1935 m. gruodžio 31 d. 3 pėstininkų Vytauto Didžiojo pulko raportas I-os pėstininkų Divizijos vadui (slaptas asmeniškai). „Pulko karių tarpe veiklos ar komentavimo nepageidaujamoji kryptis neteko patirti. Kareivių, kilusių iš Klaipėdos krašto, nuotaika, apskritai imant, nebloga. Didžiuma jų, atrodo valstybiško nusistatymo, bet būna ir tokių, kurie paleisti atostogų negrižta. (...) Turimomis žiniomis jie yra pabėgę į Vokietiją, kas leidžia manyti, kad Klaipėdos krašte veikia tam tikra organizacija, kuri tokius „verbuoja“ ir padeda jiems pereiti sieną.“²⁰²

Karių sekimas ir stebėjimas buvo nenutraukiamas ir vykdomas nuosekliai – „tęsimas stebėjimas keleto kareivių, kilusių iš Klaipėdos krašto, apie kuriuos buvo gauta neigiamų žinių“. Taip pat nurodoma, kad „ši rudenį gautų naujokų tarpe, pagal gautas komendantų žinias, yra vokiško nusistatymo bei dalyvavusių priešvalstybinėse organizacijose (Klaipečių) – 9“.²⁰³ Vis dažniau pastebimi klaipečių kareivių susibūrimai, kurių metu jie vis garsiau išreiškia savo nepasitenkinimą, kritikuoja tvarką, ko anksčiau nebūdavo. Atsirado tokių agitatorių kaip j. kar. Klavas Bruno, kuris „kareiviams parodo, kad jis nieko nebijąs ir yra išsireiškęs – „Ką jie mums padarys“. Kiti kareiviai po pasikalbėjimo su juo darosi irgi įžūlesni“.²⁰⁴ Saugumo policija bendradarbiavo kartu su kariuomenės II skyriumi ir informuodavo apie įvairius šnipinėjimo atvejus

¹⁹⁹ SURGAILIS, G. *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*. Vilnius, 2019, p. 145-146.

²⁰⁰ 8 Pėstininkų Vaidato pulko raportas, 1935 m. balandžio 9 d. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 399, l. 66.

²⁰¹ Laiško nuorašas, 1935 m. sausio 30 d. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 399, l. 80.

²⁰² 3 Pėstininkų Vytauto didžiojo pulko raportas, 1935 m. gruodžio 31 d. LCVA, f. 509, ap. 1, b. 285, l. 73.

²⁰³ 3 Pėstininkų Vytauto didžiojo pulko raportas, 1936 m. lapkričio 30 d. LCVA, f. 509, ap. 1, b. 285, l. 6.

²⁰⁴ Biografinės žinios Nr. 15, 1935 m. rugsėjo 4 d. LCVA, f. 509, ap. 1, b. 285, l. 107.

kariuomenės daliniuose. „[...] Varnių gyv. Vokiečiai Listanderis Fridrichas ir jo švogeris Šlefendorfas Juozas rimtai įtariamai šnipinėjime vokiečių naudai.[...] Tamstai pavestos kuopos laisvai samdomas raštininkas Miceika, per savo giminaitį Milenbergą Armudą, su aukščiau išvardintais piliečiais palaiko ryšius.[...] raštininko Miceikos asmenį – nuodugnai patikrinti ir reikalui esant, daryti nedvejojančių išvadų“²⁰⁵ - nurodė III divizijos vadas kuopos vadui. Į tokias infiltracijas buvo įsakyta atkreipti ypatingą dėmesį ir visus tyrimus atlikti atsargiai ir slapta.

Klaipėdos krašto gyventojų nuotaikas Klaipėdos krašte Lietuvos atžvilgiu atskleidė ir Klaipėdos krašto komendanto reguliariai siūsti vardiniai naujokų sąrašai iš Klaipėdos krašto, apie kuriuos yra neigiamos žinios (žr. lentelę). 1938 m. slaptame rašte Kariuomenės štabo II-ojo skyriaus viršininkui rašoma, „kad I pėstininkų divizijos dalyse tęsiamas stebėjimas senų ir šių metų rudens šaukimo jaunų kareivių, apie kuriuos buvo gautos iš komendantų neigiamos žinios: 3 pėstininkų pulke vokiško nusistatymo (klaipėdiečių) – 30 žmonių, dauguma jų yra II batalione, Seredžiuje, kur iš bendro klaipėdiečių skaičiaus prisiskaitoma apie 76% vokiško nusistatymo.“²⁰⁶ Kitame rašte 5-am pėstininkų Pulko vadui rašoma, kad „šiais metais lapkričio mėn. į Tamstą pavestą pulką bus paskirtas naujoku Brues Arnold. Jis yra baigęs Vokietijoje kursus, kuriuose be nacionalsocialistinės dvasios skiepijamo, auklėtiniai instruktuojami rinkime žinių apie krašto pajėgas ir mokomi kitų pasitarnavimų Reichui. Patogesniam Brueso sekimui, atrodo, būtų geriau paskirti jį į Prienų įgulą.“²⁰⁷

Lentelė 3: Biografinės žinios apie naujokus iš Klaipėdos krašto 1935 m.

Nr.	Karys	Dalinys	Informacija
1.	Gr. Septynus Gustavas	1 pėst. D.L.K. Gedimino pulko 6 kuopa	Stengiasi įeiti į kalbas su geriau prasilavinusiais kareiviais apie Vokietiją ir jos valdžią, sakydamas, kad Lietuvos valdžia nesugeba tinkamai tvarkyti ūkį, ypatingai kelius, o Vokietijos santvarka yra visai kitokia, ją vertina labai aukštai. Septynus yra Klaipėdos krašto valdininkas ir užsirašęs yra lietuviu, bet to jo lietuviškumo nei kiek nesimato. Apie kariuomenę nieko neišsitaria
2.	Eil. Piktkunigis Maksas	1 pėst. D.L.K. Gedimino pulko ryšių kuopa	Jo brolis tarnavo kariuomenėje, bet buvo nubaustas 12 metų kalėjimo už dalyvavimą 1934 m. birželio sukilime. Maksas tuo labai

²⁰⁵ III Divizijos vado slaptas raštas, 1935 m. balandžio 2 d. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 399, l. 55.

²⁰⁶ I pėstininkų divizijos raportas, [1938 m.]. LCVA, f. 509, ap. 1, b. 388, l. 17.

²⁰⁷ Kariuomenės štabas Nr. 6786, 1938 m. spalio 31 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1044, l. 152.

			pasipiktinęs ir nepritarė brolio elgesiui. Yra gavęs iš draugo laišką, kuriame „tarp kitko užbaigdamas laišką draugas rašo „...Heil Hitler.““
3.	Jaun. kar. Grigolaitis Jurgis	4 pėst. 5 kuopa	„1935 m. rugpjūčio 28 d. rodė kareiviams „Haken-kreuz“, kurį sakėsi būdamas atostogose ir grįžtant iš jų jam nematant jo brolis įvyniojęs į jo paketą.“
4.	J. kar. Laukmicelis Jonas	1 pėst. D.L.K. Gedimino p. 1 kuopa	Buvo vokiško nusistatymo ir už hitlerininkų dainas buvo sulaikytas policijos. Kariuomenės pakeitė savo požiūrį ir kuopoje visiems klaipėdiškiams teigia, kad jie lietuviai. Apie SOVOG ir kitas partijas atsiliepia neigiamai. Nori tarnauti saugumo policijoje, nes jo pusbrolis tarnauja saugumo policijoje. Su kitais klaipėdiškiais vengia kalbėti vokiškai.
5.	J. kar. Kakys Vilius	1 pėst. D.L.K. Gedimino p. 2 kuopa.	Vokiško nusistatymo, dažnai susitinka su kitais klaipėdiečiais ypač su j. k. Balandžiu ir nuėję nuošaliai ir tarp savęs kalbasi. Kalbasi visada vokiškai ir todėl ką jie kalba nežinoma.
6.	J. kar. Loch Ernstas	4 pulk. 1 kuopa	Priklauso SOVOG partijai.
7.	J. kar. Kerpa Hermanas	4 pėst. p. 1 kuopa	Vokiško nusistatymo, priešvalstybiniai veikiant nepastebėtas
8.	J. kar. Bakšas Vilius	4 pėst. p. 1 kuopa	Vokiško nusistatymo, SOVOG partijos narys
9.	J. kar. Kispelis Vilius	4 pėst. p. 1 kuopa	Vokiško nusistatymo
10.	J. kar. Bendikas Henrikas	4 pėst. p. 1 kuopa	Vokiško nusistatymo
11.	J. kar. Dittmeieris Fricas	4 pėst. p. 1 kuopa	Vokiško nusistatymo, priešvalstybiniai veikiant nepastebėtas
12.	J. kar. Grubėrtas Jonas	4 pėst. p. 2 kuopa	Vokiško nusistatymo
13.	J. kar. Viberneitis Kurtas	4 pėst. p. 2 kuopa	Vokiško nusistatymo, 1932 m. krašto Seimelio rinkimo laikais jis aktyviai dirbo prieš lietuvius. Jo tėvas taip pat yra griežto nusistatymo prieš lietuvius
14.	J. kar. Perkanas Hansas	4 pėst. p. 2 kuopa	Vokiško nusistatymo. Draugauja tik su vokiško nusistatymo asmenimis, lietuvių neapkenčia ir verbuoja vokiškiems laikraščiams prenumeratorius
15.	J. kar. Grigužis Paulius	4 pėst. p. 2 kuopa	Vokiško nusistatymo
16.	J. kar, Braueris Kurtas	4 pėst. p. 2 kuopa	Vokiško nusistatymo. Dėl stojimo į kariuomenę buvo prasitaręs, kad

			bėgsias į Vokietiją
17.	J. kar. Berentas Heinsas	4 pėst. p. 3 kuopa	Vokiško nusistatymo
18.	J. kar. Kameris Kurtas	4 pėst. p. 3 kuopa	Vokiško nusistatymo, didelis latras
19.	J. kar. Kalkis Emilius	4 pėst. p. 2 kuopa	Vokiško nusistatymo, lengvo būdo žmogus, mėgsta girtauti
20.	J. kar. Lemties Valteris – Michelis	4 pėst. p. 3 kuopa	Palankus vokiečiams, draugauja su vokiško nusistatymo asmenimis
21.	J. kar. Mertinaitis Emilis	4 pėst. p. 4 kuopa	Vokiško nusistatymo, tačiau priešvalstybiniai veikiant nepastebėtas. Sovog partijos narys.
22.	J. kar. Kuršaitis Anskis	4 pėst. p. 4 kuopa	Vokiško nusistatymo, Sovog partijos narys
23.	J. kar. Broželis Ernstas	4 pėst. p. 4 kuopa	Aršus vokiečiams, dalyvavo Sovog partijos sporto draugijoje Wandervogel ir buvo tardomas Jesučio nužudyme
24.	J. kar. Perlmanas Henrikas	4 pėst. p. 4 kuopa	Vokiško nusistatymo, jo motina išnešioja vokiečių dienraštį „Memeler Damfboot“ Klaipėdos mieste
25.	J. kar. Šliužas Alfredas	4 pėst. p. 4 kuopa	Vokiško nusistatymo. Nacionalsocialistinio nusistatymo, draugauja tik su vokiečiais.
26.	J. kar. Maške Rudi	4 pėst. p. 5 kuopa	Vokiško nusistatymo, priklauso įvairioms vokiškoms organizacijoms
27.	J. kar. Masalskis Paulius	4 pėst. p. 5 kuopa	Vokiško nusistatymo, buvo CSA partijos narys. Dabar priešvalstybiniai veikiant nepastebėtas.
28.	J. kar. Berdžentis Henrikas	4 pėst. p. 5 kuopa	Griežto vokiško nusistatymo, tačiau priešvalstybiniai veikiant nepastebėtas
29.	J. kar. Ernstas Adomas	4 pėst. p. 5 kuopa	Vokiško nusistatymo, 2 kartus baustas už vagystę ir plėšimus.
30.	J. kar. Kilaitis Erikas	4 pėst. p. 6 kuopa	Karštas hitlerininkas, dalyvavęs Tilžėje sporto kursuose ir įtariamas dalyvavęs SA kursuose. Prieš jį darytos kelios kratos ir kvotos už priešvalstybinį veikimą, bet stokos įrodymų nutrauktas. Pašalintas iš Katyčių Tura und Sportverein už darymą kariškos rikiuotės pratimų. Palaiko ryšius su apylinkės hitlerininkais.
31.	J. kar. Mertinaitis Emilis	4 pėst. p. 4 kuopa	Vokiško nusistatymo, tačiau priešvalstybiniai veikiant nepastebėtas

Šaltinis: Biografijos žinios Nr. 10-50, 1935 m. LCVA, f. 509, ap. 1, b. 285, 176-159.

Biografinių žinių santraukoje 1935 m. liepos mėnesį kariuomenės štabo II-ojo skyriaus viršininkui raportuojam²⁰⁸, kad daugiausia problemų ir rūpesčių pulkui sudaro „vokietininkai“.

Klaipėdos krašte tarp lietuvininkų, Lietuvos valdžios ir atvykėlių iš Didžiosios Lietuvos tvyrojo nesusikalbėjimas ir abipusis nepasitikėjimas, o tai, anot Vytauto Jokubausko, nebuvo palanki terpė karinei gynybai organizuoti ir karo atveju ginti kraštą.²⁰⁹ Taigi, 1930 m. pagal Klaipėdos krašto konvenciją pradėjus vykdyti Klaipėdos krašto vyrų šaukimą į privalomąją karo tarnybą, norimo rezultato nedavė. Klaipėdos krašto naujokai karinę prievolę Lietuvos kariuomenėje atliko verčiami susiklosčiusių politinių aplinkybių.

²⁰⁸ I Divizijos vado raportas, 1936 m. liepos 10 d. LCVA, f. 509, ap. 1, b. 284, l.16.

²⁰⁹ JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923-1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013, p. 167.

IŠVADOS

1. Po 1923 m. Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos, Didžiosios Lietuvos politinė vadovybė gerai suprato, kad įgydama naujų teritorijų, neįgijo toje teritorijoje gyvenančių žmonių lojalumo. Geopolitinė situacija regione, o ir visoje Europoje nebuvo stabili, bet kuriuo metu galėjo žymiai pasikeisti. Lietuvos valdžios vykdomos „atlietuvinimo“ politikos ir greitesnės Klaipėdos krašto gyventojų integracijos viena parankinių priemonių tapo Klaipėdos krašto jaunuolių šaukimas naujokais į Lietuvos kariuomenę, nors dažnai buvo susiduriama ir su antivalstybiniu naujokų požiūriu. Iki 1930 metų Klaipėdos krašto gyventojai buvo imami tik savanoriais. Remiantis statistiniais duomenimis savanorių iš Klaipėdos krašto pradėjo daugėti tik nuo 1927 m. Mažėjimo tendencija pastebima nuo 1930 m. rudens, kuomet pagal Klaipėdos krašto konvencijos 13 str. prasidėjo naujokų šaukimas į privalomąją tarnybą Lietuvos kariuomenėje. Vėliau savanorių skaičiaus didėjimą/mažėjimą lemia laikmečio politinės situacijos. Tikslią procentinę dalį, kiek savanorių ar naujokų atliko tarnybą Lietuvos kariuomenėje tarpukariu, yra sunku nustatyti, nes susiduriama su savęs identifikavimo problema. Pavyzdžiui, Klaipėdos krašto gyventojai, tarnaujantys Lietuvos kariuomenėje, užsirašė lietuviškai, bet viešai nekalbėjo šia kalba, t.y. tautiniu požiūriu jie daugiau formaliai nei faktiškai buvo lietuviai. Daugelis Klaipėdos krašto naujokų karinę prievolę Lietuvos kariuomenėje atliko verčiami susiklosčiusių politinių aplinkybių.
2. Prijungus Klaipėdos kraštą prie Didžiosios Lietuvos, Lietuvos valdžia Klaipėdoje susidūrė su stipriu kultūriniu pasipriešinimu. Vieninteliame savivaldybės išlaikomame miesto teatre buvo statomos tik vokiškos pjesės, kuriose vaidino iš Vokietijos atvykę aktoriai, bibliotekose rasti lietuviškų knygų buvo neįmanoma, mokyklose dėstė vokiškai kalbantys mokytojai ir t.t. Nors formaliai Klaipėda ir priklausė Lietuvai, tačiau dauguma valdininkų buvo vokiečiai, kurie nerodė jokio lojalumo Lietuvos valstybei. Iki 1933 m. pagrindinės pozicijos beveik visose viešosiose, kultūrinėse ir politinėse institucijose buvo vokiečių rankose, todėl kalbėti apie „atlietuvinimą“, tiesiog nebuvo prasmės. 1934 m. vasario 8 d. išleistas įstatymas „Tautai ir valstybei ginti“ ir garsioji Ernsto Neumanno ir Theodoro Saso byla kažkuriam laikui susilpninimo Vokietijos poveikį, tačiau Klaipėdos krašte ir toliau augo Vokietijos politinė ir propagandinė galia. Lietuvos valdžia siekė padidinti į Lietuvą tautiškai orientuotų Klaipėdos krašto gyventojų dalį. Tam buvo įkurtos įvairios kultūrinės, paramilitarinės organizacijos. Intensyvią „atlietuvinimo“ politiką vedė ir Lietuvos kariuomenė, kurioje tarnavo šauktiniai iš Klaipėdos krašto. Kariniuose daliniuose naujokams iš Klaipėdos krašto buvo priskirti specialiai apmokyti karininkai, skaitomos įvairios pilietinio, patriotinio

ugdymo paskaitos. Sudarytos visos sąlygos, kad tik kariai jaustųsi gerai ir grįžę namo į Klaipėdos kraštą apie Didžiąją Lietuvą kalbėtų tik iš „geros pusės“. Vėliau, įtakojant įvairioms politinėms aplinkybėms, į naujokus iš Klaipėdos krašto buvo žiūrėta rezervuotai, suabejota jų lojalumu Lietuvos valstybei. Lietuvos valdžios vykdoma agresyvi „atlietuvinimo“ politika Klaipėdos krašte sukėlė priešingą efektą nei tikėtasi, kas paskatino antilietuviškas nuotaikas. Tai rodo, kad Lietuvos valdžia menkai suvokė, kas iš tiesų yra Klaipėdos krašto gyventojai. Didžiojoje Lietuvoje vadinamieji memelenderiai buvo laikomi suvokietėjusia etnine grupe, kurią reikia kiek galima greičiau "atlietuvinti" bei atitolinti nuo vokiečių įtakos, nepaisant jų norų ir savimonės. Neliko nepastebėta ir tai, kad kelis šimtus metų iš kartos į kartą skiepyta provokiška politinė orientacija jiems yra artimesnė.

3. Tarpukariu tautiniai santykiai tarp lietuvių ir vietinių Klaipėdos krašto gyventojų buvo pastovioje įtampoje. Tautiniai incidentai tapo vos ne kasdienybė. „Atlietuvinimo“ politika ir Klaipėdos krašto specifikos neperpratimas Lietuvos valdžiai atnešė daug problemų, Lietuvybės sklaida Klaipėdos krašte vyko įvairiomis formomis, tarp jų ir steigiant įvairias draugijas, organizacijas, nors jos nesulaukė didelio palaikymo tarp Klaipėdos krašto vietinių gyventojų. Įvairūs tautiniai incidentai, su Klaipėdos krašte įsikūrusiomis paramilitarinėmis organizacijomis ir Lietuvos kariuomene, ne tik kad nepadėjo suartinti Klaipėdos krašto gyventojų su Didžiąja Lietuva, bet tik dar labiau vienus nuo kitų nutolino, o provokiškos vietinių gyventų nuotaikos vis labiau didėjo. Dauguma gyventojų buvo priešišškai nusiteikę tiek prieš karius, tiek prieš pačią Lietuvos valstybę ir atvirai siekė prisijungti prie Vokietijos. Nepaisant to kariniuose daliniuose ir toliau vyko kariniai mokymai, pilietinio ugdymo paskaitos, dedamos visos pastangos skleisti lietuviybę, kad prireikus ruošiami kariai galėtų stoti ginti Lietuvos valstybės, Įvairūs tautiniai/etniniai konfliktai Klaipėdos krašte ir Lietuvos kariuomenėje, dezertyravimo atvejai, provokacijos kariniuose daliniuose ar už jos ribų, Lietuvos valdžiai ir kariuomenei tik dar kartą parodė, jog su užduotimi susidoroti nepavyko. Nors Lietuvos valdžia ir karinė vadovybė dėjo daug pastangų, karių iš Klaipėdos krašto lietuvinimui bei „lietuviško dvasios“ diegimui, tačiau pastebėta, kad šie visgi išlaikė savo priklausomybę vokiškajam pradui ir nesaistė savęs išipareigojimais Lietuvos valstybei. Galiausiai Klaipėdos krašto prijungimas prie Trečiojo Reicho buvo suvokiamas kaip natūralus neišvengiamumas.

SANTRAUKA

Nuo 1930 m. sausio 1 d., pagal Klaipėdos krašto statutą, Klaipėdos krašto gyventojai buvo įpareigoti atlikti karinę tarnybą Lietuvos kariuomenėje. Iki šiol rašyta knygų, nemažai informatyvios medžiagos sudėta į įvairius straipsnius, kuriuose rašoma apie Klaipėdos kraštą 1923-1939 metais, jo gyventojus, politinius santykius bei jų pasėkoje vykusius tautinius incidentus, ir atskirai apie tarpukario Lietuvos kariuomenę, jos kūrimą bei modernėjimą, tačiau visai nedaug galima rasti informacijos apie Klaipėdos krašto gyventojus, kaip atskirą elementą tarpukario Lietuvos kariuomenėje.

Naujokai atvykę atlikti privalomąją karinę tarnybą iš krašto, kuris politiškai ir kultūriškai nebuvo teigiamai nusiteikęs Lietuvos atžvilgiu, į kariuomenę ateidavo jau turėdami savo nuomonę ir poziciją apie ją ir Lietuvos valdžią. Šiuo darbu yra siekiama atskleisti Klaipėdos krašto gyventojų tarnybos tarpukario Lietuvos kariuomenėje specifiką, problemas politinių ir tautinių santykių aspektais. Statistinių imčių pagalba pateikiama, kiek Klaipėdos krašto gyventojų tarpukario Lietuvoje atliko privalomąją pradinę karo tarnybą, kokios buvo priežastys, lėmusios jų daugėjimą ar mažėjimą. Aiškinamasi, kiek įtakos lietuviškumo diegimui Klaipėdos krašte turėjo vykdoma „(at)lietuvavimo“ politika Lietuvos kariuomenėje. Taip pat analizuotos Klaipėdos krašto gyventojų tarnybos tarpukario Lietuvos kariuomenėje problemos, esantiems naujokams iš Klaipėdos krašto ir pačiame krašte tautinių/etninių santykiu aspektu.

Pirmoje darbo dalyje, nagrinėjant statistinius davinius, taikomas statistinis metodas, kurio pagalba aiškinamasi, kiek Klaipėdos krašto gyventojų atliko privalomąją karinę tarnybą, prie štai sintezės metodo pagalba išsiaiškinus, kokiai etninei grupei jie save priskyrė. Antroje ir trečioje dalyje, kalbant apie „atlietuvavimo“ politiką Klaipėdos krašte ir tautinius bei etninius incidentus Lietuvos kariuomenėje, naudojamas analitinis metodas, nes to meto laikraščių ir archyvinių dokumentų analizė leidžia atskleisti pilnesnį vaizdą apie Klaipėdos krašto gyventojus tarpukario Lietuvos kariuomenėje. Istoriografinei daliai taikytas lyginamasis metodas, kurio metu archyviniai duomenys gretinami turimai istoriografinei medžiagai.

Geopolitinė situacija regione, o ir visoje Europoje nebuvo stabili ir bet kuriuo metu galėjo žymiai pasikeisti, todėl Lietuvos valdžios vykdomos „atlietuvavimo“ politikos ir greitesnės Klaipėdos krašto gyventojų integracijos, viena parankinių priemonių tapo Klaipėdos krašto jaunuolių šaukimas naujokais į Lietuvos kariuomenę. Klaipėdos krašto naujokai karinę prievolę Lietuvos kariuomenėje atliko verčiami susiklosčiusių politinių aplinkybių. Pradėjus šaukti naujokus iš Klaipėdos krašto į Lietuvos kariuomenę, vokiečių tautybės vyrų padidėjo daugiau nei dvigubai. Lietuvos valdžia nesugebėjimo perprasti Klaipėdos krašto specifikos, krašto gyventojus buvo siekiama kuo greičiau „atlietuvinti“ bei atitolinti nuo vokiečių. Lietuvos valdžia stengėsi, kad

kariuomenė klaipėdiečiui būtų patraukli ir padarytų daugiau malonių įspūdžių ir gilesnės auklėjamosios įtakos. Kariuomenės dalyse buvo priskiriami karininkai, kurie buvo atsakingi už švietimo ir kultūros renginius. Visas pilietinis ir patriotinis ugdymas buvo įgyvendinamas įvairių klubų, sporto, švenčių, minėjimų, ekskursijų, spektaklių, bibliotekų, filmų peržiūrų pagalba ir pan. Įvairūs tautiniai incidentai Klaipėdos krašte ir Lietuvos kariuomenėje, dezertyravimo atvejai, provokacijos kariniuose daliniuose ar už jos ribų, Lietuvos valdžiai ir kariuomenei tik dar kartą parodė, jog su užduotimi nesusidorota. Nors Lietuvos valdžia ir karinė vadovybė dėjo daug pastangų, karių iš Klaipėdos krašto lietuvinimui bei „lietuviško dvasios“ diegimui, tačiau galiausiai teko susitaikyti su realia situacija bei pripažinti, kad susidariusį skirtumą per daugiau nei 700 metus tarp Didžiosios ir Mažosios Lietuvos bus sunku pašalinti.

RESIDENTS OF THE KLAIPĖDA REGION IN THE INTERWAR LITHUANIAN ARMED FORCES: POLITICAL CONTEXT AND NATIONAL ASPECTS

SUMMARY

Based on the provisions of the Statute of the Klaipėda Region, with effect from January 1, 1930, residents of the Klaipėda Region were obliged to perform military service in the Lithuanian armed forces. Up to this date, numerous books and informative materials contained in various articles have appeared on the topic of the Region of Klaipėda during the period from 1923 to 1939, its population, political relations and national incidents arising therefrom, including the armed forces of interwar Lithuania, the creation and modernisation of the army, however, information on the population of the Klaipėda Region as a separate element in the armed forces of interwar Lithuania has been scarce.

The conscripts newly arrived for compulsory military service, coming from a region which was not positively disposed towards Lithuania politically and culturally, would come to the army with preconceived opinions and attitudes towards Lithuania and its government. This work has its aim to reveal specific problems related to military service by the residents of Klaipėda Region in the interwar period armed forces of Lithuania and issues involving political and national aspects. Using statistical sampling, data are provided on the numbers of residents of the Klaipėda Region who did initial mandatory military service, and what were the causes that accounted for the increase or decline in their numbers. It is examined to what extent the implementation of Lithuanian identity in the Klaipėda Region was influenced by the policy of “re-Lithuanisation” pursued in the Lithuanian army. Furthermore, an analysis of the problems relating to military service of the residents of the Klaipėda Region in the armed forces of interwar Lithuania in terms of newcomers from the Klaipėda Region serving in the army and in terms of national/ethnic relations within the region itself.

In the first chapter of the work statistical method is used for the purpose of analysis of statistical data, which helps estimate numbers of the residents of the Klaipėda Region who did compulsory military service, having preliminary established with which ethnic group they identified after application of synthesis method. Analytical method is employed in the second and third chapters when dealing with the policy of “re-Lithuanisation” in the Klaipėda Region and nationally and ethnically based incidents in the Lithuanian armed forces, because an analysis of newspapers and archival records of that period provide a better picture on the residents of the Klaipėda Region in the Lithuanian armed forces during the interwar period. Comparative method has been applied to

the historiography section whereby archival data are collated with the available historiographic materials.

Geopolitical situation in the region, as well as throughout Europe, was not stable and was prone to significant changes at any moment, therefore the conscription of the young people from the Klaipėda Region to the Lithuanian army was part and parcel of the measures involving the policy of “re-Lithuanisation” pursued by the Lithuanian government and a faster integration of the population of the Klaipėda Region. The conscripts from the Klaipėda Region had to do their military service in the Lithuanian army under the pressure of the current political circumstances. Following the introduction of conscription of draftees from the Klaipėda Region to the Lithuanian armed forces, the numbers of males of German background more than doubled. Lithuanian authorities had failed to understand the specifics of the Klaipėda Region and therefore efforts were made to speed up the “re-Lithuanisation” of the region’s inhabitants and distance them from the German influence. Lithuanian authorities did their best to make the army attractive for a resident of the Klaipėda Region so that it would give pleasant impressions and exert profound educational influence. Officers responsible for educational and cultural events were appointed in regiments. The package of civic and patriotic education was implemented via miscellaneous clubs, sporting events, festivals, anniversary celebrations, excursions, tours, theatrical performances, libraries, movie going, etc. Various nationally motivated incidents in the Klaipėda Region and in the armed forces of Lithuania, cases of desertion, provocations inside or outside troop units, only pointed, time and again, to the fact that Lithuanian authorities and armed forces had failed to meet the challenges. Although Lithuanian authorities and the military leadership made considerable efforts at Lithuanisation of the soldiers coming from the Klaipėda Region and the implementation of the “Lithuanian spirit”, in the end they had to reconcile to the actual situation and acknowledge the fact that it would be hard to erase the differences between Lithuania Proper and Lithuania Minor that had been shaped over the period of more than 700 years.

ŠALTINIAI IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA):

1. f. 509 – I pėstininkų divizija
2. f. 510 – II pėstininkų divizija
3. f. 511 – III pėstininkų divizija
4. f. 929 – Kariuomenės štabas

Publikuoti šaltiniai:

1. *Statistinės žinios* (1927-1939)
2. *Statistiko biuleteniai* (1931-1939)

Periodiniai leidiniai:

1. *Karys* (1923-1939)
2. *Kardas* (1925-1939)
3. *Trinitas* (1923-1939)
4. *Vakarai* (1938-1939)
5. *Memeler Dampfboot* (1930 - 1939)

Atsiminimai:

1. ANYSAS, M. *Kova dėl Klaipėdos: atsiminimai 1927–1939*. Čikaga, 1978.
2. BRAKAS, M. Autobiografija. In *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVIII). Sud. A. L. ARBUŠAUSKAITĖ. Klaipėda, 2009.
3. GAIGALAITIS, V. *Atsiminimai*. Klaipėda, 1998.
4. RAŠTIKIS, S. *Įvykiai ir žmonės*. T. III, Čikaga, 1972.
5. RAŠTIKIS, S. *Lietuvos likimo keliais*. T. IV, Čikaga, 1982.

Literatūra:

1. ARBUŠAUSKAITĖ, A. L., *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939-1944)*. Klaipėda, 2010.
2. BULVIČIUS, V. *Karinis valstybės rengimas*. Kaunas, 1939.
3. HERMANN, A. *Lietuvių ir vokiečių kaiminystė*. Vilnius, 2000.

4. HERMANN, A, Vokiečių mažumos patirtis kaip nesektinas pavyzdys kitoms mažumoms. *Kultūros barai*, 2012, Nr.1 (605), p. 56-62.
5. IVANOVAS, B. *Tautškumo beiėškant Antano Smetonos Lietuvoje: tautinių įvaizdžių klausimas*. Vilnius, 2005.
6. JAKŠTYS, G. Lietuvos karių kasdienybė karo ir taikos metu [rengiama disertacija], [interaktyvus], [žiūrėta 2019-05-16]. Priėtis per internetą: <<http://briai.ku.lt/studijos/doktorantai/jakstys-gintautas/>> .
7. JAKUBAVIČIENĖ, I. Vokietijos generalinis konsulas – pagrindinis politinis Klaipėdos krašto gubernatoriaus varžovas XX amžiaus 3–4-uoju dešimtmečiais. In *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį* (Acta Historica Universitatis klaipedensis, t. XVII). Sud. S. POCYTĖ, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2008, p. 135-148.
8. JAKUBAVIČIENĖ, I. Dar kartą apie Ernsto Neumanno ir Theodoro Saso procesą. *Darbai ir dienos*, 2012, t. LVII, p. 31-63.
9. JOKUBAUSKAS, V. Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armeee 1918-1940. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, 2009, nr. 17, S. 285-300.
10. JOKUBAUSKAS, V. Lietuvos kariuomenės Klaipėdos krašto gynimo planai ir realybė 1939 m. In *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXI). Sud. S. POCYTĖ. Klaipėda, 2010, p. 85-103.
11. JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923-1940 m. Šiaurės Rytų Baltijos regiono šalių kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013.
12. JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014.
13. JOKUBAUSKAS, V. Lietuvos kariuomenės išvedimas iš Klaipėdos krašto (1939). *Karo archyvas*, 2016, t. XXXI, p. 282-323.
14. JOKUBAUSKAS, V., VAREIKIS, V. Surašykim jų vardus, kad neišnyktų: apie Klaipėdos universitete vykdomą mokslinių tyrimų projektą „Paramilitarinių organizacijų reikšmė valstybių gynybos sistemoje: Lietuvos šaulių sąjungos atvejis“. *Karo archyvas*, 2014, t. XXIX, p. 386–396.
15. JOKUBAUSKAS, V., VAIČENONIS, J., VAREIKIS, V., VITKUS, H.. *Valia priešintis. Paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos: kolektyvinė monografija*. Sud. H. VITKUS, V. VAREIKIS. Klaipėda, 2015.

16. JOKUBAUSKAS, V., VAREIKIS, V. *Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923-1939 metais*. Klaipėda, 2016.
17. KAUBRYS, S., TAMOŠAITIS, M., *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų. Metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013.
18. *Kareivinės, tapusios Klaipėdos universitetu: studija, skirta Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto 20-mečiui, Klaipėdos universiteto 20-mečiui ir Klaipėdos miesto 760-mečiui*. Sud. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2012.
19. *Karo prievolė Lietuvos kariuomenėje 1919-2009*. Ats. red. G. PETRAITYTĖ. Vilnius, 2009.
20. *Klaipėdos krašto Konvencija ir Statutas*. Klaipėda, 1935.
21. KILINSKAS, K. Pulkininkas prieš vyriausybę: plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio ir Mykolo Sleževičiaus vyriausybių santykiai 1919 ir 1926 m. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 76-93.
22. KILINSKAS, K., *Civilinės ir karinės valdžios sąveika Lietuvoje 1918 – 1940*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2018.
23. KILINSKAS, K. Teisinės pastangos sureguliuoti Lietuvos vyriausiojo karo vado ir kariuomenės vado pavaldumą krašto apsaugos ministrui, ministrui pirmininkui ir Respublikos Prezidentui 1918-1940 m. *Karo archyvas*, 2018, t. XXXIII, p. 36-57.
24. LEŠČIUS, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938-1940 m. *Karo archyvas*, 2013, t. XXVIII, p. 116-205.
25. *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*. Red. J. VAIČENONIS; S. DOVYDAITIS. Kaunas, 2002.
26. *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919-2004*. Sud. V. KAVALIAUSKAS; J. ŠIRVINSKAS; S. JEGELEVIČIUS. Kaunas, 2005.
27. MAČIULIS, D. Pasisavinant Mažąją Lietuvą. Vienijančios kolektyvinės atminties konstravimas Lietuvoje tarpukariu. In *Erdvių pasisavinimas Rytų Prūsijoje XX amžiuje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIV). Sud. V. SAFRONOVAS. 2012, p. 212-229.
28. NEFAS, M. Šauliai valstybės tarnyboje ir valstybės įmonėse Klaipėdos krašte 1923-1939 m. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 3-10.

29. NEFAS, M. Šaulių vaidmuo Klaipėdos krašto gynybos sistemoje. *Istorija*, 2012, t. LXXXVII, p. 16-24.
30. *Pažadėtoji žemė – Lietuva. Lietuvos žydai kuriant valstybę 1918-1940 m.* Sud. V. KAVALIAUSKAS. Vilnius, 2013.
31. POCYTĖ, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: Lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2003 metai, 2, 2005, p. 77-90.
32. POCYTĖ, S. XX a. Klaipėdos krašto gyventojų klaipėdiškių kultūrinio ir tautinio tapatumo išraiškos epitafijose. *Lituanistica*, 2013, t. 59, nr. 4, p. 235–251.
33. POCYTĖ, S. Tautiniai incidentai Klaipėdos krašte: Lietuvos šaulių ir karių susidūrimai su vietiniais gyventojais. In *Transfers of Power and the Armed Forces in Poland and Lithuania, 1919–1941 = Valdžios transferai ir ginkluotosios pajėgos: Lenkija ir Lietuva 1919–1941 metais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 118-147.
34. ROBINZON, J. *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras, I tomas*. Kaunas, 1934.
35. RUSECKAS, P. *Lietuvos kariuomenė*. Kaunas, 1927.
36. SAFRONOVAS, V. „Memelenderių“ daryba, arba ideologinis 1939 m. Klaipėdos krašto aneksijos parengimas. In *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXI). Sud. Silva POCYTĖ. Klaipėda, 2010, p. 32–68.
37. SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011.
38. SAFRONOVAS, V. *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriniame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*. Vilnius, 2015.
39. SEREIČIKAS, M. *Civilių gyventojų patirtys Lietuvoje ginkluotų konfliktų metu (1918 – 1923 m.)* [rengiama disertacija].
40. STRAKAUSKAITĖ, N. Tautiniai santykiai Klaipėdos krašte XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pirmojoje pusėje (Berlyno ir Olštyno archyvų duomenimis). In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 41–46;
41. STRAKAUSKAITĖ, N. Etnofilologiniai Prūsijos lietuvių identifikavimo kontekstai (XIX a. antra pusė – XX a. pradžia). In *Daugiareikšmės tapatybės tarpudvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis

- Klaipedensis, t. XXIII). Sud. V. SAFRONOVAS, N. STRAKAUSKAITĖ, L. MOTUZIENĖ. Klaipėda, 2011, p. 145–157.
42. STATKUS, V. *Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918-1940*. Čikaga, 1986.
43. SURGAILIS, G. Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918-1940 metais. *Karo archyvas*, 1997, t. XIV, p. 48-99.
44. SURGAILIS, G. *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*. Vilnius, 2019.
45. TAUBER, J., Das Memelgebiet (1919—1945) in der deutschen und litauischen Historiografie nach 1945. In *Nordost-Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge. Inn Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel inn 20. Jahrhundert*. Luneburg, 2002. S. 11-44.
46. VAIČENONIS, J. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927-1940 m.)*. Vilnius, 2004.
47. VALSONOKAS, R. *Klaipėdos problema*. Leidybos fotocentras „Vaizdas“, 1989.
48. VAREIKIS, V. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993.
49. VAREIKIS, V. Šaulių sąjunga, lenkai, žydai: LŠS ideologijos ir propagandos bruožai. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: konferencijos pranešimų medžiaga*, 2002 m. kovo 7 d. Kaunas, 2002, p. 126-145.
50. VAREIKIS, V., JOKUBAUSKAS, V. *Nepriklausomybės diena. Vasario 16-osios minėjimas Klaipėdoje*. Klaipėda, 2018.
51. ŽALYS, V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923-1939 m.* Luneburg, 1993.
52. ŽALYS, V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940 metais)*. II tomas, pirmoji dalis, Vilnius, 2012.
53. ŽALYS, V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940 metais)*. II tomas, antroji dalis, Vilnius, 2012.
54. ŽOSTAUTAITĖ, P. *Klaipėdos kraštas 1923-1939*. Vilnius, 1992.